

1977 11

A munkásosztály
politikai műveltsége

Lehetőség és valóság
mai építészetünkben

Vita
az anyai elhivatottságról

Dorogi Kovács Lajos,
Kő-Szabó Imre
és Pál József prózai írásai,

Szabó Ernő, Szepesi József
és Tamás István versei

Mikszáth Kálmán
különös házasságai

Munkásarcok
a magyar filmművészetben

Fülep Lajos
egybegyűjtött tanulmányai

Lóránt János, 1976

PALŐCFÖLD

A világot tudatosan építő Ember, éppen mert tevékenyen meghatározó szerepe is kötelezi erre, időről időre tisztázni törekszik, hogyan alakították át környezetét korábbi — hol nagyobb, hol kevesebb sikerrel megtett — dolgai. A feltérképező számvetés, visszatekintő összegzés ismétellen lehetőséget teremt az újjáformáló megerősítésre — akár az addigi irány és léptékek megerősítéséről, akár azok módosításáról esik szó. Az önmagunkkal való szembenézés: gyümölcsöző és kötelezőszerű.

A körülmények készletnek napjainkban ilyesfajta számvetésre: az elkövetkező hetekben kiemelt „célpontja” lesz szűkebb pátriánk.

Nógrád megye a Magyar Rádió műsorának. Nem kevesebbet jelent ez, mint kitérni ajtainkat és ablakainkat az egész ország közfigyelmé elé; s nekünk magunknak is megpróbálkozni azzal, hogy némiképp „elidegenült” nézőpontból értékeljük az általunk, házuk táján történeteket. Valahogy úgy, amiként a házigazda tekint végig tulajdonán „más” szemmel a vendégváras idején.

Várakozásaink köréről. A mindennapi ember információs rendszerében a rádió kivételes szerepet játszik (mondhatni: a tv-vel társként — nagyhatalom). Mert bár a felszabadulásunk óta eltelt három évtized során a személyiségfejlesztés számos intézményes kö-

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT

zösségi feltételét teremtettük meg, az emberi élet számottevő része változatlannal a lakások falai között zajlik. Távolról sem mellékes tehát, milyen érdeklődést kell, milyen érdekeket szolgál, hogyan tájékoztat és befolyásol Nógrád megyének a rádió hullámain át történő bemutatkozása. A rádióé, amely tömegkommunikációs eszköz napjainkban szinte akadálytalanul jut el a családtagként van jelen az otthonokban.

Továbbra is várakozásaink köréről. A közvélemény hosszabb-rövidebb időszak lényegét érintő vagy egyedi, tervszerűen rendszerezett vagy esetleges tapasztalatai, vagy akár hallomásélmények alapján formál képet. Felértékelőt és leértékelőt: megítélőt. Kis és nagy, közös és személyes dolgainkról. Akárha egy országról is. Térképet készít például, s ezen a térképen az egyes tájegységek hagyományosan ugyanazon jelzővel szerepelnek: idegenforgalmilag látványos, iparilag hasznos, élénk szellemi életet élő stb. S a helyi körülmények bármilyen dinamikus változása is csak igen lassan, igen csekély mértékben változhat ezen a berögzült megítélésen. Noha a tények makacs dolgok.

Nos, Nógrád megye sem mentes a „beskatulyázásnak” ettől a formájától; s ebben nem kis mértékben vétkesek éppen az ittélők sem, akik talán túlzottan sokáig — bár nem mindig oktalanul — hivatkoztak a múlttól örökölt szegényes hagyatékra, s arra, hogy Nógrád, területét és lélekszámát tekintve, a legkisebb magyar megyék egyike. Mintha vajon a lemaradás bepótlásához más lemaradottakénál kevesebb idő állt volna rendelkezésre; s mintha a méreteket nem éppúgy ténynek (nem előnynek, nem hátránynak) kellene tekintenünk, miként az emberi életkort.

Szerencse, hogy manapság egyre ritkulnak az effajta hivatkozások. Nem véletlenül. Mert kétségtelen, hogy a negyedmillió nógrádi dolgozó kezemunkája nyomán, alkotó tevékenysége eredményeképpen az új élet egyre határozottabb körvonalai rajzolódnak ki a megyében. Olyan tendenciákkal számolhatunk, amelyek jóvoltából egyre távolabbi múlttá válik a „vidék” jelző létjogosultsága. Ami, természetesen, nem jelenti azt, hogy nem lennének gondjaink, még meg nem oldott problémáink. Am városaink, falvaink gyarapodása — s a bennük élők — önmagáért beszél, anyagi és szellemi életünk gazdagodása tényekkel mérhető. S eredményeink súlya a tetemesebb.

A tevékeny mindennapok ilyen tükrével, eredményeink és gondjaink ilyen irányú summájával hisszük és remélünk szembetalálkozni a rádió Nógrád megyei programjának keretében. Nem szebbik arcunkkal, de az őszintén rólunk hirt adó, számvetésre lehetőséget teremtő igazival.

Kassai-Végh Miklós

50 éves Czinke Ferenc Munkácsy-díjas érdemes művész, szerkesztőségünk munkatársa. Születésnapján tevékeny és sikeres alkotótevékenységet kívánva, meleg szeretettel köszöntjük.

1977|1

TARTALOM

- 3 Csongrády Béla: A munkásosztály politikai-ideológiai műveltségéről és aktivitásáról
- 4 Karácsony György: Élünk...
- 7 Vadas Andor: Lehetőség és valóság mai építészetünkben
- 9 Vita az anyai elhivatottságról — Vágh Mária, Feuer András, és Gulyás Mihály írása
- 12 Bán András: Lóránt János, 1976
- 13 Pál József: Ami jár, az jár
- 14 Tamás István: Varjak, Állva-halt
- 14 Szabó Ernő: Amikor, Megbüntetttél
- 15 Dorogi Kovács Lajos: Sötétedéskor húzd le a rolót!
- 16 Kő-Szabó Imre: Tomori utca 52.
- 20 Hann Ferenc: E bonyolult lélek. A levele Pulcheria-nak
- 20 Szepesi József: Ősz van újra, ...
- 20 Iluh István: Tanyán
- 21 Lengyel Dénes: Mikszáth Kálmán különös házasságai
- 25 Munkásarcok a magyar filmművészetben (Veress József)
- 26 Kassák Lajos: Csavargók, alkotók (Horpácsi Sándor)
- 28 Fülep Lajos egybegyűjtött tanulmányai (Lóska Lajos)
- 28 Felszabadult hazánk 30 éve (Hámori Anna)
- 29 A „Keleti Golf-áram” ürügyén (P. J.)
- 30 Hajnóczy Péter: A fűtő (Kovács Károly)

A borítokon és belső oldalakon Czinke Ferenc rajzai, a 12. oldalon Lóránt János munkája.

PALŐCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYANAK LAPJA
 Felelős szerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest (közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem örvényünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 52.952

77.9047 N. m. Ny. St. 1600 db.

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A munkásosztály politikai-ideológiai műveltségéről és aktivitásáról

Lenin — mint Krupszkaja feljegyzéseiből tudjuk — az „új helyzetekben”, egy-egy döntés előtt rendszerint fellapozta a marxi szövegeket, mondván: „megtanácskozom Marxszal”. Az életrajzi érdekességként is számon tartható mozzanat lényege mélyebb gyökerű ennél: a marxista tanításnak a társadalmi gyakorlattal való szoros összefüggésére, kölcsönhatására utal. A „megtanácskozás”, azaz a tanulmányozás igénye — nemcsak Marxszal, hanem Engelsszel és Leninnel is — szükségletté lett és természetes velejárója kell, hogy legyen a szocialista építőmunka gyakorlatának is. Erre hívta fel a figyelmet pártunk vezető testülete a propagandatevékenység továbbfejlesztésének feladatairól szólván. A Központi Bizottság határozata ekképp fogalmaz: „Erősíteni kell azt a felismerést, hogy forradalmi tanításaink a valóságos folyamatokban, ellentmondások közepette és ellenhatások legyőzésével, tendenciaszerűen valósulnak meg. Ez nem csökkenti, ellenkezőleg bizonyítja alaptételeinek igazságát.”

A marxizmus—leninizmus legfőbb eleme a munkásosztály világtörténelmi küldetéséről, a proletárdiktatúráról szóló tanítás. „Nem tudhatjuk — írta Lenin 1915-ben —, milyen gyorsan, s milyen sikerrel fognak kibontakozni az adott korszak egyes történelmi mozgalmái. Azt azonban tudhatjuk és tudjuk is, hogy melyik osztály áll egyik vagy másik korszak középpontjában, meghatározza e korszak fő tartalmát, fejlődésének fő irányát, az adott korszak történelmi viszonyainak fő sajátosságait stb.” Korunkban — a kapitalizmusból a szocializmusba, a kommunizmusba való világméretű átmenet korában — is a munkásosztály a történelem alkotója, a valóság teremtője. Ez az alapja a szocializmus valóságos létének. Az MSZMP XI. kongresszusa is — pártunk politikájának lényegéből fakadóan ebben a szellemben ítélte meg társadalmunk osztályszerkezetét: „A kongresszus a szocialista fejlődés fontos vonásának tartja, hogy a X. kongresszus óta is tovább erősödött a munkásosztály vezető szerepe. Politikai állásfoglalása, tevékenysége, fegyelme, szemlélete egyre meghatározóbban befolyásolja a dolgozók minden csoportjának, rétegének felfogását. . . A szocialista építés alapvető követelménye — és a soron levő feladatok végrehajtásának feltétele —, hogy a munkásosztály vezető szerepe a társadalmi élet egészében érvényesüljön.”

Mindebből az is szükségszerűen következik, hogy a társadalmi, politikai gyakorlatunk leírását megkísérlő, fejlődését elősegítő elméleti, tudományos eszmecserékben, publikációkban egyik központi kérdéssé vált a munkásosztály fogalmának, vezető szerepének, belső rétegződésének vagy — mint Kovács Ferenc könyve példázza — politikai-ideológiai műveltségének és aktivitásának értelmezése, elemzése. „Társadalmi szükséglet, felismert és megfogalmazott társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy minél többet és minél pontosabban tudjunk a különböző társadalmi osztályok és rétegek, elsősorban a szocialista korszakban fő szerepet játszó munkásosztály helyzetéről, e helyzetnek s időbeli változásainak a tudatra gyakorolt hatásáról, a tudatos társadalmi aktivitás valóságos színvonaláról és szociológiai tartalmáról, irányáról, fejlesztésének és irányításának lehetőségeiről”. Ez az indítéka a *Társadalomtudományi Intézet* munkásosztály-kutató csoportja tevékenységének, amelynek eredményeként látott napvilágot — 1976-ban, a *Kossuth Könyvkiadó* gondozásában — Kovács Ferenc kötete is.

A könyv számunkra azért tarthat számot megkülönböztetett érdeklődésre, mert az elemzés háttéréül, egyik forrásaként, az 1971-es salgótarjáni művelődésszociológiai vizsgálat is szolgált. S ez akkor is figyelemre méltó sajátosság, ha — mint éppen a

kötetből — tudjuk, e vizsgálat teljes feldolgozása folyamatban van és a szerző egyelőre „csak” a kérdőíves felmérés táblázatanyagát használhatta.

Kovács Ferenc könyvének általánosabb érvényét és aktualitását az elmúlt évtized társadalmi, politikai gyakorlata igazolja, szándékát a fejlett szocialista társadalom építésének követelményei indokolják. Célunk, hogy néhány — önkényesen kiemelt — összefüggés értelmezésével ezt bizonyítsuk.

A munkásosztály fogalmának és vezető szerepének értelmezése — úgy tűnik — nyugvópontonra jutott az elmélet síkján is. (A politikai szférában központi bizottsági döntés képezi a helyes értelmezés alapját.) Ez érződik Kovács Ferenc felfogásában, amely a lenini osztályismérvek együttes alkalmazásából indul ki, de figyelembe veszi, hogy „szocialista viszonyaink között objektíve megkezdődött a munkásosztály határainak „kiszélesedése” mind ágazati értelemben, mind a termelőüzemen belül”. A mintegy ötmilliónyi aktív lakosság közel hatvan százalékát alkotó munkásságnak az osztálystruktúrában elfoglalt pozícióit jellemezvén Kovács Ferenc így fogalmaz: „Társadalmi vezető szerepét közvetlenül elsősorban éppen társadalmilag döntő termelőtevékenysége révén és az üzemi-munkahelyi demokratikus fórumok, mozgalmak, politikai szervezetek működésében való részvételével, munkájuk tartalmának befolyásolásával gyakorolja.”

Munkáshatalom, proletárdiktatúra az egyik, demokratizmus, szocialista demokrácia a másik oldalon? A polgári ideológia előszeretettel konstruál ellenmondást a társadalmunkban együvé tartozó, egységet alkotó fogalmakból. A szocialista demokratizmus ugyanis nem gyengíti, hanem tartalmasabbá teszi a központi akarat érvényesülését, serkenti a kezdeményezőkézséget, az öntevékenységet. „A szocialista demokrácia — Kádár János kifejezésével élve — nemcsak beleszólási, protestálási jog, hanem egy forradalmi nép forradalmi rendje is”. Ezért van „kitüntetett” szerepe a XI. kongresszus határozatában is: „Társadalmi rendszerünk kiteljesedésének egyik legfőbb feltétele a szocialista demokrácia növelése a társadalmi élet minden területén. Népi hatalmunk annál erősebb, minél nagyobb támogatást kap a tömegektől, minél szélesebb körű és minél mélyebb a szocialista demokrácia. . . A jelenlegi helyzetben az a legfontosabb, hogy jobban építsünk az üzemi demokrácia meglévő fórumaira. Teremtjük meg mindenütt a szükséges feltételeket, hogy a dolgozó közösségek megfelelően éljenek jogaikkal.”

Mintegy erre rimelnek Kovács Ferencnek azok a megállapításai, melyeket a politikai-ideológiai műveltség — mint feltétel — és az aktivitás — mint tartalom — összefüggéseinek elemzése során tesz. Gondolatai fogódzót jelenthetnek — többek között — a munkásművelődés kiemelt művelődéspolitikai feladatként való értelmezésében is. „A művelődés, a műveltség és az aktivitás nem választhatók el egymástól: a műveltségnek, a művelődésnek a gyakorlatot, a szakmai és a politikai tevékenységet kell szolgálnia. Ezért nem is a művelődő egyén magánügye és magán-erőfeszítéseinek — vagy passzivitásának — függvénye. Államilag-társadalmilag finanszírozott és szabályozott szervezés keretében — amely az eddigieknél jobb összhangot biztosít a munka, a közélet és a családi élet követelményei között — kell gondoskodni a szocialista kulturális forradalom mai fő feladataként arról, hogy a tömegek, elsősorban a munkástömegek általános műveltsége és szakmai képzettsége folyamatosan korszerűsödjék, megalapozza a termelési és társadalmi-közéleti aktivitás magasabb szintjét. Ez az igény természetesen korábban is felmerül, megfogalmazódott, de nem mint a társadalom aktuális gyakorlati szükséglete. . .” — írja. Megjegyzendő, hogy Kovács Ferenc az általános műveltség fogalmába — annak politikai-ideológiai-etikai-világnézeti komponenseként — érti bele a politikai-ideológiai műveltséget is, s ennek a mondhatni köznapiságát a szükségességét hangsúlyozza, nem feledvén, hogy a szakmai képzés dolgában sem használtuk még ki

saját lehetőségeinket. „A munkásosztály zömének műveltsége és művelődési lehetőségei még ma is jórészt szűken szakmaiak, illetve nagyrészt időöltés-szórakozás jellegűek. A társadalom figyelve aránytalan mértékben a szakember kiképzésére irányul, és egyidejűleg jócskán elhanyagolja, illetve nagymértékben spontán folyamatokra (pl. önkéntességre, hiányzó érdekeltségre stb.) bízva az állampolgár, az ember kiképzését és továbbképzését. Az utóbbi évek akciói és intézkedései ellenére sem jutottunk el odáig, hogy a funkcionális műveltségfelfogás szűk határait az egész munkásosztály számára elvben kitágítsuk egészen az ún. öncélú művelődés létjogosultságának elismeréséig és intézményes támogatásáig”.

Mindennapjainkban megfogalmazódó kérdések elméleti általánosítása ez, melynek nem mond ellent a könyv másik fejezete, amely megkülönböztetett jelentőségűnek tartja a munkások részvételét a politikai oktatásban és a szocialista brigádmozgalomban, „tekintettel arra, hogy a munkásosztály alapvető tömegeinek politikai-ideológiai művelődése és aktivitása ezekben a keretekben nyilvánul meg... s mert ezek az 1960-as évek végére már külön-külön is milliós nagyságrendű résztvevőt vonzottak.” A részelemzés végkövetkeztetése, hogy „a pártnak és az osztály más szervezeteinek lehetősége és szüksége van arra, hogy ezt a tömeges és rendszeres aktivitást fejlessze, irányítsa, hatékonyabbá tegye.” S ezeken a pontokon szintén időszerű feladatrendszerbe torkollik Kovács Ferenc gondolatmenete. Ez egyrészt a propagandamunka növekvő szerepével, tekintélyével, a továbbfejlesztésre hozott központi bizottsági határozattal igazolható, másrészt azzal a felismeréssel, amely nagy jelentőséget kezd tulajdonítani a brigádmozgalomnak a szocialista személyiség- és közösségformálás folyamatában. Miután ez az egyik tanulsága a vállalati, üzemi tanácskozásoknak, minden bizonnyal centrális kérdése lesz a szocialista brigádvezetők áprilisi országos értekezletének is.

Élünk...

Eszünk. Mint egy Móríczt-novella főhősei, kanalazunk, meregetjük, csurgatjuk szánkba a tyúkhúsleves arányosan sárgálló levét. A nyugdíjas téeszelnök úgy mondja: vitamin, életet, erőt, egészséget, és férfiaságot adó nedű. Mert van benne aprólék, sárgarépa, petrezselyem, aztán egy-két kelkáposztalevél, vékonyra vágott, szinte nem is észlelhető karalábé, csipetnyi köménymag, és kevéske zeller. Mert ez kell — tekint rám vendéglátóm, két kanál között —, hiszen tudod... És elkezd magyarázni, hogy valamilyen lapban olvasta: a zeller, bár bátorságot, kezdeményezőkézséget nem szül, ám meglehetősen növeli férfiembernél a potenciát. „Hát ezért szeretem én” — kacsint rám fél szemmel. Igen, csak így, mert felesége (aki nem vesz részt estebédünkön, mondván, épp eleget evett már aznap), éber tekintettel figyeli a vendég és férje-ura minden mozdulatát. S mondani sem kell: három évtizednek fél szóra is élénken reagáló érzékenységgel ülepíti le agysejtjeiben a hallottakat. (És — gondolom —, elraktározza másnapra...)

Mondom, ülünk, s jóízűen kanalazzuk az estebédet bevezető levest. Mert aztán tejfólós csirkepaprikás kerül az asztalra (persze galuskával), utána pedig —, nem tudom, csemegének-e? — a sparhelt platiniján megpirított krumplilaska, szilvalekvárral vastagon megkenve.

— Jó ez a laska, ugye? — kérdezi tele szájjal régi ismerősöm.

A marxizmusnak a munkásosztály élenjáró szerepéről szóló alaptételének igazsága társadalmi, politikai gyakorlatunkban realizálódik. Nem könnyű azonban belátni, pláne beláttatni — s ebben is segít Kovács Ferenc könyve —, hogy miközben a vezető osztály műveltsége — a gondok ellenére — gyarapszik, aktivitása fejlődik, az egész társadalomra gyakorolt befolyása növekszik, azaz tovább erősödik szocialista rendünk, végső soron az osztályok felbomlásának folyamata, a társadalmi öngazgatás előlétele kezdődik meg, s ezzel a kommunista társadalom, mint realitás vetődik fel. „A szocializmus alapjainak lerakásával lényegében véve befejeződött az antagónisztikus osztálytársadalomra jellemző társadalmi struktúra lebontása és felbomlása. Ezzel megkezdődött az osztálykülönbségek és a további, nem közvetlenül osztályjellegű szociális különbségek megszüntetése, a termelőerők aránytalan, eltérő fejlettségének kiegyenlítése azok intenzív fejlesztésével.” De legalább ilyen hangsúlyt helyez Kovács Ferenc annak elemzésére és igazolására, hogy bár „az egyén számára az osztálymeghatározottság kezdi elveszíteni korábbi jelentőségét, de még nem vesztette el. Az osztályhelyzetek különbözősége azonban még fennáll és még valószínűleg hosszú ideig újratermelődik.”

Gramsci a „gyakorlat filozófiájának” nevezte a marxizmust, mintegy ebbe a kifejezésbe sűrítve Marx „Feuerbach-téziseinek” lényegét: a fennálló világ forradalmasítására, megváltoztatására való törekvést. Ennek az összefüggésnek a másik eleme — hogy tudniillik elmélet sem születik ott, ahol a valóság nem tör gondolatra — ugyancsak kiolvasható Marx műveiből. Napjaink szocialista valósága — többek között — az ilyen típusú tanulmányokat, elemzéseket „kényszeríti” napvilágra, mint Kovács Ferenc kötete.

Csongrády Béla

— Finom — mondom, nem hízelgés-képp, a ház asszonyának arcára tekintve.

— Tudod, én ezt szeretem. Jókat onni, jókat inni... Illetve, a toroköblögetéstől másfél éve eltiltott az orvos, mert azt mondta, ha tovább is lenyelem azt a napi két-három liter bort, hát megrendelhetem magamnak a sírhelyet. Kénytelen voltam alábbadni. Mert élni, azt szeretek.

— És hogyan él?

— Hogyan? Hát szerényen... De jól. Igen, jól. Ezt még akkor is elmondom, ha megírod.

— Mi az a jó élet?

— Hát, persze, valamikor azért jobban ment... Tudod, amikor kijöttek innen-onnan, fentebbről, — igaz ez jó néhány évvel ezelőtt, még elnök koromban volt —, akkora murikat csaptunk, hogy még. Bir-kát vágtunk, vagy lőtt valmit az erdőszünk, aztán elvonultunk valahová a sok szem elől. Mert nem kellett azt mindenkinek látni... Sajnálhatod, hogy nem voltál ott egyiken sem! Kivittünk egy-két fehérnépet sütni, főzni, felszolgálni, meg azért is — most ne figyelj ide, anyám! —, hogy megsimogassuk a feneküket.

— Jó élet volt?

— Az. De persze nem szórakozásból állt csupán. Munka is volt végkimerülésig. Dagasztottam én is a sarat naphosszat, ha kellett, toltam én a fával megrakott szekeret is, ha kevésnek bizonyult a ló... Nem bírtam nézni a tehetetlenséget. Mindig fellobban még azóta is a vérem, ha tutyimutyi embereket látok. Néha oda is csaptam, ha nem bírtam türtöztetni magam. Most meg? Örülök, hogy élek.

— Hogyan?

— Hogyan, hogyan...? Hát jól. Megvan a kis nyugdíjam...

— Mennyi?

— Nagyon érdekel?

— Annyira nem...

— Hát megmondom, nem titok, a postás úgyszétkürtölte már évekkkel ezelőtt a faluban: négyezerkilencszáz.

— Ketten vannak...

— Sajnos. Se kutya, se macska...

— Mit csinál a pézzel?

— Én csak kérek belőle. Az asszony a pénztáros... De egyébként okos dolgokra költöm. Vettem pár évvel ezelőtt néhány kaptarra való méhet, elszórakozgatok velük. Kell most már ez a kis kikapcsolódás. És sokba van, az az igazság, nagyon sokba. Pláne azért, mert — bevallom — még mindig nemigen értek hozzájuk.

— Csak a méhészkedés...?

— Dehogy! Szinte naponta beveszem magam a kocsmába, eldiskurálgatni egy-két kollégával.

— Kollégával?

— No, csak én fogalmazok így, mert a mostani vezetőségéből egy fél emberrel sem ültem még le. Parasztok azok, tudod, meg erdőmunkások, kocsisok, traktorosok. Persze, ezek közül is csak az öregebbeket ismerem, mert sok mostanában a tejfeszőszájú. Aztán meg bevétődik egy-két értelmesebb idegen is. Közülük a buszállomás, elbeszélgetünk.

— Aztán még?

— Mit még aztán?

— Naphosszat, csak nem ül a kocsmában...

— Nem. Nem is telne ebből a kis pénzből.

— Elnök korában mennyit keresett?

— Tíz-tizenegytíz-két ezret. Mikor, hogy.

— Szóval, ez most kevés?!

— Hát azért nem úgy értettem. De ...

— Z. „néni” is kap nyugdíjat?

— Kapok, kapok, de az úgy elmegy a jószágnak való elemre, hogy csak ... — vágja rá válaszként, percnyi késedelem nélkül a volt elnökasszony. — Tudja, három disznó meg a marha ...

— Tehén?

— Az. Fejős. Sokat eszik és jól kell táplálni, mert különben se tej, se semmi ...

— Eladják?

— El hát. A tejet is hordják a szomszédok, a túró is meg a vaját is. Mert néha azt is csinálók. Kópüöm. Tudja, úgy, mint régen, ha látott már ilyesmit ...

— No, hagyjuk —, szól közbe a férje.

— Kit érdekel mindez?

— Kit, kit ...? Azt tudom, hogy téged nem! Csak a pénz jöjjön folyton-folyvást, de, hogy honnan, az már ...

— Hagyd, hagyd! Asszonybeszéd — néz rám magyarázólag és rágyújt egy cigarettára. Inkább egy-kávét főznél!

A volt elnök felesége (tizenkét év egyébként a korkülönbség közöttük) alázatos lesz és felpattan a székről.

— Hát így élünk mi — élesztgeti a gondolatot a férj — Veszekszünk egy sort néha-néha.

— S még mindig dolgozik?

— Ki? Én?

— Igen.

— Csak a ház körül. Amit kell, megcsinálom.

— És a könyvei? — mutatok a hátam mögötti falat szinte teljesen beborító (hajól emlékszem) hatsoros könyvvállványra.

— Jó helyen vannak — fújja ki a mondattal együtt a cigarettafüstöt. — Nem bántom egyiket sem. Valahogy nincs hozzá már idegzetem. Elolvasok valamelyikből egy-két lapot, aztán azt mondom: No, ebből elég! Kapcsold csak be asszony, a tévét!

Elnyomja a cigarettavéget, maga elé mered, majd váratlanul felkapja a fejét, s kérdi: — Egyébként mi újság felétek?

Mondom, semmi. Semmi különös.

— No, az a jó. Az az igazi, ha nincs semmi különös. Mert a váratlan dolgok — teszi hozzá magyarázólag — mindig megkeverik az embert.

— Miért nyugdíjazták?

— No, remélem, nem szemtelenkedni akarsz — húzza fel magasra szemöldökét.

Az olajkályhával izzadásnnyira befűtött szobában (hátam mögött, a már említett sok-sok könyvet magába záró polcra, velem szemben egy általam ismeretlen festő hatalmas, tán méterszer két méter felületű képe), még ott érzem az aranysárga húsleves illatát ...

K. Zoltán huszonnyolc éves.

Nőtlen. Mindennap hajnali háromnegyed négykor akarja kivágni az ablakon a vekkerórát. De mivel a közbülső kisszo-

bának csak ajtaja van, s nem is tellene neki mindennap új órára, így nem teszi.

Kimegy a konyhába, bedugja az előző este odakészített kávéfőző zsinórját, mosakszik, de csak úgy immel-ámmal, mert hideg a víz, és felöltözik. Közben cigarettára gyújt, kivesz a kredencből egy százaszt. Lefő a kávé, megissza, lekapcsolja a villanyt, és kilép az ajtón.

Húsz perc alatt leér a buszmegállóba, felszáll.

Menetrend szerint negyvenkét percet utazik.

Tizenöt perc alatt beér a munkahelyre, útközben Népsportot vesz.

Átöltözik, dolgozik: saját bevallása szerint a nyolcból körülbelül hat órát. Mert dolgozni szeret.

Negyed háromkor kilép a gyárkapun, megiszik egy fél deci kisüstit a gyár közelében levő büfében.

Fél öt körül leszáll a buszról és a kocsmában megiszik két fél deci kisüsti pálinkát.

Hazamegy, megebédel.

Anyjával beszélget tíz percet, fél órát pihen.

Kimegy, fát vág, fordul egyet a két vödörrel a kútról.

Fehér garbót húz és a klubba megy (két rexpartit, egy üveg sör).

Otthon bekapcsolja a tévét.

Vacsorára hideget eszik: szalonna, kolbász, paprika, paradicsom.

Lefekvés előtt megcsókolja az anyját

Almodik. (Egyszer színházban is volt)

Háromnegyed négykor ki akarja vágni az ablakon a vekkerórát.

Géza a kocsiját tisztítja (vadonatúj Lada, a család szemefénye) és közben káromkodik. Szidja „azt a büdös kölköt”, egyszem fiát, akinek már igazán lehetne annyi esze (hároméves), hogy ne nyúljon piszkos kézzel a karosszériához. Az istenit, fiam — dühöng —, nézd meg, mindenütt ott az ujjad nyoma! Hát mit gondolsz! Van nekem időm félóránként kocsit mosni! — Megfenyegeti a gyereket, aki szepcpenve szalad be az emeletes ház alsó színtjére.

— Hagyd a fenébe — mondom neki. — Sáros az út is.

— Tanuljon rendet a srác! — morog tovább.

— Jól megy? — intek „a család szemfényére.”

— Mint az óra.

— Mikor vetted?

— Három hónapja

— És a másik?

— Két hete elpasszoltam.

Befejezi a kocsitörölgetést, itt-ott rálehelve dörzsöli fényesre. — No, kész! — Otthagyja a kocsit a garázs előtt és beinvitál egy kávéra.

— Hogy vagy?

— Sok a meló, sok a gond, nagy a hájsza.

— Feleséged?

— Délutános.

— Délutános ... ?

— Persze. Fél éve dolgozik. Nem is tudad?

— Nem

— Kell a forint.

— Nektek? Mire?

— Miért? Azt hiszed, felvet a pénz?

— Hát ... mindenetek megvan.

— Meg ... De annyi a kiadás, hogy az én fizetésem, már kevés rá.

— De maszokolysz is ...

— Néha. Most is lenne egy melóm, de itt a kölök, nekem kell vigyázni rá. A telőre csak nem vihetem magammal. Ugrott vagy kétezer forint, az már biztos. „Eriggy ki játszani” — mordul mérgesen a gyerekre. A fiú engedelmes. Kínai kisautókkal. Japán gyártmányú holdkomppal, a Wiener-Valver expressz egy étkezőkocsijával megrakott hatalmas billenős teherautóját maga mögött húzva, kicsattog a konyhából.

— Aranyos gyerek — nézek utána.

— A feleségem akarta. Pedig, de sokszor elmondogattam neki, hogy várjunk még vele. Éljük ki magunkat, szórakozunk, furikázzunk az országban meg külföldön. De ő azt mondta: nem! Neki öregségére már nem kell kisgyerek.

— Hány éves?

— Most múlt harmincegy.

— Így sem siették el.

— No, azért egy-két évet még várhatunk volna. Így meg se utazgatások, se nyugalom, se maszokolás.

— Nyaralni csak eljártok ...

— Hogyne ... az anyós gyümölcsösebe. Fekete ribizli, körte, meggy. Sok baj van vele.

— De megéri.

— Meg. De sok a gond — mondom.

— Sokat is hoz a házhoz ...

— Mikor, hogy. Rizikó az is.

— Szóval, így vagytok — kezdem a búcsúzkodást.

— Igy. Tele gonddal, idegességgel —, mondja majdnem sajnálatra méltóan és bemegy a szobába. Am mielőtt ajtót nyitna, megfigyelem, lerúgja a papucsát — Kérnék tőled valamit! — jön vissza egy fekete bőrtáskával. — Most vettem egy fényképezőgépet, de férfiasan bevallom, nekem gépem még sosem volt. Magyar-
rázd már el, hogy kell elsűtni.

Kibontom a friss csomagot, és kiveszek egy csodás masinát: „Made in Japan.” Fénymérő, objektívek, egyéb szerkeny-
tyük.

— Mennyi volt?

— Tizennégy „össz-vissz!”

— Sosem fotóztál még?

— Soha. De hátha lesz hozzá kedvem. Vagy jó lesz a kölöknek. Megmutogatod, mi hol van?

— Meg — veszek egy mély lélegzetet, — Megmutogatom.

Az öregasszony kötényébe gyűjtötte könnyeit.

Száraz, eresre kidolgozott kezében tartva a csücskét, törölgette a szemét, de a cseppek, mint megannyi huncut gyerek, akik arra várnak, hogy megfogd, de magukat meggondolva elszaladnak, minduntalan megelőzték: végigcsorogtak ráncos, napszitta arcán.

— Mi a baj?

— A Feri... a Feri, jaj, jaj, a Feri... — És sírt, rólam is megfélekedve.

Egyszeriben megcsapott a halál közelsége. Álltam volna egyik lábamról a másikra, de sehogy sem sikeredett. Mintha szám is görcsbe rándult volna, kérdeztem ismét zavarodott kényszerűséggel:

— Mi a baja?

— Elment ő is. El, el... A legutolsó... A legkedvesebbik.

Az öregasszonynak három gyereke volt. Most, éppen hónapja temette el a harmadikat is. A Ferit.

Vártam a könnyek apadását.

— A fa... — hüppögte A. néni — a fa az erdőn... az ütötte agyon.

Favágó volt a Feri, erdőmunkás, öreg édesanyjával éldegéltek együtt, kettes-kén. S bár igencsak közel volt már a negyvenhez, nem adta házasodásra a fejét. Nem azért, mintha nem jutott volna neki valaki, mert — fordítottan — űtána jártak a környék elvált asszonyai, no meg (bár ilyet elmondani illetlenség-számba megy) tizenkilenc éves lánnyal is rajtakapták az erdőszéli szénaboglyában. Szóval, nem nősült meg. Mert, hogy két testvérét is eltemették már korábban, csak az anyjára gondolt.

— De magamra maradtam, hallod! Hát érdemes gyereket szülni... Kinlódik velük az ember, babusgatja őket, aztán elmennek. De messzire is... Én öregségemre még élek. Ők meg...

Feláll a hokkedliről és felkattintja a vilányt. Belehunyorgunk a hirtelen jött fénybe és hallgatunk egy sort.

— Hát, látod, hiába jöttél már: nincs a Feri sem. Pedig jól megvoltatok egymással.

— Jól — préselem ki magamból a ki-hetetlen hosszúnak tűnő szót.

— Eltemettük szépen... Kár, hogy nem tudtál eljönni. De nem tudtuk a címed. Mi nem tudtuk. Csak ő, szegény...

Pár darab fát vet a sparheltba, aztán leül a sámlira. Néhány cső kukoricát tesz könnytől itatott kötényébe és morzsolni kezd. Zavaromat leplezendő, én is nekilátok.

— Legalább a kabátodat vedd le!

— Ugy is megyek mindjárt. Sietnék.

— Persze, persze. Merthogy nincs már a Feri, sietsz... Így maradok majd lassacskán teljesen magamra! — szól és látom, szeme sarkában elindulni kívánnak a könnyek.

Nem tiltakozom, maradok csendben. Kezeink között perog a szakajtóba a kukoricaszem.

— Nem jön majd ezentúl ide senki — veti fel tekintetét A. néni. — Olyan egyedül maradok, mint az ujjam... Nem is tudom, miért mért rám az isten ennyi csapást?

— Ilyen az élet — próbálkozom meg botorkáló félszűrséggel valamit mondani.

— Élet, élet... Mind akkor haltak meg, amikor révbe jutottak már. A lánynak főmérnök férje volt, a kisebbik gyerek politikai munkatárs lett. A Ferinek sem volt semmi baja.

Nézem a kezemben szorongatott kukoricacsutkát. Mennyivel másabb, ha tele van szemmel — gondolom. Hogy tudnak még a kukoricaszemek is hiányozni.

— És most mi lesz?

— Hát mi lenne? Csak addig élek, amíg meghalok.

— Itt?

— Itt szeretnék. Ötven éve lassan már, hogy itt vagyunk. Megérsz te ennyit?

— Nem tudom.

— No, látod! Neked még az a harminc-
valahány év is soknak tűnik, amióta élsz. Én meg majdnem a dupláját raktam le.

Bele-belemarkol a szakajtóba, s ujjai között, mint a rózsafüzért, pergeti a kukoricaszemeket.

— És ezután mi lesz? — ismétlem a kérdést.

— Nyugdíjam van. Nyolcszázhatvan forintot kapok. Ez nekem elég. Aztán... — folytatná a szót, de ismét elpityeredik. Kifújja az orrát, szipákol, s rám-rámveti homályos tekintetét —, aztán a Feri után is adtak majd' százezer forintot, mert-hogy volt neki valamilyen életbiztosítása. Másnak is nagy pénz lenne, hát még nekem... De nem is a pénzről van itt szó!

Még mindig a kezemben tartom a lemorzsolts kukoricacsutkát. Azt nézem, bár önmagamnak bevallom: nem is azt. Alibí az egész színjáték; másképpen nem tudnám eltikolni, az én szememben is gyülekező könnyek sokaságát.

— Messze a falu — mondom aztán.

— Hát, messze. Eddig sem volt közel.

— De...

— Tudom, mire gondolsz. Eztán más hozza majd ki a kenyeret a boltból.

— És a többi?

— A többi? Eltengetem majd valahogy ezt a néhány évet, amit kiszabott nekem az úristen...

Felállunk, és kimegyünk megetetni a két apró malackát.

Öt-hat emberrel ücsörögtem a minap egy üveg sör mellett és beszélgettünk. Nem régen szabadultak a gyárból, kezükben ott vibráltak még a munkafogások reflexei, s függetlenül attól, hogy hajukon a jól fésültön, látszott: félórája sincs, hogy lefűrödtek, mégis érezte az ember — olajszagúak. „Nem, nem mossa ki a jó-isten valamennyi fürdősója sem ezt a szagot belőlünk” — mondta egyikük. Kortyolgattuk a lötyty-meleg sört, aztán valaki közülük megkérdezte:

— Mondjátok! Minden szakmabeli így él?

Meglepően néztek rá. Jómagam is, hiszen egészen másról folyt a diskurzus idáig.

— Hogy-hogy így él?

— Hát ennyi csupán az élete, mint nekünk...? Hogy hajnalban felkel, bemegy dolgozni, lehúzza azt a néhány órát, aztán leblokkol, elsétál az első kocsmáig, megiszik egy-két féldecit, utána eszik valamit otthon, megint dolgozik, lefekszik, s ha esetleg van még rá ereje, gyakorolja férfiaságát az asszonyon...?

Nagy lett a csend.

Karácsony György

Lehetőség és valóság mai építészetünkben

Nem tagadható, hogy hazánk — és ennek részeként megyénk — építészeti fejlődésében a felszabadulásunk óta eltelt három évtized alatt eddig soha nem tapasztalt fejlődésnek lehettünk tanúi. Igaz azonban az is, hogy építészeti tevékenységünk ugyanakkor viszonylagosan mégis el van maradva a máris jogos emberi igényekhez képest. Ezzel a viszonylagos elmaradottsággal kapcsolatban tisztáznunk kell a jogos emberi igényeink és reális lehetőségeink közötti ellentmondást.

Köztudomású, hogy az igények mindig magasabbak voltak (és ma is azok), mint a reális lehetőségek. Azt azonban már nehezebb elfogadni, hogy a realitásokon alapuló lehetőségeinket sem használjuk ki teljesen: lehetőségeink (vagyis a társadalomban levő teljesítőképesség) jóval nagyobbak, mint ami ebből megvalósul. Napjainkban — az intenzív fejlesztés időszakában — az építészetben fő ellentmondássá nőtt a lehetőség és valóság közti különbség. Következésként, ha mai építészetünket akarjuk vizsgálat tárgyává tenni, célszerű ezt a homloktérben lévő kérdést felvetni.

Köztudomású, hogy a tudományos és technikai forradalom kezdeti eredményei — az építés terén is — főképpen a termelékenységben, azaz mennyiségi vonatkozásokban realizálódnak. A tömeges termelés fontossága, a fizikai megvalósulás elsődlegessége nem vitatható, a tipizálás és az automatizálás törvényszerű jelenségei e fejlődési folyamatnak. A tömeges termelés az építőiparban elsősorban a házgyári hálózat kiépülésével realizálódik, egyidejűleg más technológiai eljárások is tovább fejlődnek, korszerűsödnek. Valamennyi eljárásnak közös jellemzője a nagy sorozatban történő gyártás, a könnyű szerelhetőség, a variabilitás — és nem utolsósorban a gazdaságosság. Ezeknek a törekvéseknek szinte közös céljaként fogalmazható meg az élőmunka-takarékosság, a tömeges termelés, a gazdasági és munkaerő adta lehetőségeinkhez való ésszerű alkalmazkodás.

A tömeges termelést eredményező technológiai eljárásoknak — a házgyári technológiának is — rendkívül nagy nehézségekkel kell megküzdeni, különösen kibontakozásuk kezdeti szakaszában. Joggal bírálják az új lakótelepeket az egyhangú és monoton városképek, a merev lakásegységek, a zajártalmak, stb. miatt. Ezekért a kedvezőtlen építészeti konzekvenciákért sok esetben magát a technológiát teszik felelőssé, holott a valódi ok, hogy a technológiával való bánni tudásunk nem megfelelő színvonalú még.

Nógrád megyében az elmúlt 15 éves lakásépítési periódusban a közép- és nagyblokkos technológia alkalmazása volt a legjellemzőbb a telepszerű lakásépítések területén. Megyénk valamennyi telepszerű lakóterületi egysége magán viseli a blokkos technológia sajátos megjelenését, a közismert típusépületek ismétlődéseit és a sokat bírált egyhangú városképi megjelenéseket (pl. a balassagyarmati „Lenin”-lakótelep, és „Április 4.” lakótelep, a salgótarjáni „Kemerovo”- és „Gorkij”-lakótelepek és sorolhatnánk még a nagyközségeket is, ahol — ha nem is olyan összefüggő méretekben — szintén hasonló a helyzet.)

Ez a nézőpont azonban túlzottan egyoldalú volna, mint ahogyan egyoldalúak azok a bírálatok is, amelyek lakótelepeinknek kizárólag e fentiekben vázolt negatívumait veszik figyelembe. A bírálatok egyébként jogosak, és távol áll tőlünk, hogy a hibákon bármit is szépítsünk. Azt azonban a legelfogultabb kritikuskoknak és a lakóknak is el kell ismerni, hogy ezek a lakótelepek több ezer családnak adnak lakást, továbbá hogy amikor valaki kézhez kapja a lakáskulcsot és korábbi körülményeiből új lakásba költözik, nem azt nézi, hogy a lakótelep milyen technológiával készült. A bírálatokat azonban határozottan ketté kell választanunk, nevezetesen:

1. más törvényszerűségek alapján ítéljük meg a lakótelepek városképi, esztétikai kérdéseit, vagyis a környezetformálást;

2. más megítélés alá tartozik viszont az, hogy a lakásépítésekhez viszonyítva később valósulnak meg a különböző közintézmények (óvoda, iskola, üzletek stb.) — valamint ha minőségi hibák vannak.

Térjünk azonban vissza a szorosabban vett technikai és gazdasági tényezők szerepére. Gazdasági-társadalmi, illetőleg munkaerőhelyzetünk törvényszerű következménye az élőmunka-takarékosságra való törekvés. Ez áthatja megyénk egész építőipari tevékenységét is, és egyrészt új technológiák bevezetését, másrészt a meglévő technológiák továbbfejlesztését eredményezi. Megyénk abban a nehéz helyzetben van, hogy a házgyári technológia nem alkalmazható gazdaságosan. A meglévő házgyárak távol vannak, házgyár itteni létesítése pedig azért nem célszerű, mert mennyiségileg nincs annyi lakásépítési igény, mely azt rentábilissá tehetné. A hagyományos technológiákat — ide sorolva a közép- és nagyblokkos eljárást is — viszont fel kellene váltani korszerűbb, iparosítottabb eljárásokkal, az ismert okok — vagyis a munkaerőhiány — miatt.

Ennek a sajátos megyei helyzetnek eredményeként nagyon sok figyelem és törekvés irányul a legalkalmasabb technológiák megválasztására. A IV. ötéves terv során megyénkben bevezetésre került az ún. „PEVA”-technológia, jelenleg pedig előkészítés alatt áll az egy angol cégtől átvett „WIMPEY”-technológia. A „PEVA”-technológia alkalmazása terén már több éves tapasztalatokkal rendelkezünk, az épületek azonban a tervezetthez viszonyítva lassabban és drágábban valósulnak meg; s főleg a legutóbbi években éri igen sok bírálat ezt a technológiát, illetve ennek kivitelezőjét, mert az ún. „betanulási kezdő évek” után sem képes az elvárásoknak megfelelő eredményt produkálni.

A bírálatok jogosak, hiszen tényeken alapulnak (határidő-késedelmek, fajlagosan magas költségek), és amint látjuk, alacsony a termelékenység. Önmagában ez így ellentmondásos, mert a kritika csak a technológiát és a kivitelező szerkezetet teszi felelőssé, holott a hiányosságok valódi oka nem a technológiában van, hanem a technológiával való bánni tudásunk nem kellő színvonalú még. És szükséges, hogy erről bővebben is szóljunk.

Amikor a „technológiával való bánni tudásunkról” beszélünk, hibát követnénk el, ha csak a szoroson vett műszaki, építészeti munkafolyamatok technológiáját értenénk ez alatt. A technológiát egy szélesebb skálán kell értelmeznünk:

Bármely eljárásnak alapvető előfeltétele a technológiai fejelem (s ezt nem vitatja senki). A technológiának — főleg a korszerűbb eljárásoknak — azonban az is előfeltétele, hogy folyamatos legyen. Vagyis biztosított legyen az akadálymentes munkaterület a folyamatos munkavégzéshez, mert csak így tud egy eljárás rentábilis lenni, így tud a beruházás gazdaságosabbá válni. (S ez már gyakrabban szokott okot szolgáltatni a vitákra.) Szükséges még egy harmadik előfeltételről is beszélni, nevezetesen arról, hogy már a tervek, sőt egy lakóterületi egység megtervezésénél figyelembe kell venni a technológiát, mint az építészet egyik meghatározó elemét, vagyis a terveknek is alkalmazkodniuk kell bizonyos fokig az építéstechnikai adottságokhoz.

A technológiának ez utóbbi két előfeltételét viszonylag kevésre értékelik, annál is inkább, mert itt a felelősség kérdése már megoszlik és el is mosódik a kivitelező, a tervező és a beruházó között. A bírálat céltábláján általában a kivitelező szerv marad, hiszen a beruházás megvalósulásának ő az utolsó láncszeme, ő késik a határidővel, ő az, aki drágábban fejezi be az előirányzott összegnél; abból a sajátos helyzetből eredően, hogy a beruházás nála fejeződik be, a „tettenérés” nála „bizonylatolható”.

A technológiát tehát figyelembe kell venni a műszaki tervezés, sőt a gazdasági tervezés, a közép- és rövid távú tervek készítése során is. Ez törvényszerű előfeltétel. Ha nem így történik, annak ismerjük a következményeit — sajnos, saját tapasztalatainkból is.

Megyénkben a „PEVA”-technológia öt éven át (vagyis a mai napig) nem tudott úgy kibontakozni, hogy rentábilis legyen. Nem is lehetett rentábilis, amíg az illetékes műszaki és gazdasági tervező szervek a technológiát szűkkörűen értelmez-

ték, mondhatni alkalmoszerűen használták. Ennek eredménye az irreálisan magas költségek, határidő-tolódások. És még így is elmaradt a kivitelezőtől elvárható eredmény. Amikor magasabb költségekről beszélünk, ezt nem a hagyományos technológiához viszonyítjuk, hanem azokhoz a lakótelepekhez, melyek hasonló technológiával és azonos időszakban készültek — pl. Gyöngyösön, Egerben.

Egy új technológia tehát, mint minden új eljárás, más jellegű és magasabb szintű szervezetséget követel: és ez szigorú előfeltétel, nem pedig esetleges velejáró. Elsősorban a különböző szintű tanácsok gazdasági tervező szerveinek, valamint a koordinálással foglalkozó intézményeknek kell a beruházásokat időben és térben összehangolniuk: ez az alapja annak, hogy az építményeknek egy meghatározott sorozatnagysága „legyártható” legyen. Ha nem így járunk el, eleve lemondhatunk a korszerű technológiák bármelyikének is a gazdaságos alkalmazásáról. Meggyőződésünk ugyanakkor, hogy a kívánatos körülmények, illetve társadalmi háttér mellett a kivitelező szervek is gyorsabban és gazdaságosabban tudnak építeni.

Építészeti, építőipari további fejlődése során egyébként nincs más alternatíva, mint a magasabb szintű szervezetség és a korszerű tömeges termelésre alkalmas rendszerek bevezetése. Ez pedig elsősorban nem pénz kérdése, hanem szellemi többletráfordítás.

A technikai és a gazdasági tényezők szorosan összefüggnek, de csak úgy képesek a korszerű építészeti környezetnek a szolgáltatásban állni, ha magasabb szintű és szélesebb körű szervezetséggel is párosulnak.

A gazdasági tervek különböző távú időszakokra határozzák meg egy adott terület vagy ágazat fejlesztési elképzeléseit (ezek közül leginkább közismertek a középtávú periódusok, az ötéves tervek), a fizikai tervezés egy adott terület térbeli elrendezését igyekszik optimálisan kialakítani. (Pl.: a település-hálózat-fejlesztési tervek, valamint ennek függvényeként az általános és összevont rendezési tervek hosszú távra, 15–20 évre szabják meg egy adott terület vagy település fejlesztési lehetőségeit.) Ez utóbbi tervek készítésének időpontjában azonban nincs és nem is lehet meg a pénzügyi fedezet a hosszú távon előirányzott objektumok kivitelezésére.

Az építészeti meghatározó legfontosabb tényezők a társadalom által támasztott igények. Az összes többi tényező — pl. technológia, természeti, esztétikai stb. — csak eszköz a cél eléréséhez. A társadalmi igényeket lényegében a különböző távú gazdasági tervek körvonalazzák.

Alapvető problémánk az, hogy a két tervezési rendszer összhangja nem éri el azt a szintet, amelyre lehetőségeink meglennének. A két tervezési rendszer együttműködésének leginkább nehezítő tényezői, hogy a gazdasági és a fizikai tervek eltérő térbeli és időbeli dimenziókban készülnek. A gazdasági tervek általában nem fordítanak kellő mélységű figyelmet a fizikai dimenziókra, a fizikai tervek (a városrendezési és építészeti tervek) pedig még nem tudják kellőképpen alátámasztani, illetve követni a gazdasági terveket.

Nem azt kívánjuk itt bizonygatni, igazolni, hogy a fejlesztési tevékenységben a városrendezési-műszaki szemlélet legyen elsődleges, hisz' ennek negatívumait már ismerjük. Azt azonban szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy az egyoldalú gazdasági szemlélet is legalább annyi tévedéshez vezet. A gazdasági tervezés ugyanis sajátos helyzeténél fogva — pénzeszközökkel való gazdálkodásából eredően — sok problémát fogalmaz meg hiányosan, amelyek már építészeti-fizikai eszközökkel nem pótolhatók. A továbbhaladás egyedül helyes útja, ha a két tervezési rendszer szorosabban együttműködik, anélkül azonban, hogy bármelyik is alárendeltetne a másiknak. (Erre az egyik legjobb példát Salgótarján szolgáltatta a városközpont kiépítésének időszakában: 1957-től kezdődően, és az 1960-as években.) Fejlődésünk másik tendenciája pedig, hogy a megyék, a városok, a községek önállósága fokozódjon, az önkormányzati elv mind nagyobb mértékben érvényesüljön — ne csupán lehetőségként, hanem mint valóság is.

A lakótelepek megfelelő esztétikai kialakítása látszólag nem lakáspolitikai cél. A jó lakóhelyi közérzet megteremtése azonban fontos eleme a lakáspolitikának — s ebbe a fogalomkörbe nemcsak az esztétikai tényezők tartoznak. Az is előfeltétele

a lakóhelyi jó közérzetnek, hogy a közintézmény-ellátás is időben történjen meg, az óvodák, iskolák, üzletek stb. a lakótelep építésével lehetőleg egyidejűleg létesüljenek.

Fontos meghatározói építészeti fejlődésének: a társadalom által támasztott igények, a technikai és gazdasági tényezők, a természeti tényezők, az életforma és az igények fejlődése, az építészet és a társadalmi kapcsolata. Annak igazolása azonban a vázolt gondolatok is elegendőek, hogy az építészeti létrehozásában — ha különböző közvetettséggel is, de — közreműködik az egész társadalom. Major Máté kifejezését használva: „az építészeti — társadalmi termék”.

Ezek után joggal merül fel a kérdés: ha az építészeti ilyen sokoldalúan meghatározott, mit tehetnek az építésszek, vagyis nem szűkül-e le az építészeti alkotás lehetősége. A Palócföld 1976. 3. számában Finta József „Vallomásfele épített világról” című cikkében beszámol a Finnországban szerzett építészeti élményekről és tapasztalatokról. A finn építészettel összehasonlítva hazai lehetőségeinket, mintegy sajnálkozását fejezi ki, hogy nálunk a sok közgazdasági és technikai kötöttség miatt színvonalát tekintve alatta maradunk a finn építészeti környezetnek. „Hol keressük a nagy jóakarattal a vétkeket... mely életkörüzetünket oly sokszor szürkévé teszi.” — veti fel az idézett cikk. Nos, a finnek építészete valóban magas színvonalú, Tapiola szinte fogalommal vált: iskolapéldája annak, hogy az építészet és a természeti környezet között milyen összhangot, organikus egységet lehet létrehozni. Még érdekesebbé válik számunkra, ha azt is figyelembe vesszük, hogy Finnországban jóval kisebb az egy főre eső nemzeti jövedelem, mint pl. a velük szomszédos és azonos társadalmi berendezkedésű svédoknál, ennek ellenére a finnek építészeti színvonal tekintetében fejlettebbek. Ez is igazolja, hogy nemcsak pénzügyi lehetőségek keletkeznek a korszerű környezetformáláshoz, hanem emellett döntő szerepe van a szellemi többletráfordításnak is.

A környezetsztétikai gondolatoknál maradvány, valóban igaz, hogy a korszerű technológiák, a házigyárak főképpen kibontakozásuk kezdeti időszakában kevés figyelmet tudnak fordítani az esztétikai tényezőkre. Az is igaz viszont, hogy ezek a technológiák időközben fejlődnek is. E fejlődés eredményeként mind kedvezőbb építészeti környezetek megszületésének lehetünk tanúi. Megyénkben pl. a „PEVA”-technológia megalapozott és tervszerű fogadása csak napjainkban történik. Ezt Salgótarjánban a „Sebaj”-lakótelepen a Nógrád megyei Tanács Tervező Vállalat tervei alapján megvalósuló 10 emeletes lakóházak teszik lehetővé. Igényt tehát csak a közeli jövőben támaszthatunk az új eljárás iránt, mert eddigi rentábilis működése nem volt lehetséges a társadalmi igénymegfogalmazások, a koordináció hiányossága miatt. Alkalmoszerűen tehát nem szabad egy új eljárást használni, mint ahogyan történt ez pl. Salgótarjánban a garzonházak építésekor. Ez városképi szempontból kétségkívül nagyon impozáns létesítmény, ha azonban technológiai vagy gazdaságossági szempontból értékelnénk, negatív értelemben „emelkedne ki”. Értékelési módszereink pedig — az építészettudomány mai állása szerint — megkövetelik tőlünk, hogy szemléletünk komplex legyen: s így már jóval nehezebb színvonalas építészeti környezetet létrehozni.

De lehetséges. Erre éppen Salgótarján város szolgál jó példával, mégpedig a szorosan vett városközpont kiépítésével, amely 1957-től kezdődően az 1960-as években valósult meg. A városközpont karakterének legfontosabb meghatározói a közepmagas lakóépületek, amelyek városesztétikai szempontból a közintézményekkel szerencsés összhangban képeznek kellemes építészeti környezetet. Ugyanakkor ezeknek a lakóépületeknek a technológiáját is helyesen választották meg és alakították ki. A maga idejében korszerűnek számító, ún. „keretvázis” technológia ugyanis alkalmas volt a tömeges lakástermelésre, mégsem eredményezett monoton, egyhangú lakótelepet. Esztétikailag is színvonalas együttes jött így létre, s tömegtermékkélegetől törvényszerűen következett, hogy költségkihatásában is a reális kereteken belül valósult meg (összességben ugyanakkor a lakások átlagos alapterülete is elérte, vagy meghaladta az 53 m²-t. Gyakorlati tények igazolják tehát, hogy lehet korszerű építészeti környezetet létrehozni a tömegtermelés eszközeivel, reális költségkereteken belül is, ha ez megfelelő színvonalú szervezetséggel párosul.

Amilyen színvonalas és példamutató viszont a város szorosan vett központi része, ugyanez nem mondható el maradék nélkül a város további részeinek fejlesztési színvonaláról — ennek okai már kézenfekvően adódnak az előzőekben elmondottakból. Joggal fejezi ki aggodalmát Szinyei Béla megyei főépítész a Palócföld 1976. 3. számában „A továbbépítés problémái” című cikkében, ahol elsősorban azokat a városrendezési problémákat (gyalogforgalmi, zöldterületi stb.) veti fel, melyek tényleges gondként jelentkeznek pl. Salgótarján nyugati városrészének épülése során.

Több lényeges meghatározó tényező hatja át építési tevékenységünk egészét, anélkül azonban, hogy egymást maguk alá rendelnék. Ez igen fontos alapelv. Legsúlyosabb hibáink mindig arra vezethetők vissza, ha valamelyik tényezőnek a realitásoknál több vagy kevesebb jelentőséget tulajdonítunk. (Így volt ez például az 1950-es években: a túlzott objektumszemléletnek ismertek a következményei.) Ma a realitásnál több jelentőséget tulajdonítunk a közgazdasági-pénzügyi szemléletnek, s egyoldalúságánál fogva ez is hibákat hordozhat magában.

Az optimális döntések kialakítása vitathatatlan nehéz, és sokrétű felkészültséget igénylő munkát követel; nélkülözhetetlen előfeltétel az „egészletés” igénye. Nehéz ilyen komplex szervezési modellben még gondolkodni is, hiszen egymással, nem mérhető (pénzügyi, esztétikai, technológiai, természeti stb.) dimenziókat keli egyidejűleg figyelembe venni. A tapasztalat azt mutatja, hogy minél többször és minél magasabb szinten jön létre ezek egyeztetése, szintézise, annál eredményesebb a fejlesztési tevékenység, vagyis lehetőségeink kihasználása. Tudatosan helyezzük itt homloktérbe a szervező-irányító munkának azt a szintjét, amely az építési tevékenységnek a főbb összefüggéseit koordinálja: semmivel sem csökkentve az egyes részterületek fontosságát, amelyek viszonylagos önállósággal is rendelkeznek.

A gyakorlat szerint az egyes részterületek szervezeti szintje (építéskivitelezés, gazdasági tervezés, műszaki tervezés stb.) viszonylag magasabb, mint az egymás közötti kapcsolatuk. Ez azért lényeges, mert a ki nem használt lehetőségeink legnagyobb része éppen ezen a szinten sikkad el. Itt azért vagyunk nehéz helyzetben, mert ezt a megállapítást nagyon nehéz, sőt, sok esetben nem is lehet „bizonylatolni”.

Hogy építési tevékenységünk hatékonyságát, településfejlesztési munkánk színvonalát tovább fokozhassuk, semmiféle új szervet vagy bizottságot nem kell létrehozni, hisz' mindezek adva vannak. Szükséges volna azonban ezeknek a szerveknek a munkáját, cselekvési programjait újraértékelni, továbbfejleszteni (megyéi viszonylatában elsősorban a megyei tanácsok és bizonyos fokig a helyi tanácsok tehetnek legtöbbet), az eddigiekhez viszonyítva jóval magasabb színvonalú koordinációt elérni az építési tevékenység, a beruházások terén. Ennek a munkának nemcsak komplexitásában kell szélesebb körűnek lenni, hanem időbeliségében is, az operatív szintű időszakos el-

igazítások helyett legalább középtávú periódusban kellene kialakítani és karbantartani ezt a rendkívül összetett folyamatrendszeret.

Az MSZMP XI. kongresszusának határozata előírja: „A következő időszakban egész gazdasági tevékenységünk fő feladata a társadalmi termelés hatékonyságának az eddiginél erőteljesebb növelése.” A határozat megállapítja, hogy a lakás-helyzet javítása fontos társadalompolitikai, szociális feladat. Nem lehet közömbös számunkra, hogy a korszerű építéstechnika, a megvalósítás gazdasági, építésszervezési követelményeit miképpen tudjuk összeegyeztetni a változatos, urbánus hatású, kedvező lakókörnyezetet biztosító törekvésekkel. Hogyan válik a lakásfejlesztés mindjobban városépítéssé, a megvalósuló lakótelepek a települések szerves részévé.

Értékeinknek kell — minőenekelőtt — eddigi gyakorlatunkat, módszereinket, vizsgáljunk kell, hogy azok vajon mennyiben segítettek elő a lakásfejlesztési és városépítési célkitűzések érvényre jutását, a lakásépítés komplex hatékonyságát. Ki kell alakítanunk a kívánatos gyakorlatot, módszereket. Ehhez az szükséges, hogy az előkészítő munka fázisában mind nagyobb szerepet kapjon a megvalósítás komplex hatékonyságának vizsgálata, hogy a terület-előkészítés és a megvalósítás megfelelő időben, minél részletesebb információkra támaszkodjon, lehetőséget teremtsünk az optimális kompromisszum elérése érdekében az érdekek időbeli ütköztetésére.

A záró gondolat kapcsán némi magyarázattal adósok vagyunk. Megszokott dolog, hogy az építészetéről szóló értékelés, vagy ismertetés rendszerint már megvalósult létesítményekkel foglalkozik. A témája pedig általában vagy esztétikai orientáltságú, vagy pedig az épületek használhatóságával, üzemeltetésével, azaz az építészet eredményeinek utólagos regisztrálásával, értékelésével kapcsolatos. Nehezebb a helyzetünk, ha nemcsak az utólagosan szemlélhető kész tényeket akarjuk vizsgálni, hanem azokat a tényezőket is, amelyek közrejátszanak az építészet megszületésénél (vagyis alapjaiban véve meghatározói az építészet létrejöttének, fejlődésének). Ez némileg talán magyarázatot is ad arra, hogy miért közelítjük meg több oldalról is az építészetet.

Célunk éppen nem az, hogy utólag regisztráljuk jó vagy hiányos eredményeinket. Ha már ismeretében vagyunk bizonyos törvényszerűségeknél, tapasztalatoknak, célszerű, hogy ezeket jövőbeli terveinkhez is felhasználjuk. Vagyis cselekvésünk preventív legyen, ne szűküljön le az utólagos értékelésekre, ténymegállapításokra. Látszatra bármilyen összetett, nehéz munka is ez, mégis ez az, amit alkotó építészetnek — ha úgy tetszik építőművészetnek — nevezünk. Az építészek pedig minden lényegesebb „meghatározó” területen jelen vannak, nemcsak a tervezőasztalnál: munkájuk nemhogy leszűkült volna, hanem nagyon is fontos lett, s egyben bonyolultabb is az építészet „társadalmi termék” voltából eredően.

Vadas Andor

Vita az anyai elhivatottságról

Tisztelt Szerkesztőség! Elkésve került a kezembe a Palócföld egy korábbi száma, ezért reflektálok csak most az ott megjelent két cikkre: *Gulyás Mihály: Nézd meg az anyját!* és *Feuer András: Az anyai hivatásról* című írásairól van szó, melyek nyilván tudatos megfontolás alapján kerültek egymás mellé.

A cikkek lényege, ha jól értem, abban foglalható össze, hogy ma egyre kevesebb nő érdemli meg az „anya” nevezetet, mivel túl kevés szeretetet tanúsítanak gyermekük iránt. Amikor „gyes”-en vannak, rabnak érzik magukat, hivatásukat családjuk elé helyezik. Még jó, hogy a mai fiatal apák pótolják azt a szeretetet, amit feleségüknek kellene a gyermeknek nyújtani, s szerencsére még akadnak azért anyaszívű asszonyok (mint a volt tisztviselő, aki fogadott gyermeke kedvéért takszónőnek ment).

Magyarországon és külföldön számos családszociológiai vizsgálat foglalkozik a család szerkezetével, a férfira és nőre háruló funkciókkal, a családi intézmény történetével. Bármennyire is furcsának tűnik, az anya (a két írás szerzői által annyira hangsúlyozott) elsődleges szerepe a gyermeknevelésben csak a XVIII. sz. végétől lett a közgondolkodás egyik alappillére. Ezen időpont előtt az európai kultúra és nevelés képviselői megegyeztek abban, hogy a gyermekeket (persze az uralkodó osztályok fiait) minél hamarabb,

a szoptatás befejezésekor férfi nevelőkre kell bízni, mivel az asszonyi nevelés nem nyújthat kellő erkölcsi alapokat. (*Evelyn Sullerot: A női munka szociológiája. Bp., Gondolat, 1971.*) A csak gyermekeinek élő anyá mitoszát a polgári társadalom hozta létre, persze nem véve figyelembe a 14—16 órát robotoló munkás-asszonyok és gyermekek helyzetét. (*Engels: A munkásosztály helyzete Angliában.*)

A mai hazai családszociológiai vizsgálatok (pl. *Sas Judit: Életmód és család. Bp., MTA kiadv., 1973.*; *Ferge Zsuzsa* cikke a *Társadalmi Szemle* 1976 6. számában; *Buda Béla, Cseh-Szombathy László* stb. munkái) megegyeznek abban, hogy még ma is a „patriarchális” családi modell az elterjedtebb. Ennek lényege, hogy a férfi feladata „kint”, a világban, a pénzkereső, termelő és alkotó munka, a döntés a csa-

ládót érintő alapvető kérdésekben. A nő feladata „bent”, a négy fal között, a család életének megszervezése és működtetése, magyarul a háztartási munka elvégzése és a gyermekek nevelése. A nők keresetét sokan ma is csak kényszerű kiegészítésnek tekintik.

A fiatalabb, elsősorban városi szakmunkás és értelmiségi családoknál terjedőben van az ún. partnerházasság. A házaspárok megosztják a kenyérkereset és a háztartás terheit, döntéseiket közösen hozzák, sőt ebbe a gyermekeket is bevonják. A fejlődés ilyen irányban halad; ezt jelzi az „anyalelkű apák” számának növekedése is.

Ellentmondó jelenség, hogy az államnak nem csekély terhet jelentő gyermekgondozási segély bevezetése sok családban megállította ezt az egészséges fejlődést. Azok a fiatal férfiak, akik régebben magától értetődően vettek részt a háztartási munkában, „gyes”-en levő feleségüktől megkövetelik a teljes kiszolgáltatást. (Vathy Zsuzsa riportja a *Kortárs* 1975/6. sz.-ban.) Az „én hozom a pénzt, mi az a te 900 forintod!” jelszó alapján értéktelennek tekintik azt a munkát, amit feleségük a gyerek mellett végez, ebből még kis időre sem hajlandók semmit sem átvállalni. Szomorú példa erre a Csepel Művek esete. A gyár az elmúlt nyár elején több száz „gyes”-en levő dolgozójának levelet írt, felsorolva a kismamák részére induló különféle tanfolyamokat, amelyek heti kétszeri részvétel esetén lehetőséget adnak az általános iskola befejezésére vagy szakmunkás-oklevél szerzésére. A címzeteknek csak kis része jelentkezett valamelyik tanfolyamra, a többiek nem tudnak elmenni, mivel nincs kire hagyni a gyereket, vagy a férjük nem engedi (!) őket eljárni.

Bizonyos vagyok benne, hogy *Gulyás Mihály* és *Feuer András* írásait jóindulat és felelősségtudat vezette. Hatásuk azonban óhatatlanul a visszahúzó tendenciákat erősíti. Eppen ezért igen hálás lennék, ha a Szerkesztőség nyilvánosságot adna megjegyzéseimnek.

Vágh Mária

Magánemberként lenne egy javaslatom G. M. számára, aki elmarasztalja a kilenc hónapos gyermek mamáját, mert az magányosnak érzi magát kislánya társaságában. Szánjon rá egy hetet G. M. a szabadságából és ajánlja fel a rokonságában levő valamelyik egy év körüli gyerek mamájának, hogy az utazzon el, s addig ő átveszi a háztartást. Keljen fel hajnalban, hogy a reggel hat órai első étkezésre már elkészíthesse a baba reggelijét. Öltöztetse-vevőköztesse, tegye tisztába naponta ötször (ha szükséges: többször is). Etesse ötször — mindig friss, áttört főzelékkel. májjal, gyümölcsel stb. Közben mossa ki a baba és a család szennyesét, vasalja is ki. Fűtsön be, takarítson ki, főzzön maga és a felnőttek részére. A lakásból csak akkor mozduljon ki, ha vásárolni kell, akkor viszont vigye magával a gyereket levegőzni (úgysem lehet bezárva hagyni!) és úgy cipelje haza a főznievalókat. Este —

fürdetés közben — játsszon, énekeljen a kicsinek, hogy az jókedvvel aludjon el. A hazatérő családtagoknak tálaljon friss vacsorát. Ne untassa őket pelenkaproblémákkal, ehelyett mosogasson el. Ha lefekszik, félálomban is a babát lesse, éjjel többször keljen fel és takargassa be; ha szomjas, itassa meg.

Nagyon csodálkoznék, ha egy hét elteltével nem éreznék egyhangúnak és beszűkültnek ezt az életformát. Amíg azonban nem próbálta, ne ítéljen olyasmiről, amit nem ismer.

Csak úgy mellékesen jegyzem meg, hogy ezzel a javaslattal (és levelem többi részével) tizenöt éves fiam is egyetért. Erősen remélem, hogy majdan ő is az „anyaszívű apák” közé fog tartozni.

Üdvözlettel: V. M.

Egyetérték Vágh Máriával abban, hogy az ún. partnerházasságok megjelenése örvendetes tény, hogy jelen társadalmi körülményeink között ez az a családmodell, amely elvárható és melynek elterjedését segítenünk kell. Abban is igaza van, hogy a „gyes” nagyon sok helyütt és meglehetősen sok mindenben hozott létre olyan „melléktermékeket”, ami ezt a folyamatot gátolja. Hogy e „melléktermékek” létrejöhetnek, annak nézetem szerint egyik oka éppen az, hogy az általam írt anyai hivatás igazi rangja és elismerése a családokban és az egyedülállókban, a nőkben és a férfiakban egyaránt hiányzik. Hiszem és vallom — ellentétben Vágh Máriával —, hogy az anyai hivatás igenis létező, sőt azt is hiszem, hogy e hivatás gyakorlása, a gyereknevelés lehet alkotó munka, méghozzá egyike a legnemesebbeknek. Az anyaság egy biológiai-pszichológiai állapot, ami gyermekre s nőre törvényszerűen hat, kizárása, megszüntetése természetellenes.

A gyermeket nevelő kismamák panaszaik között nemcsak a bezártsággal, falkórsággal, magánnyal találkozni, hanem legalább ilyen gyakran — ha nem gyakrabban — azzal, hogy otthoni munkájukat, a gyermeknevelést nem ismerik el eléggé. Nem ismeri el a férj: fontosabb a pénzkeresés, a barátokkal való találkozás, a karrier, mint a család, hiszen azt a „kevés” munkát, amit a gyermeknevelés — s mellette a háztartásvezetés — jelent, könnyű elvégezni. A feleségnek a „gyes” alatt különben is ez a feladata, ezért elismerést nem érdemel, hiszen *nem dolgozik*. Otthon van. Az már nem is kerül mérlegre, hogy a gyermeket *hogyan* neveli, a megítélés tárgya legfőképpen az, hogy milyen tiszta a lakás. De sok esetben a nő sem érzi az anyai hivatás jelentőségét. Inkább vágyik munkahelyére, akár a lélekölő szalag mellé is, mintsem az „anyaszívűség” igáját húzza, mert az ő szemében is az a munka, aminek tekintélye, rangja lehet. Adódik ez sok más mellett, egy szerintem rosszul értelmezett egyenjogúsági vágyból is, nevezetesen, hogy csak akkor válhat a nő társadalmi-

lag egyenrangúvá a férfival, ha hozzá hasonlóan elmehet esztergályosnak, traktorosnak.

Távolról sem azt állítom, hogy a nők maradjanak a fakanál mellett, csupán, hogy a kisgyermek nevelésének első néhány évében, amikor annak egészséges erkölcsi, lelki fejlődéséhez szükség van az anya közelségére, s a nőnek is arra a már majd' teljesen elnyomott vágyra, hogy örömmel lehessen édesanya. Az anyai hivatás gyakorlása legyen mindenki által elismerve, legalább olyan rangú alkotó munka, mint amilyen pl. a negyedéves mérlegkésztés a könyvelésben. Az ilyen és ehhez hasonló munkák, s az értük kapható elismerés győzedelmeskedik a legtöbb esetben — természetesen egy kis társadalmi, vállalati, férji „segítséggel” — az anyai hivatás fölött.

Feuer András

Vágh Mária megjegyzését olvasva, nem tudok másra gondolni, csak arra, hogy cikkemben képtelen voltam meghaladni saját korlátaimat. Mit értek ezen? Tapasztalataim paraszti környezetre korlátozódnak, tehát nincs élményanyagom a volt uralkodó osztály és a polgári társadalom gyermeknevelő felfogásáról, de a városi proletariátus asszonyainak és gyermekeinek életéről sem. Úgy vélem, a nálunk leghagyományosabb és szinte évszázadokig együttélt közösség, a paraszti-falusi társadalom nevelési felfogása igen alkalmas az asszonyi szerep, az anyaság, valamint a gyermekkel kapcsolatos feladatok tanulmányozásához. Már felnőttként élve meg a felszabadulást, jól megfigyelhettem főképp a szegénység életét, az anyák gondoskodását a gyermekről. Az érthető, hogy a szoptatás idején az anya magával hordta csecsemőjét a mezőre: „legyen kéznél”. Az azonban már elgondolkoztató, hogy utána is ezt tette; bár otthon már voltak nagyobbacska gyerekek, kb. 3 éves korig cipelte a kicsit. A természeti népeknél szintén megfigyelhető ez a szoros anya-gyermek kapcsolat, a bennszülött anyára szinte rátapad már nem csecsemőnek látszó gyermeke (a mi cigányainknál ugyanezt tapasztaljuk). A tudományos kutatás egyértelműen alátámasztja ezt a szükség-szerű kapcsolatot — 3 éves korig a gyermek intelligenciájának kerekén a fele alakul ki, de ez a kor egyetlen „pedagógus” feltételez, az édesanyát.

A gyermek a „legkonzervatívabb” eleme a társadalomnak, igényeit nem hajlandó, nem is tudja hozzáigazítani a felnőttvilág változásaihoz. Az az érzésem, a „szükség törvényt bont” alapon folynak a mai családpszichológiai vizsgálatok, a felnőttek, a szülők gondjainak büvkörében maradnak. A gyermek sajátos elvárásait kellene alapul venni. „Naiv biológizmussal” figyelem például a kotlós megindító gondoskodását csibéiről, vagy az anyamacska odaadó figyelmisségét. Illetlen párhuzam volna ez? Az ember társadalmisága pillanat csupán „állati”, bio-

lógiai múltjához képest, s ha tudatossága oly' erővel kerekedik meghatározó-fajfenntartó ösztönei fölé, hogy az utódgondozást intézményesíteni igyekszik, aggodalom fog el: a „végtermék”, a gyermek személyisége feltétlenül károsodik.

Ezelőtt tíz évvel, „A harmadik gyerek” címmel rövid cikket írtam családom ötödik tagjáról (aki akkor még a világon se volt). Feleségemnek, nekem mit kellett kiállnom a társadalmilag oly' fontos „bővített újratermelés” miatt! Támadtak úton-útfélen: minő felelőtlenség ennyi gyereket világra hozni a mai világban! Publicisztikámban megemlítettem, a harmadik gyerekért magasabb családi pótlékot kellene adni. Egyetlen levelet kaptam, kimutathatóan nő írta. A gyereket a kutyához hasonlította, emiényen: „ha ön kutyát tart a lakásában, milyen jogon hárihatja át az ellátás költségeit a társadalomra?!” Egyszer szemtanúja voltam egy kocsmai pofozkodásnak. A második gyermeke egészségére ivó apához odalépett egy falusi huligán, s ezt vágta a szeme közé „Malacod már van kettő, de ólad még nincs!” A válasz két nagy pofon volt. Nos, én is így jártam volna el a névtelen levélíróval...

Vágh Máriával igencsak egyetértek a partnerházasságok dolgában, ez lenne az ideális. De amíg ez vágyalom csupán, az anyák maradjanak anyák. A múlt év első felében — csak Budapesten — több mint kétezer gyermek került állami gondozásba. Célszerűnek, sőt fontosnak tartom Vágh Mária válaszát az utóíráttal együtt közölni. A gyermekkel való bibelődés lajstroma valóban nyomasztó, a mérleg egyik serpenyőjére hányva különösképp. Úgy tetszik, a mérleg másik serpenyője üresen marad, ég és föld között lebeg. Az ajánlott kísérletbe én csúfosan belebuknék, de meg kell itt jegyeznem, a magam „kölyke” után mostam pelenkát, szaladtam tápszerért, rohantam orvoshoz velük, s bár két fiam már régen kinötte pelenkás korszakát, a mai napig én fürdetem őket, alkalmasint együtt hancúrozunk a kádban.

Meggyőződésem, a nőknek rendelkezniük kell azzal a türelmetlőséggel, amely nemhogy elviselhetővé teszi számukra a „nyűgös portékát”, de örömük is telhet benne. Az anyaságra való képesség olyan biológiai adottság, amely át nem ruházható, a gondoskodás erényével együtt. A gyermek természetét kell vallatóra fogni, melyik fél iránt vonzódik jobban — a joggyakorlat is az anya elsőbbségét hangsúlyozza.

A „teljes” emancipáció karikatúráját láthattam nemrégiben egy képen — angol egyetemista lányok tüntetnek, a táblákon ez áll: „Le a menstruációval!”

Sajnálatosnak tartom, hogy Vágh Mária a mérleg másik. mondhatnám: „érzelmi” serpenyőjét üresen hagyta. Meggyőződésem, lett volna mivel ellensúlyoznia a gondok riasztó lajstromát — gyermeke nemcsak nyűgöt jelentett számára, s ez abból is kitészik, fia rokonszenvesen elfogult édesanyja véleménye iránt.

Gulyás Mihály

A magyarországi népesség alakulásának, a magyar családok belső erőterének helyzete, a házassult felek gyermekáldással kapcsolatos elképzelései a XX. század folyamán nemegyszer szorítottak ki maguknak rangos helyet a honi közéleti viták sorában. Évtizedekkel korábban vissza nem is tekintve, elégséges, ha csupán a pár éve Fekete Gyula Eljünk magunknak című könyve nyomán felgyűrűzött indulatokra, vagy a népesedéspolitikai intézkedések körül kerekedett eszmecserére emlékeztetünk.

Gulyás Mihály és Feuer András 1976 3. lapszámunkban közölt írásai, a tudományos feltérképezés és átfogó igazságosztás igénye nélkül, a problémakomplexum egy még kellően nem vizsgált szeletét: az anyai hivatás gyakorlásában mutatkozó mindennapi gondokat óhajtották felrajzolni. A mélyebben tisztázó szándék vezető szerkesztőségünket, amikor Vágh Má-

riának a fent említett szerzők állításainak igazában kételkedő reflexióit közölve, egyben teret engedünk a viszontválaszoknak is. Mert egyetértünk egyfelől Turgonyi Júliának Vágh Mária véleményét támogató megállapításával: „... a népesedéspolitikai vita egészéből is csaknem teljesen hiányzott a férfi megváltozó társadalmi szerepe és ez később sem kapott kellő hangsúlyt. Ha csak a nőnek kínáljuk a családi boldogság megteremtésének lehetőségét, és teljes mértékben őt állítjuk vitáink, intézkedéseink középpontjába, akkor a nő — a sokféle társadalmi támogatás ellenére is — gyakran egyedül érezheti magát.” De tapasztalataink alapján másfelől egyet kell értenünk fenti szerzőink megállapításaival is, melyek szerint a családtervezés és gyermeknevelés nem egy gondja születik meg az anyai hivatásérzet mai hiányosságai nyomán.

(A szerk.)

Kiállításról írni kiállítás hiányában — nos, ez nem könnyű feladat. Legalábbis, ha olyan képbemutatót értünk kiállítás alatt, amely anyagával megpróbál eligazítani, megkísérli föltárni a művek geneziséjét, egymásra következésük logikáját, jelzi az újat (s persze az üresjáratokat is) — egyszóval összefüggésekre világít rá az életműben. Épp ez nem történt meg a Lóránt János évtizednyi munkásságát fölvonultató tárlaton — októberben, a salgótarjáni József Attila Művelődési Központban. (Reménytelenül bár, de újra leirom, hogy maga ez a foyer mennyire alkalmatlan kiállítás céljaira, mennyire ideiglenesen, esetlenül hat itt még a végiggondoltan elrendezett képzőművészeti matéria is!)

A kiállítás látogatója így — hogy a képek csupán föl sorakoztak: diszszemle-látványosságként — annyit tudott meg a Lóránti műről, amennyit már amúgy is tudott csoportkiállításokból, kritikákból, Lóránt egyéb alkalmi „hazai” szerepléseiből; annyit tehát, hogy érett művész, jó festő, már eddigi teljesítményével is kultúránk reprezentatív eredményei között számon tartott egyéniség. Az utóbbi tíz évről, tehát stílári kiforrásának, társadalmi elfogadásának, sőt sikerének idejéről annyit vehet tudomásul, hogy hát festett ilyen meg olyan képeket, figurálisakat meg figura nélkülieket, többnyire jókat, néha kevésbé sikerülteket. A *miért* és *hagyanok* kérdésében bizonytalan marad, s a kritikus sincs meggyőződve arról, hogy valóban a leglényegesebb összefüggéseket emeli-e ki, amikor megpróbál egységeket és tendenciákat keresni e „festői” heterogenitásban. (S bizonyító anyag, a felidézett képek látványa híján persze csupán szava meggyőző erejében bizhat.)

Minden külső jel ellene szól, mégis úgy gondolom: keresgélő, nyugtalan, helyét nem találó festő Lóránt, akinek további útja jókora meglepetéseket, váratlan fordulatokat rejt még, akinek jelen teljesítményéből nem körvonalazható meg egyértelműen a jövő. Bár jellegzetes világát maga alakította ki, annak sajátjaiban nem csak önnön formateremtő igénye játszott szerepet. Hanem kiforrása idejének, a hatvanas évek közepének külső körülményei is: a lehetséges utak (Vásárhely-Kokas-Csernus), aztán az epigonizmus nehezen kikerülhető csapdái, az elmélet hiánya a szakmában, a kevéske érdeklődés a közönség körében. Világának szélső pontjai így — mint ez a felszín alól néha pregnánsan előbukkan — Csontváry magánya (*Szoboravatás*), vagy egyszerűen egy kompozíciós motívum tőle (*Szélben*), aztán a másik póluson a szelidebb fajta orosz avantgarde, Larionovék, vagy a korai Tatlin (*Nógrádi géppuskások*). Festészetének magvat azonban a magyar romantikához való viszonya határozza meg (nevezve amazt „romantikus realizmusnak”, vagy „drámai realizmusnak”, vagy alföldi vonalnak, vagy ahogy tetszik.) Lóránt utóbbi tíz évének képei Csontváry és La-

rionov között mégiscsak a *Poros út* Munkácsyával, sőt a pszichológizáló Munkácsyval perlekednek, meg a tájfestő Toronyayval, Endre Bélával. Velük próbálnak leszámolni egy új szintézis halvány reményében. Zsíros koncukat megemésztieni — elmélet híján — művek segítségével, képről képre alakuló tézisekkel, pontosabban antitézisekkel. Innen színei: minden barna és zöld és mélyvörös színű azoké, hát marad a szürke — lilákkal, kékkel, faközöldekkel. Pontosabban ezeknek a színeknek a visszafogása a szürkével: egy reciprok-munkácsys színszerkesztés. Meg innen a kompozíciós típusok változtatása: a rétegezett, súlyos tájszeletek, melyek feszült zártágukban Endre Béla poshadt Alföldjével feleselnek, meg az íves centrális kompozíciók, melyeken valóban romantikus feszültségek és indulatok feszítik szét a képmezőt, a korábban szükséges fecsegős, vagy akár lakonikus epika nélkül. Miközben pedig minden a hagyományokon való felülkerekedésre irányul — egy belőlük fakadó máért —, azt is érzi Lóránt, hogy így, segítség — tesszem azt: a magukba fordult vásárhelyiek — nélkül maga nehezen-lassan boldogul a magára rótt feladattal; ki-kitör egy kép erejéig szabályai alól, ebből a hosszú tagadás-sorból, kompozíciós szerkezeteit fölrobbantja, a vásznon máskor megfontoltan „mozgatott” színei szerte-szaladnak, s nem is akar utánuk kapni. Ezek a kis felszabadult scherzok gyakran éretlenebbek utolsó rezdülésükig kiegyensúlyozott társaiknál, de őszinteségükhöz nem fér kétség. Sőt, mintha az utóbbi időben éppen saját stílusa, csönddel átítatott nyelve lenne a nyűg Lóránt János számára.

Arról lehet szó, hogy a festés evidens viszonylata mellett a *kinek fest és a mi-*

ről fest kérdése pillanatokra el-elkődlik a napi munkában. (Ziccer, nem hagyom hát ki: friss képe, a *Köd*.) Ez persze nem, pontosabban nem elsősorban, az ő hibája. Csupán egy rossz, de elterjedt társadalmi-művészi gyakorlat kritikátlan használatának felelőssége terheli, s szerencsére ezzel Lóránt János is tisztában van.

Azok a lépései, azok a képei bizonyítják talán, hogy feltételezésem nem fikció, melyekben önmagát magyarázza, interpretálja. Nem a *Bábozó gyerekek* szanatóriumba szánt, szándékoltnan édeskésőbb hangjáról van szó — általában nem az alkalmazás logikus kompromisszumairól. Hanem azokról a művekről, ahol elfogadja a „közérthetőség” nevű jócskán félreértett és félreértelmezett varázsszót. Ez a közérthetőség-dolog ugyanis azt a látszatot kelti, hogy a nézőnek semmi dolga nincs, a műalkotásnak mindent el kell mondania magáról. Lehet, hogy az elméleti megfogalmazások nem ezt a befogatói passzivitást célozzák, de a praxis azt látszik bizonyítani, hogy a képzőművészetnek kutya kötelessége minden tekintetben nézője elé mennie, magát könnyen élvezhető formában fölkinálnia: „tartalma” legyen alaposan előrerágva bölcse „milyen igaz!” szentenciák vagy szabványosított érzelmek formájára. Néha Lóránt is nekiáll magyarázkodni, és jószándéka azon nyomban banalitásba fordul. A *Tavaszi „finom szecis”* hangulata, a *Békesszentandrás duzzasztónál* képcsarnoki díjra kínálkozó epikája a példa.

Ha egy költői, minden gesztusában kiegyensúlyozott világba diszsonáns hangzatok keverednek, az eredmény mindenképp a harmónia megbomlása. Van Lórántnak egy régebbi festménye, a *Bazaltok*. Azon a képen egyetlen magányos, kicsit esetlen, de végül is szilárd vulkáni hegy magasodik, előtte apró madár röppen. Ezt a hegy-szilárdságot és szabadság-madarat — úgy gondolom — nem lehet másképp értelmezni, mint a festő metaforikus önarcképeként. Újabb, most már tényleges önportréjáról épp ez a sziklaszilárdság tűnt el.

Ami remélhetőleg egyben azt is jelenti, hogy mostani kiállítása lezárás volt, hogy e szorongó nyugtalanság épp azt jelzi: valami új fogalmazódik már a műteremben. Bernáth Aurél 1925 táján mintha megtalálta volna a kulcsot a nemzeti romantikán való túllépésre: *Rivierája* végül azonban magányos kép maradt az életműben, érdeklődése másfelé fordult. Folytatja vagy föl adja Lóránt az elmúlt évek vívódását, másfelé fordulva, más aspektusból keresi meg a feloldást? Mert végleges feladásról szó sem lehet — erre a műveiben megnyilatkozó tartása a garancia. Egy újabb festménye, a *Palánk*, szögletes, nyomasztó fekete foltok közé zárt színrobaja új gondolatokról, a mostaninál jóval áttételesebb gondolkodás- és kifejezésigényről szól. Amikor tehát elismerésünket fejezzük ki eddigi teljesítménye előtt, a *Fivérek*, a *Csönd*, az *Ördögsekér* festői csúcsai előtt, figyelmünket már a *Palánkra*, s az azt követő művekre fordítjuk.

Bán András

Varjak

keringnek
 felhőt kiáltó
 földek kerengőjén
 Tar barát koponyán
 csúszkáló fényként
 inog az idő
 derékon kötött darócban
 térdel a tér
 Tördel kapára idomult
 köszvényes csontokat
 szeletel
 szikkadt árpacipót
 s keszeget
 Vörösszárnyú vizek
 áldást ömlengő torz
 tengertünca ez

Elfogytak
 a kövér csimaszok
 mint maradoznak el
 a csokorba fogott vonalak
 tószagú pászmái is
 az őszből
 Ezerjőlüvet
 hervaszt
 tétlen a talpunk

Tollasok
 hollótust húznak
 kopogó
 szemünk elé
 s alá
 S rátáncolnak bűzös
 olaj-alkotta
 szívárványkarikák
 Kár kár kár

Állva-halt

tökék
 délceg ezredei
 temetetlen
 Véget ért immár
 az előirt
 cudar hadművelet

Málló
 templom háta mögé
 elhallagnak sorba
 némán
 észrevétlen

az istent se
 fenyegetve többé
 bársony mentés öreg
 hadifoglyai

Utánuk fekete
 rigók regéjében
 fintort vág és
 kaftánt öltve
 farkasalmát
 gerezdel az alkony

Amikor

amikor akárhol bármilyen sárkány
 amikor bármilyen adat
 amikor az ajtó esattan az ajtó
 úgy köröznék a madarak:
 az ég arcán vigyor marad —
 el sem fordulhatsz zavarodban
 minden szeglet megfigyel
 ha távoznál rádyszól a járda
 nem úgy jársz ahogy járni kell
 a tényt nem hinni tudni kell
 mi tudjuk minden adatod
 akár a másét — jól vigyázz

Megbűntettél

Megbűntettél
 a kávéház
 és íróasztalom között
 (gyönyörű arcok hangok
 gyönyörű
 mozdulatok egyszer-volt
 életek között
 megbűntettél: látom az arcom —
 homályosabb mint bármikor
 Kapkodok felugrom megrezzenek
 próbálgatok olcsó szerkezeteket
 s röhögök
 mint egy szemtelen kölyök)
 Megbűntettél:
 lefekszem este
 felkelek járok megjövök

Most, hogy Géza meglátta apját, a téren, legszívesebben kirángatná és hazahúzná a többiek szemeláttára. Legalább egyszer észhez térne, vagy történe vele valami, bármi — már az sem érdekelné.

— Géza, ott a faterod! — mondta Ibári.

— Látom.

— Bedobta magát az öreg — jegyezte meg Temesi.

— Biztos volt egy kis fusi melója — mondta Vágó, s szomorúan tette hozzá: — Bekerül még ma a kocsmába is.

— Akkor pedig viheted haza — mondta Ibári. — Kíváncsi vagyok, meddig csinálod még ezt?

— Azt hiszem, nem sokáig — gondolkozott Vágó Géza. Szünetet tartott. — Ép ésszel nem lehet ezt kibírni, elviselni.

— Nem lehet rajta segíteni? — kérdezte Temesi.

— Rajta?

— Igen.

— Öregem, az apám egy elveszett ember. Csak az a baj, hogy ezt nem lehet megmagyarázni neki.

— Persze, mert mindenbe belenyugszol — tette hozzá Temesi, s így fejezte be: — Én csak úgy mondtam, jóindulattal! — Aztán megindult a téren át a sarki padokhoz, hogy ott leüljön egy kis ideig, mielőtt hazaindulna. A többiek szétszóródva követték, mellé ültek, beszélgettek. Vágó nem is emlékezett, hogy egyáltalán beszélgettek-e, vagy csak üldögéltek. Valami kavicsos célbadobálás azért rémlett neki. Ezt versenynek nevezte Ibári, de csak később, mert ő lett a győztes. A többiek arra akarták rávenni, hogy most azlán fizessen valamit, mielőtt még bezárna Marosi kocsmája. Ezen vitáztak egy darabig. Ibári nehezen szánta rá magát, aztán mégis meggondolta.

Vágó Géza Temesivel lemaradt a többiektől. Mire a kocsmához értek, Ibári hozta a söröket, szétosztotta a kocsmá ajtajában. A habos, hideg sör jólesett mindenkinek. Temesi szedte össze az üres korsókat. Tíz óra lehetett, Vágó Géza arra gondolt, most hol van az öreg? A téren nem látta, biztosan otthon lehet — már, nem baj, legalább alszik, mire hazamegy.

— Géza, gyere! — kiáltott az ajtóból Temesi. — Vezesd haza az öreget — intett lemondóan és utána széttárta a karját.

Vágó körül hirtelen fordult egyet a világ, benne a tér. Vad indulat fogta el „Most megölöm!” — gondolta. Tudta, ez lesz a vége egyszer, mégis bizott benne, legalább titkon, hogy hazamegy az öreg, lefekszik és békében hagy mindenkit. De így, így már nem lehet elviselni. Most ő lesz a hős, az erős, akinek mindent köszönhetnek. „Bezzeg itthon semmibe sem veszték, csak a halálom várjátok” — kiabálja majd. Vágó előre átélt a veszekedést, a kiabálást. Így megy ez már évek óta, semmi változás. Még az elején néha bejöttek a szomszédok, csitították, de ő hajthatatlan volt, erős, kitartó. „Szétverem ezt az egész rohadt bandát!” — kiabálta. „Ezzel a szar házzal együtt!” Aztán már be sem jöttek, csak hallgatták. — Vágóéknál másor van! — mondták csendesen és tovább végezték a munkájukat. Anya rendszerint sírógörcsöt kapott, a nagymama kiabált, szidta apát, ezt az egész rohadt életet, benne az övét is. Néha elesattak egy-két pofon, de ezt legtöbbször a gyerekek kapták, mert beleszóltak.

Vágó Gézában forrt az indulat, mégis túrtúrtette magát, ott állt a bejárati korlátnál. Ibári meg öreg Marosi kivezették Vágó apját. Megállították őt is a korlátnál. Lábai nehezen bírták el gyenge testét, imbolyogva kapaszkodott és réveteg szemmel nézett a sötét estébe.

— Sosem tudja, mi az elég — mondta az öreg Marosi.

— Ennek már mindegy! — legyintett egy ember az ajtóból.

— Elitta az esztét! — tette még hozzá Gruber Pali, aki közben kijött a kocsmából.

Vágó érezte, milyen szégyenletes képet festhetnek ott a korlátnál az apjával. Apa és fia. A fia, akiben a tehetetlen düh tombolt, apa aki teljesen megsemmisült, aki számára ez az este, ez a helyzet nem jelentett semmit. Szerette volna orrba vágni ezt a nagydarab TÜKER-es Gruber Palit. Legalább úgy, hogy elterüljön ott a járdán. Mi a fenének pofázik bele az ő dolgában, van neki elege miatta. Ő sem különösebben semmivel az apjánál. Ugyanúgy leissza magát és most neki jár a pofája.

Méregte, nézte szőrös állát, szénporos trikóját. Aztán mégis letett arról, hogy megmérje vele erejét, úgysí felesleges.

Közelebb lépett az apjához, az öreg feléje fordította tekintetét. Arca fájdalmasan torz volt, Vágó látta, hogy apja mindjárt összeesik. Gyalázatosan fehér volt a bőre és hideg. Érezte, ahogy átfogta a derekát és a kezét a nyakába fűzte.

Elindultak, lassan, tántorgó lépésekkel. Hallotta az ajtóban állók nevetését. Szégyenében elfutotta arcát a pír, most szeretne elsüllyedni, itt ezeken a keramikaköveken. Az apjával együtt, hogy többé ne kelljen a srácok szemébe néznie gyalázatos élete miatt. Miért kell így élnie? Miért nem tud vátoztatni rajta?

— Ebből már nem lesz ember! — mondta valaki ott a kocsmá ajtóban.

Vágó Géza érezte, a világ esküdött össze ellene. Valami borzalmas szövetség küzd vele, amelyet le kell győznie, de az ereje mintha elhagyná.

Tuszkolta, vitte az öreget a téren keresztül. Sovány teste nem volt nehéz, de elhagyta magát, a végén vállára fektette és úgy ment. Akikkel találkozott, kitértek útjából, közömbös arccal néztek rájuk.

A ház kapujában talpra állította az öreget, amíg kinyitotta az ajtót. Vágó Antal hirtelen erőre kapott, ellökte Vágó Gézát.

— Eredj a fenébe! — mondta és imbolygó lépésekkel ment a virágágyások között, végig az udvaron.

— Haza tudok én menni! — kiáltotta és hadonászott a kezével. — Nem kell nekem kísérő. Felnőtt ember vagyok, tudom mit csinállok! — emelte hangját egyre magasabbra.

Nusi néni kint ült az ajtóban. A kiabálásra többen kinéztek az ablakokon. Voltak, akik az ajtóban álltak. A gyerekek az udvaron szaladgáltak.

Vágó Antal megállt, szótlánul nézte a feleségét, alázatos bocsánatkérés bújált a szemében, s bár Nusi néni csak egy pillanatra vélte felfedezni, talán még meg is bocsátott volna, vagy legalább nem szidalmazza meg annyira, mint szokta. De az öreg félretolta és bement a konyhába, leült a tűzhely mellé egy sámlira és szótlánul bámult maga elé.

Vágó Géza állt egy darabig a kapuban, nézte apjának botorkálását meg ezt a bámészkodó népséget. Legszívesebben bekergette volna őket a konyháikba. De nem mozdultak, mint szobrok, úgy álltak ott, bámészkodva: ismerték a mozgást, mégis vátoztatlan kíváncsisággal újból és újból végignézték. Talán egyszer-egyszer a részletek változtak akként, hogy a szereplők milyen telítettséggel rendelkeztek. Igaz, itt nem volt taps meg vasfüggöny, de az előadások rendszerint szabályos időközönként ismétlődtek. Sohasem volt telt ház, csak a megszokott törzsközönség. Az érdekesség talán abban rejlett, hogy a mai előadás szereplői a holnapi nézőivé váltak, aztán majd fordítva, és ez folytatódott éveken át, gyerekkortól az öregig, bölcsőtől a koporsóig, sőt, néha azon túl is.

Aztán Vágó Géza is elindult haza, lassan, mint a színpalak mögött a végszóra váró színész, aki csak a kellő pillanatban lép színpadra.

Bentről kihallatszott a beszélgetés:

— Nem tudsz itthon maradni, mindig esz a fene — korholta az öreget Nusi néni.

— Minek legyenek itthon?

— Megmondtam már százszor, nem tűröm, hogy így gyere haza! Lesül a képmérről a bőr miattad? Semmi tisztességérzés nincs benned? Minek nézel bennünket? — kérdezte emelt hangon Nusi néni az urától, aki csak ült roskatagon, szótlánul. — Kérdeztem valamit, talán válaszolnál?

— Kuss! — kiáltotta az öreg és felállt. Nusi néni egy kicsit megszeppent, de nem tágitott.

— Elegendem van már nekem ebből az egész rohadt életből! — legyintett szomorúan.

— Ki tehet róla?

— Talán én? Én vagyok olyan nyomorult, mint te? — Elhallgatott és összeszorított fogakkal küszködött a sirással. — Semmit nem érünk veled! A családod szégyene vagy!

— Miféle család? — kérdezte az öreg.

— Mintha nem tudnád. Adod itt a hülyét.

Az öreg átlépett az asztalhoz és tovább kérdezett:

— Ez neked család?

Nusi néni elfogta a méreg: — Az, ha tudni akarod! — mondta nyomatékkal. — A lányod, a fiad meg én egy család vagyunk!

— És én? — csodálkozott az öreg.

— Te? — egy kis szünetet tartott. — Te egy nagy semmi vagy!

— Az öreg méregbe gurult. Lesoványodott kezével belekapaszkodott az asztal lapjába. Az állkapcsa idegesen kezdett rángatni.

— Lehet, hogy egy nulla vagyok, az lehet — kiabálta. — De ne legyél oda ezzel a híres családdal. Nem ér ez semmit!

Járkálni kezdett a konyhában. Látszott rajta, hogy további érveket keres, majd folytatta: — Apád elesett a fronton? Ezt hiszitek, de csak hiszitek! Ez az egész nem igaz, anyád találta ki, hogy az igazságot elfelejtette.

Leült újból a sámlira.

— Tudod, ki volt? — kérdezte és, hogy nagyobb legyen a hatás, tartott egy kis szünetet. — Egy strici volt, egy vérbajos kujoni! És az anyád? Az meg egy részeg disznó! — mondta, majd felállt és bement a szobába.

— Te állat! — ordította Nusi néni és sírva fakadt.

Vágó Géza nem bírta tovább hallgatni a veszekedést. b-lépett a konyhába, és nagyon határozott, kemény hangon ennyit mondott:

— Elég legyen! Fejezzék be! — Hirtelen csend keletkezett. Az öreg Vágó kijött a szobából, nekitámaszkodott a szobaajtó széles tokjához. Ránézett fiára, Vágó Gézára, aki magasabb volt, mint az apja, vállá szélesebb, erősebb. Szemében még a sör álmosító hatása bújált, de jozanabb volt.

— Neked, fiam, pofa be! Te még gyerek vagy! — mondta minden apai fölényével.

Vágó Géza állt egy pillanatra. Úgy érezte, fellépése kemény és határozott volt. Most kell elkezdenni valamit, mert akkor ennek sohasem lesz vége. Elkezdni, vagy egyszerűen elmenni innen, elmenekülni ebből a világból. De apja szavai tovább korbácsolták indulatát. Törni, zúzni tudna most. Gondolkozott: — Mi lenne az eredménye? Biztosan semmi! — Keményen állta apja tekintetét.

— Apám! — kezdte Vágó Géza. Nagyon határozott hangon, élesen, szinte sértő keménységgel. — Figyeljen ide. Nagyon szeretném megkérni, fejezze be!

Feszült csend keletkezett. Nusi néni tekintetét egyik férfiről a másikra vitte:

— Édes fiam! — fogta könyörgőre szavait. Sejtette, ennek nem lehet jó vége. Mi történhetett az ő Géza fiával? Eddig sohasem volt vele semmi baj. Szorgalmas, udvarias gyerekek ismerte minden-

ki. Sok kedvességet, melegséget kapott tőle, az apjától az utóbbi időben semmit, csak veszekedést, bánatot, gondot és szégyent. De túrta, mert azt akarta, hogy itt legyen velük; mégis a gyerekeinek az apja. Milyen szégyen lenne a családra, ha csak úgy kiraknák. Egyszerűen, az utcára. Igaz, megérdemelné, de most mégis csak a partjára kell állnia. De melyikére?

— Nagyon megkérem, Eilegem van ebből. Ebből az egész örökös civódásból, nyavalygásból!

— Neked nincs beleszólásod! — mondta az öreg Vágó. — És különben is, hogy merészelsz fenyegetni?

— Úgy, hogy így az ember nem élhet! Még az apám se!

— Kiváglag innen! — hebegte az öreg elcsukló hangon az idegességtől és fenyegetően lépett előre a konyha közepére.

— Apa!... Fiam!... — nézett Nusi néni a két férfire.

Most értette meg, hogy valamelyiket végképp elvesztette. De nem tudta, melyiket. Érezte, az ő szava már semmi, nem jut el odáig, ameddig szeretné. Csak állt egyhelyben és némán potyogtak könnyei.

Vágó Géza nézte az apját. Nem érzett szánalmat, sem szomorúságot. Most, hogy így történtek a dolgok, valamilyen könnyebb-ség szállta meg.

— Majd meglátjuk, kit fognak kivágni! — mondta Vágó Géza és kinyitotta a konyhaajtót kifelé a mosogatóle szagú udvarra, hogy teleszívja levegőve: felhevült tüdejét.

Másnap munka végeztével a téren maradt. Nem akart hazamenni. A tegnapi esti történetek miatt semmi kedve nem volt hozzá.

Szűknek érezte a lakást ennyi ember számára. Ez a megszokott szoba-konyhás-spájzos környezet szűkre hagyta az életet. A mozgások pályái csak rövid görbékben ábrázolhatók. Néha akad egy-egy egyenes szakasz, de ez inkább rendellenességnek tűnt, mint szabályos, szükségszerű vonalnak. Ezek az egyenesek ritkán fordultak elő, és sűrű görbék követték őket.

Ilyenkor voltak napirenden a veszekedések, napjában ismétlődtek is. Pokol volt az otthon, menekülni kellett a térre, valamire, messzire.

Vágó Géza megállt a sráckoznál.

— Szevasztok! — köszöntötte őket. Mind a négyen ott ültek.

— Mi újság? — kérdezte Ibári.

Vágó leült a padra, táskáját a földre dobta, aztán visszakérdezett:

— Hol?

— Otthon — mondta Ibári.

— Mi van az öreggel? — fordult feléje Gedó is.

Vágó nem szólt, csak ült. Fáradtan látszott.

Kapás elébe állt:

— Kiosztottad?

— Nem! — mondta Vágó és arca továbbra is fáradt kifejezést öltött.

— Pedig megérdemelné — állapította meg Ibári. — Csak lődörög a világban.

Ibári felállt, járkálni kezdett. A kavicsok ropogtak a lába alatt. Aztán halkan ennyit mondott: — Ezt a tehetetlenséget!

Csend állt be, ültek szótlánul, csak Ibári sétált vátozatlanul.

— En büntetném az ilyen embereket — mondta Kapás határozottan.

— Az apámról van szó! — kiáltott fel ingerülten Vágó Géza. — Beteg ember!

— Nem hinném, nem úgy néz ki — mondta Temesi.

— Miért nem kezelte magát?

— Mert lusta — válaszolta Vágó. — Csak iszik, ez az egy, amit szeret.

— Dolgozhatna — mondta Gedó. — Mindenkinek dolgozni kell, munka nélkül nem lehet élni.

— Leszállékkolták, rokkant! — emelte fel hangját Vágó.

— Potyan nem élhet, legalább kezelte magát — A törekvés hiányzik belőle — foglalta egybe Ibári.

— Mit csináljak?

— Meg kell nevelni az öreget!

— Az apámat?

— Igen.

— Te sem gondoltad komolyan. A nevelés már nem megoldás!

— Nincs elveszett ember! — biztatta Gedó, majd hozzátette. — Meg kell próbálni.

Újból csend állt közéjük. Érezték, nehéz helyzetbe került Vágó. Átélték már hasonlót a családban. Az életük olyan egyforma volt, mint a környezet, s tudták: ami most Vágó gondja, holnap az övéké lehet. Szótlánul bámulták a semmit. Reménykedtek, egyszer minden más lesz, talán lebontják ezt a féltetős-tűzfalas-téglás-mosogatóle-szagú világot. Jön egy buldózer és simára egyengeti a környéket a tér körül. Ezzel megszűnik a múlt, valami új kezdődik, tiszta lappal. A csere azonban olyan lassan ért el hozzájuk, hogy a reményüket többször veszítették el, mint a környék lányai ártatlanságukat.

A hangulatuk nem akart vidámabbra váltani. Derűtlenség csak akkor költözött közéjük, amikor Temesi így kiáltott fel:

— Akkor most fizethettek egy sört!

— Ki fizet? — kérdezte Gedó és felállt. A többiek követték.

— Ibári! — kiáltotta Temesi.

— Nem, most Vágó a soros — helyesbített Ibári.

— Akkor gyúrunk!

Elindultak az öreg Marosi kocsmájába. Vágó kikérte a korsókat, körülállták az asztalt, kortyolták a hideg sört, bámeszkodtak. Aztán úgy döntöttek, moziba mennek.

— Milyen film? — kérdezte Kapás.

— Svéd.

— Azt moncják, jó!

— Pikáns részek vannak benne — felelte Temesi.

— Megnézzük, rendben?

Az úton Ibári a többiektől összeguberálta a pénzt, megváltotta a jegyeket és bementek a moziba. A film egyszer elszakadt, ekkor tartottak tíz perc szünetet. Ez még szerencsére az elején volt, azoknál a részeknél, amelyekről beszéltek; többen füttyültek, piszszogtak. A sráckoznak tetszett a film. Amikor vége volt, már erősen szürkült, néhol egy-egy villany égett. A mozi neonreklámja a következő előadásra várók arcát piros színnel hintette be.

A téren nagy csoportokban várakoztak az emberek. Vágó Géza és a többiek először arra gondoltak, valamilyen baleset történt, aztán látták, hogy csak Gruber Pali balhézott össze megint a feleségével: kergette a téren körben és átlósan.

Mancika barna magas asszony volt, illet Gruber Palihoz, mert a férfi még magasabb volt és testesebb, Gruber erős ember hírében állt mindig, szeretett dolgozni, nem ijedt meg sohasem a lapát nyelétől. Nem tartotta senki őt valami okos fickónak, de erre nem is volt szüksége. Apja foglalkozását örökölte, egy kicsit más formában, mert az öreg belpedes volt, Gruber Pali meg TÜKER-kihordó. Vérében volt a trógerolás. Nem volt semmiféle elképzelése arról, hogy talán mást is lehetne kezdeni: ez volt az ő életformája. Egyszer megkérdezték tőle: — Mit csinálnál, ha nyernél a lottón másfél milliót? — Bambán nézett egy darabig, aztán annyit mondott: — Vennék egy stráfkocsit meg két lovat és fuvaroznék.

A balhé oka a curves melo volt, merthogy estére kiadta az erejét, fröccsökkel akarta pótolni, ennek pedig az lett a vége, hogy belezuhant az ágyba és reggelig aludt. Ezek után nem volt sem kedve, sem ereje, hogy az asszony mellé bújjon. Mancika szidta ezért, és máshol kereste a boldogságot. Lázadt; ha együtt ittak is, s a végén mindig kijelentette, hogy holnap elhagyja.

Gruber Pali időnként eljátszotta a féltékenységi jelenetet a tér nyilvánossága előtt.

A srákok nevétek egyet a megszokott látványon, aztán lassan megindultak a téren keresztül a Vasvári utca felé, s ott elbúcsúztak. Vágó Géza egy darabig még ott állt. Az jutott eszébe, jó lenne egy korsó sör lefekvés előtt. Lassan szánta rá magát és elindult a kocsmához. Ott vette észre, hogy a nagymama, az öreg Pasztor néni, dülöngélve megy át a téren a Tomori utca irányába.

— Már ő is újból kezdi? Nem ivott legalább két hónapja!

Biztos volt benne, hogy a nagymama összeakadt valami ivócimborával, legtöbbször régi öreg udvarlóival, és ilyenkor a múlton, a fiatalságon keseregve, jól leitták együtt magukat. Otthon pedig kitért a botrány, mert egy családban egy részeges is elég, már az tragédia, de ha ketten csinálják, és egyszerre, azt azután valóban nem lehet elviselni.

Nem volt kedve hazamenni. Ivott egy fél konyakot a sör helyett, nem beszélgetett senkivel, arra gondolt, séta még egy kicsit. Legalább mire hazamegy, mindennek vége lesz és nyugodtan lefekhet.

Tíz óra régen elmúlt, amikor benyitott a Tomori utcai kapun. Minden lakásban égett a villany. Vágóéknál csak a konyhában. Hallotta a veszekedést, a hanghordozásból ítélve egy hullámon már túl volt a család. Most olyan csendesebb korholás időszakában voltak. Nusi néni szidta az apját, meg a nagymamát.

— Mikor lesz már ennek vége? — hallotta anyja zsörtölődő hangját. — Mondjátok meg, mikor? Legalább tudom, hogy meddig kell még szenvednem veletek.

— Sohasem! — hallotta Éva válaszát.

— Nem bírom tovább! — mondta Nusi néni. — Ép ésszel, azt hiszem, senki sem bírja ezt ki. Csak én vagyok az a barom, aki tűröm napról napra a megaláztatást.

Szünetet tartott, a többiek sem szóltak, így hát folytatta:

— Ötkor kelek mindennap, megyek dolgozni, hogy legyen valami, amiből élni tudunk.

— Ugyan anyu, ne mondjad már, a többiek is adnak haza pénzt, Géza is meg én is. Nagymamának a nyugdíjából fizették ki a múltkor a lakbért, a gázt, meg a villanyt — mondta Éva.

— Az csak egyszer volt — kiáltotta Nusi néni. Szünetet tartott, majd folytatta: — Apátok is hazaadja a nyugdíját, csak aztán visszakéregeti.

— Mennyit? Alig kérek valamit.

— Persze, mert tőlem is kunyizol! — mondta a nagymama.

— Tőled nem kértem!

— A múltkor kétszázat, kölcsönbe.

— Megadtad? kérdezte Nusi néni.

— Még nem.

— Miből akarod?

— Most kapott anyád pénzt — mondta az öreg Vágó.

— A tartozást meg kell adni — hallotta nagymama elcsukló hangját. — Nem azért adtam, hogy eligyad.

— Jó, majd visszakapja!

— Elég legyen ebből az alkudozásból — próbálta Nusi néni békíteni őket. — Ez a baj, látjátok, mindenen csak alkudoztok, civakodtok. Legalább arra törekednétek, hogy egymás előtt ne hazudjatok. De nem, erre ti képtelenek vagytok!

Tányér és kanál csörömpölt, Vágó Géza most érezte éhségét először. Anyja folytatta:

— Mit várjon az ember másoktól, ha saját családja ilyen? Szégyellem magam.

Vágó úgy érezte, a nagy vihar elvonulóban van. Nyugodtan mehet haza.

Óvatosan nyitotta ki a konyha ajtaját. Amikor belépett, mindenki feléje fordult. Nusi néni ült a tűzhely előtt és varrt valamit, a nagymama vacsorázott, az ittassága nem volt veszélyes, Lali szemben ült vele, Éva a kamraajtóban állt, az öreg Vágó pedig a szobában ült, a dívány szélén. A nyitott ajtón keresztül a félhomályból csak a lábai látszottak.

Nusi néni rátámadt a belépő fiúra:

— Neked is ilyenkor kell jönnöd?

Vágó számított a veszekedésre. Legszívesebben haza se jönné, elmenne innen olyan messzire, hogy ne halljon róluk semmit. Ez többször megfordult a fejében, de eddig nem tette meg. Pedig egyszer bekövetkezik, aztán nézhetnek utána... Más, hasonló korú srácok megnősültek, elmentek otthonról. Akinék lakása van, éli világát. Nem kell ilyen estéket átélnie, otthon ő az úr. Aztán ha néha iszik, vagy elmarad a haverokkal, az asszony balhézik egy kicsit, de az ágyban kibékülnek és nincs semmi baj. Ez kellene már neki is, egyszer meggondolja magát, rászánja és aztán jó napot!

Mérgesen válaszolt az anyjának:

— Akkor jövök, amikor akarok!

— Az igaz — mondta az anyja. — Követelni, azt tudtok, de rám nem vagytok tekintettel. Az a fontos, hogy vacsora legyen, ha éhesek vagytok, tele tudjátok tölteni a hasatokat — folytatta és közben sorba csinálta az öltéseket. — Aztán, hogy én mikor pihelek? Nem érdekli egyikőtöket sem — folytatta. Közben letette a varrást a székre, a szekrényből tányért, kanalat vett elő, az asztalra helyezte.

— Engedd ide a bátyádat! — szólt Lalira, aki felállt, átengedve helyét Vágó Gézának.

Vágó leöblítette kezét a lavórban levő szappanos vízben és odaült az asztalhoz, a nagymamával szembe. Vágott egy szelet kenyeret, kiszedte a levest és lassan kanalazta.

Csöndülte meg a konyhát. A nagymama szűrte a levest, Éva bement a szobába.

— Ne szűrösölj nekem! — ripakodott a nagymamára Nusi néni. — Úgy eszel, mint egy taknyos gyerek — mondta veszekedős hangján. Mindig így beszélt, mert ebben a családban állandóan korholni kellett mindenkit. Itt szép szóval semmit sem lehetett elérni, és az öregek rosszabbak voltak, mint a gyerekek.

— Meg vagyok én áldva veletek — mondta Nusi néni. — Isten verése ez a család — és felvette a varrást a székről.

Nem szólt, gondolataiba mélyedt, aztán folytatta:

— Apátok is csak iszik!

— Mert nincs más értelmes dolog — válaszolta az öreg rövid szünet után.

— Inkább dolgoznál!

Az öreg Vágó nem szólt, később mégis megkérdezte:

— Miért?

Nusi néni mérges lett:

— Hogy vigyük valamire!

— Hová akarsz te törni? — kérdezte az öreg Vágó, majd hozzátette: — Mit akarsz te tulajdonképpen?

A kérdés körbejárta a lakást, mindenkiben ténylegesen felmerült, hogy mit is akarnak ők, vagy hová kellene eljutniuk.

— Legalább egy rendes otthont — mondta Nusi néni.

— Jó ez nekünk! — intette le az öreg Vágó.

— Ezt hallom már húsz éve. — Nusi néni hangja egyre emelkedett. — Mit tudnál te felmutatni? Semmit! Az égvilágon semmit. Itt alszunk egymás hegyén-hatán. Egy ilyen szobában öten.

— Én meg itt a konyhában, miattatok — kiátotta közbe a nagymama és befejezte az evést.

— Maga fogja be a száját! — ordította az öreg Vágó és kijött a szobából, megállt ott az ajtóban.

— Jó, hogy nem zavarsz ki! — mondta a nagymama.

— Még megérheti — legyintett az öreg Vágó és cigarettára gyújtott.

— Ilyen nagy gyerekekkel aludni — csóválta a fejét Nusi néni.

— Csak nem velem akarsz? — gúnyolódott az öreg.

— Illő volna, legalább néha — villant Nusi néni szeme. — Nem teszel érte semmit, csak leselkedsz az ember után.

— Na és, ha leselkedem?

— Mire az a nagy feltékenység? Nincs semmi értelme — mondta és tovább varrt. — Nevetségessé teszed magad.

Az öreg szívta a cigarettát, nagy szippantásokkal.

— Keresel te magadnak fickót.

— Persze, mert egy ilyen impotens roncs a férjem.

Vágó Géza érezte, ez a veszekedés egyre mélyebbre megy. Valóságos kicsontozzák egymás életét, aztán semmi eredmény. Csak a szöveg a lényeg, de változás nincs. Legszívesebben az öreg fejéhez vágná ezt a lábost, hallgasson végre. Az anyja zsörtölődéseit megértette, ha nem is tesz semmit, talán miattuk; de legalább ki mondja. Éva, Lali nem szólnak bele, csak hallgatnak csendben. Lehet, hogy hallgatásuk az igazi? Nem vezethet ez eredményre! Mérgesen szolt rájuk:

— Fejezzétek be!
— Hagyjad csak, beszéljen — mondta Nusi néni. — Legalább tudjuk, hányadán állunk.

Vágó Géza felállt az asztaltól.
— Nem lehet ezt kibírni. Elmegyek Innen! — és leakasztotta a fogasról a kabátját.

Az öreg tovább szívta a cigarettát, a füst az egész konyhát megtöltötte.

— Menjél csak — nézett szembe a fiával. — Nem ijesztes meg veled.

Éva vasalóval a kezében megállt a szoba ajtajában és mintha Vágó Gézához beszélne, annyit mondott:

— Az kellene, mindenkinek itthagyni őket.
Hirtelen egymásra néztek. Látszott a döbbenet Nusi néni arcán, meg az öregén.

— Lalinak is el kell menni innen. — mondta Éva.
Az öreg csodálkozva kérdezte:

— Minek?
Éva röviden válaszolt:

— Ne legyen olyan, mint ti! — aztán visszament a szobába. Az öreg Vágó eloltotta a cigarettát és idegesen járkálni kezdett.

— O már pedig, teljesen hasonlít — kezdte magyarázni. — Emlekezzél csak a tavalyi húsvétra. Ugy berugott tizenöt éves fejjel, hogy a mentők vitték el.

Éva a szobából kiabált, nem jött az ajtóig:
— Mert ezt látja itthon. Mutattatok ti valaha is jó példát?

Az öreg nem válaszolt.
— Ugye erre egy szót sem tudsz felelni? Igen, így van ez — folytatta Éva. — Ha kérdezzük valamit, mindig csak a nagy hall-

gatás. Belőle is egy részeges ember lesz, — mondta Éva és újból megállt a szobaajtóban. — Veri majd a feleségét. Nem kerülheti el a sorsát.

Lali felugrott:

— Nem akarok ilyen lenni!

A nagymama megfogta a kezét, de Lali kirántotta.

— Jól van kisfiam — próbálta csitítani.

— Gyűlölöm apát! — kiáltotta. — Te tehetsz erről! — mondta az apjának és szeméből gyűlölet sugárzott.

Az öreg Vágó érezte a támadások veszélyét, védekezni akart.

— Az istenit a fajtátoknak! — kiabálta mérgesen. — Mindnyájan ellenem vagytok? Mit képzeltek ti? — és a kezével erőteljesen gesztikulált.

— Csak lassan — próbálta Nusi néni nyugtatni az öreget.

— Ne szólj bele! — erősködött továbbra az öreg. — Ez az én dolgom. Én vagyok az apjuk, majd én elintézem.

— Az igaz! — mondta csendesen Vágó Géza. — Maga az apánk, de szégyelli az ember, hogy ilyen apja van.

— Fogjátok be a szátokat! Itt én vagyok a férfi! — ordított.

Valóságos dührohamot kapott, gyűlölködő szemmel nézett Vágó Gézára, a fiára. Legszívesebben rátámadott volna, de érezte, most ellene van mindenki.

— Csak ezt ne monddad volna — szolt halkán Nusi néni. — Nem teszel te értünk semmit!

Az öreg toporzékolt mérgében, a nagymamát idegesítette a veszekedés. Szeretett volna lefeküdni. Most evett, előtte bort ivott, az álomság nagy súllyal nehezedett rá. Felállt az asztaltól, lassan az ajtóhoz ment, megfogta a kilincset, visszafordult:

— Pofa be! — mondta határozottan. — Az én házamban csend legyen.

— Ez a vacak a magáé? — kérdezte kötködvé az öreg.

— Nekem legalább ez van!

— Már nem sokáig — mondta az öreg.

— Amíg élek, nem veszitek el! — Kinyitotta az ajtót, beszélde határozott volt. Keményen végignézett a döbbsent arcokon és az esti szürkületben kibotorkált a vécére.

Hann Ferenc

E bonyolult lélek

: az utazó
egyszer mindent felold
gatyában, zokniban áll
debilis bírók előtt
nincs manó
kobold
lidérc
vátész
csóva

csak szikes mezők
bontott falak
mert a kontraszelekció híveim
... mert a kontraszelekció...
a bírók többnyire.....

A. levele Pulcheria-nak

(Versvázlat Méry Laurent-nek)

hatalmas televénykert
oszló kardvirágok ormán a kisült idő
a tárgyak torkában
nő a esend
bíboros bátyáink
nádszalag metszenek
sipító nászi sipok

találkoznak fejmagasságban
meg ne mozdulj!
glóriás kar visítóz...
gyári hibás lázmérőket
langyos vizes priznickeket
szúrós kíváncsiságot
kis kosár ködöket
halmoz halomba
a meghívott társaság
ó mit ér e nász?
mit ér e nász?
óeska akkordok cammognak feléd...

Szepesi József

Ősz van újra

őszutó
(virágtalan tarkaság,
ködképződés, átfutó
esők)

néhány pöre ág
mered a szürke égre
s nyálkás fűre lép a láb.
Freccsen egy tócsa vére.

...

Alszik a gyár, a kocsmá s alszik
szemben a ház is, hol fehér
párnán tán éppen most hazudja
mellnek szerelmét egy tenyér.

...

Betoncella — mi más lenne? —
ez a lakás. Kóterem,
hol a lira elvesztette
szerelmét egy pókeren.

(Nem írok csak szürke prózát,
amióta itt lakom.)

Iluh Istvan

Tanyán

A csönd-lombú
Alkony homálya
Estike szagú
Harmatos éggel
Hajlik a tájra
A hold kibontja
Aranyos haját
Bogarászni száll
A denevér
Nagyapám
A nagytitkú tanyák
Életéről
Csodákat mesél

Mikszáth Kálmán különös házasságai

Az olvasó csak egy *Különös házasság*ot ismer, ezért meglepődik rajta, ha több ilyenről szólunk. Pedig Mikszáth életében is, műveiben is kereste a különösét, két házassága éppoly „különös” volt, mint az elbeszéléseiben, regényeiben bemutatott házasságok legnagyobb része. Csakhogy saját házasságai erkölcsi nagyságát példázzák, a művekben bemutatott házassági tervek és házasságok jórészt a kortársak erkölcstelenségét. Mindezt azonban csak részletes elemzéssel világíthatjuk meg.

Milyen sokat olvasunk, hallunk egy-egy lírai költő szerelméről! Ki ne ismerné a diákok közül Lilla vagy Szendrey Júlia nevét? De milyen kevéssé foglalkoztatja az utókort az elbeszélők szerelme, házassága, családi élete! Pedig még az olyan zárkózott, szemérmes író is, amilyennek Mikszáthot ismerjük, újra meg újra visszaemlékezik a múltra, és regényeiben megtaláljuk egykori udvarlásának, jegyességének, házasságának nyomait. Az ő két házassága — akár mint emlék, akár mint erkölcsi mérce — ott olvasható a nagy regények, a *Különös házasság*, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* és *A fekete város* lapjain is.

Milyen volt hát az első különös házasság? Ennek nemcsak külső történetét, eseményeit ismerjük, hanem háttérét is, és hála Mikszáth Kálmánné *Visszaemlékezései*, meg kettejük levelezése kritikai kiadásának, az olvasó nyomon követheti fejtegetésünket.

Az még nem tenné különössé, hogy a fiatalok szeretik egymást, a szülők pedig nem akarják lányukat olyan fiatalemberhez adni, akinek nincs biztos keresete, állása. Mauks Mátyás, Nógrád vármegye szolgabírája azzal a feltétellel adná Ilonkát Mikszáthhoz, ha az ifjú esküdt hajlandó lenne megyei szolgálatba lépni. Csakhogy Mikszáth már akkor érzi írói hivatását, Ilonka pedig hisz benne. És Mikszáth, ez a hidegfejű udvarlós, ezt a hitet, bizalmat meg tudja becsülni. Többek között ezt írja neki: „Például én nem tartom valami rendkívüli szépségnek, inkább úgy rémlik néha, hogy nekem nem is tetszik, hanem csak szeretem. Nem tartom okosnak sem. Aztán ösmerem még egy egész csomó hibáját. Ha összeszámítom, hát semmi jót nem találok magában, kivéven azt az egyet, amit milliószor jobban becsülök, mint ragyogó szépségét, fényes lángelmét, kedves neveltséget, szerénységet — tudom, hogy magában van jellem.”

Ez a jellem mutatkozik meg, amikor Ilonka nem akar elválni férjétől, pedig Mikszáth már nem tudja elviselni szenvedését, azt a nyomort, amit az ő makacs hivatásszerelme okozott. Csak esellel veheti rá Ilonkát arra, hogy beadja a válókeresetet, azt írja neki, hogy mást szeret... Hét évig külön élnek, majd Mikszáth, a sikeres író ismét megkéri Ilonka kezét. De ha a férj áldozatkész, a jellemes asszony se marad el mögötte, így válaszol a levélre: „Maga a sors kerekén felül került (hála Istennek) ...Én alája kerültem. Micsoda szomorú figura lennék elmáradott vidéki asszony létemre, maga mellett...”

Hogy tehette azt fel rólam, hogy én valakihez férjhez mentem vagy megyek? Hiszen én magához esküdtem az oltár előtt. Felmenthetett-e az alól engem a törvény? Nem adok én arra semmit, nagyobb úr az én lelkiismeretem, az pedig nem ismeri a visszaesküvést.”

Vajon nem érezzük-e, hogy Tóth Mari, Horváth Piroska, Otrokócsy Rozália jellemének fő vonásai innen erednek? Király István is felhívja a figyelmet Mikszáth nőalakjainak jellemére, *A fekete város* elemzésekor többek között ezt írja: „A regény mondanivalójának hangsúlyosa nem is Fabriciuszon, hanem mint Mikszáth romantikus szerelmi történeteiben mindig, a lányalakon, Otrokócsy Rozálián volt... a Horváth Piroskák és a Tóth

Marik párja volt... Jellemerő és odaadó jóság sugárzott egyéniségéből...”

Ezek a lányok neveltetésük, sorsuk következtében másképpen éreznek, gondolkodnak, mint kortársaik, szinte azt mondhatnánk, hogy női különcök. Otrokócsy Rozáliát egy titok választja el társnőitől, de még Fabriciusztól is: senkinek se szabad megtudni, hogy ő Görgey alispán lánya és álnéven él Lőcsén. Horváth Piroskát apja teljesen elszigeteli a világtól, Tóth Marit a nagy vagyon idegeníti el az őt körülvevő társaságtól. És *Az eladó birtok* Erzsikéje? „...egész nap ki nem szakad a könyv a kezéből. Még egyszer belebolondul, máris tele van szegény fejcsikéje fantáziákkal.” Ez meg éppenséggel Mauks Ilonáról szól, aki belemélyedt az olvasásba, szóba se állt a műveletlen fiúkkal, lányokkal, akik ostobaságokról fecsegték. És ha Mikszáth nőalakjai betyárnak néztek egy-egy jámbor utasembert, Ilonka meg romantikus képzelettel Jenőy Kálmánnak tartotta Mikszáthot, az új esküdtet. Ami pedig a modorát illeti, azt kifogásolja ugyan a nógrádi úri társaság, annál inkább megbecsüli Mikszáth: „Az igaz, hogy a nagysád modorára száz közül kilencvenkilenc ember azt mondta, hogy rossz, hogy excentrikus. Hanem, hát mikor annak a kilencvenkilenc ripóknek nem volt igaza. Mert annak a többi kilencmillió lánynak volt rossz a modora, s csak a nagysádé volt igazi, fölséges... Ez abban áll, hogy önállóan ítélt, nem hallgat senki másra.”

Mégsem teljes a harmónia: Ilonka nem tud szakítani szüleiével, ragaszkodik az egyházi szertartáshoz is, Mikszáth végre kifakad: „Hát minek az a cifraság? Mikor ez egészen mindegy az érvényességre nézve. Miért nem kötötte már azt is ki, hogy az esketető pap okvetlenül vereshajú legyen?” Hiszen ha csak ez volna! De mennyit kell ravaszkodni, szaladgálni, míg az esküvőt megtarthatják! Bizonyosan hozzájárult Mikszáth későbbi ingerültségéhez is ez a tortúra, nem szívesen irt házassági ceremóniáról, akkor is ellenszenvvel, gúnyosan vagy ironikus formában.

És most egy közjáték: vajon miért a lányok vannak fölényben? Miért nem ábrázolta Mikszáth önmagát mint eszményi vőlegényt? Elvégre mestere, Jókai szívesen megtette a *Politikai divatokban*, ennek hőse mindazt véghez vitte a szabadságharcban, amit az író tenni szeretett volna... Mikszáth önmagát legfeljebb ironikusan ábrázolta, saját maga eszményítésétől visszatartotta szigorú ízlése. De nem lehetetlen az sem, hogy egy közjátéknak is szerepe volt ebben. Erről az 1873. május 2-án írt levél tanúskodik. Mikszáth megígérte: Ilonkával szakít örökre. A levélben ezt írja: „Megadtam magamat. Valódi öngyilkosság... Mondja ön, hogy vagyoni viszonyaim miatt szakított velem... Én vagy két hét múlva megkérem Tinit, a lapok közlik a hírt, hogy eljegyeztem a bájos és szellemdús Bolyky Tinit...”

Ezt a levelet Mikszáthné kihagyta gyűjteményéből. Lehetséges, hogy az író is lelki furdalást érzett miatta, s azok a vőlegények, akik mint hozományvadászok indultak, majd megtisztulva ettől, tiszta szerelemből házasodtak, egy kissé az ő útját is mutatják. Marjászký földért akar házasodni, de saját birtokát is eladja, mert szerelmes, Wibra Gyuri az esernyő nyelében elrejtett vagyon után kutat, s csak ennek elvesztése után jön rá, hogy az igazi vagyon egy szerető lány szívében található...

Csak azért jöhetett rá, mert az író tudta ezt: hétévi különélés után újra feleségül vette Ilonkát. Most már a házasság erkölcsi és szellemi tartalmáról van szó: Mikszáthné abban találja legfőbb örömét, ha férje novellát formál azokból a történetekből, amelyeket ő vagy testvére, Nelka beszél el neki. Tehát egy kissé modellje, forrása és közönsége, kritikusa az urának. Éppen erre a szellemi közösségre vágyik Mikszáth; annál is inkább, mert jól tudja, milyen kincs nálunk a jó ízlésű, szellemi életet élő asszony. Keserű sorokat ír erről a *Különös házasság* harmadik fejezetében. Szól a régi asszonyokról, akik „csak testből álltak, és kis mértékben némi lélekből.” Bizony, a mai asszonyok se állnak meg a helyüket a francia szalonokban. A francia hölgyek parfümjét, ruháját, kalapját meghozatják ugyan, de „szellemük

lebilincselő varázslat, gazdag szívük, érdekes gondolatviláguk azonban nem bír átlopózkodni a határon."

A szülői engedély nélkül, lányszöktetéssel járó első, és a hét év után kötött romantikus második házasság, amely nyilván kétszeri sajátos jegyességgel járt együtt, Mikszáth életének legnagyobb élménye. Ezért nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az író csaknem valamennyi művében éppen a jegyességről, a házasságról beszél. Ehhez természetesen olvasmányai is hozzájárultak, sőt a sok népmese ballada is, amelyeket gyermekkorában hallott.

A balladák elsíratják a juhászlegényt, aki bárókisasszonyt szeretett, Kádár Katát, a jobbágylányt, akinek szerelmét még holtában is megcsúfolták. A szerelem érzése és a házasság intézménye újra meg újra összeütközik egymással, a könyörtelen osztálytársadalom elpusztítja a szerelmeseket. Másfelől a tündérmese hőse szembeszáll a veszedelemmel, és erővel, bátorsággal, de főképpen táltos ló, segítő állatok útján eléri célját. Sikerét éppen a házasság szentesíti: a mesebeli kiskondás feleségül veszi a királykisasszonyt vagy a tündérlányt.

Mindkettőnek megtaláljuk változatait Mikszáth műveiben is: a *Prakovszky*, a *süket kovács* népballadára, *A két koldusdiák* népmesére emlékeztet.

A mesés megoldás, amely mögött ott rejtőzik saját házasságának története is, a kegyetlen valóságot korrigálja: csoda árán is boldogságot teremt. De vajon nem jár-e közel a csodához Mikszáth pályafutása is? A nógrádi esküdtől országos híró lett, a nyomorgó újságíróból olyan kiválóság, akit a fővárosba látogató Rooseveltnél elnök látni akart!

De Mikszáth nem maradhat meg sem a mese, sem a személyes élmény szintjén, tovább lép, a realizmus talajára. Most már nem Jókaitól, inkább Dickenstől és Maupassant-tól tanul, és műveiben a szerelem és a házasság viszonyát, számos ellentétét reálisan ábrázolja.

Ha eddig azért voltak különösök a házasságok, mert csodás módon kapták meg jutalmul a hősök életük párját, akkor most ennek éppen az ellentéte következik: az udvarlás, a jegyesség és maga a házasság is — a maga sajátos ábrázolásával — a kor visszaéléseinek leleplezését szolgálja.

A dzsentri leleplezése még kedélyes história: hát istenem, az elszegényedett urak ünnepnapot csinálnak maguknak egy-egy házasság alkalmával (A gavallérok). Már-már elhiszi a vendég, hogy igazi nagyurak, birtokosok közé került, míg aztán kiszül, hogy a birtok régen elűszott, a dzsentri már a vármegye hivatalában keresi meg száraz kenyérét.

De a Katángy-történet már nem ilyen ártatlan! Katángy Menyhért a jólkereső orvos szerepét játssza, Blandi bárónő lánya pedig, Klárka száz Napóleon-aranyat ad át neki — ez az orvosi honorárium. Menyus megkéri a gazdagnak vélt lányt — egymást csapják be. A történet tanulságát Katángy így fogalmazza meg: „Összekerültünk, feleség”.

Mikszáth itt a férjvadászatot mutatja be, és leleplezi „a nevelőbeli kis bakfist”, akiből a doktor távozása után „haragos fúria” lesz. Ez a leleplezés végigvonul az író egész életművén. Mikszáth gyűlöli kora lánynevelő intézeteit, s még ezeknél is inkább a német és francia nevelőnőket, akik ásatag illemszabályokkal keserítik meg a magyar lányok életét. Nevetségessé is teszi őket, ahol csak lehet. Ki ne emlékeznék Madame Kriszbay mulatságos kalandjaira! (*Szent Péter esernyője*). Veronka azt tartja, hogy nem fogadhatja el Wibra Gyuri kocsiját, mert tiltják az illemszabályok. No de Madame Kriszbay, némi tárgyalás után, mégis engedélyezi a dolgot, mert hiszen „a kocsni nem kar”, és az illemszabály csak a férfi karjának elfogadását tiltja. Szegény Madame! Azt is meg kell érnie, hogy tanítványa az eljegyzést nem szépen bútorozott szalonban, hanem egy vadkörtefa alatt tartja. „Mit fognak erre mondani?”

Az elszegényedett dzsentrit Mikszáth még érthető részvétellel ábrázolja, annál is inkább, mert nógrádi ismerősei, munkatársai között néhány becsületes, jó szándékú fiúval találkozott. Annál kíméletlenebb a hatalmaskodó dzsentrivel és a többi főúri renddel szemben.

A *Különös házasság* témaválasztása azért szerencsés, mert a „szent” házasság ilyen ábrázolásával egyszerre két ellenséget lehetett leteríteni. Ebben a házasságkötésben a feudális hatalommal rendelkező Döry báró éppoly bűnös, mint a papja, aki a

báró lányát elcsábította, és visszaélt a rábízott egyházi funkcióval. Csakhogy Mikszáth nem két személyiséget, hanem típusokat vett célba. A különös házasság kieszelői és végrehajtói megbízható szövetségekkel rendelkeznek, felsorakozik mellettük az egész reakció. A kapzsi, korrupt, megvesztegethető papság összefog, és minden ígéret ellenére a különös házasságot érvényesnek mondja. Maga a jogi eset is felháborítja az olvasót, de Mikszáth nem éri be ennek bemutatásával. Amihez legjobban ért, egy szerelmes párt ábrázol, s ennek a vágyait, reményeit, küzdelmeit mutatja be. Buttler János gróf szereti Horváth Piroskát, és azért kívánja megsemmisíteni az erőszakolt házasságot, hogy őt vehesse feleségül. Így ütközik össze egymással a regényben két világ, s ezeket egy erőszakos kényszerházasság, s egy másik, boldog házasság reménye testesíti meg.

Valahányszor szerelmi jelenetet, udvarlást, csipkelődést ábrázol az író, valami kevés mindig megelevenedik ilyenkor a saját múltjából. Vajon miért tudja annyira hitelesen bemutatni az ifjú jegyespár lelkivilágát? Honnan tudja, mit érzett Buttler János, amikor szavát adta, hogy nem keresi fel Piroskát? Hogyne tudta volna, mikor maga is átélte ezt a válságot, csak éppen a múltat kellett felelevenítenie. De hiszen eleven az: Horváth uram meséi, amelyekkel a kérőket próbára teszi, egy tőről fakadnak azokkal, amiket Ebecken a nagymama mondott el Mikszáthnak, a kisdíáknak.

A romantikus és népies regényekben, éppen úgy, mint a tündérmesében, a házasság megkoronázza a művet: a hős küzdelmeinek legszebb jutalma. Ezért természetes, hogy ehhez a regény utolsó lapjain jut el az olvasó. Ezzel szemben, a *Különös házasság* szerkezete inkább a bűnügyi regény felépítésére emlékeztet: a gonosztettet a mű elején követik el. Mindez szorosan összefügg a regény mondanivalójával. A házasság az érdemek jutalma, erkölcsi és anyagi felemelkedést jelent, s ezt meg kell érdemelni. A különös házasság azonban ennek éppen az ellenkezője, olyan gaztett, amely Döry Máriának nyújt erkölcsi elégtételt a kor megítélése szerint, s anyagilag a vőlegény kifosztását jelenti. Ez a házasság olyan, mint a bűnügy, helye a mű elején van, következményei is csak elkövetése után vizsgálhatók meg.

Valójában két különös házasság található a regényben, az egyik törvény szerint érvényes, ez Buttler János és Döry Mária házassága, a másik inkább romantikus elképzelés: Buttler János és Horváth Piroška talán álneven, idegenben mégis boldog házasságban élhet...

Mikszáth két húron játszik, s mindkettőn művészen: bemutatja a jogtudósok, a ravasz ügyvédek, a minden hájjal megkent vesztegetők és a megvesztegethetők küzdelmét, s ezzel összefonja a másik szálát, mély érzéssel, saját emlékeinek felelevenítésével ábrázolja egy szép szerelem megszületését, két lélek harcát a boldogságért.

Említettük már, hogy Mikszáth műveiben szinte alig lehet „rendes” házasságot találni, még a mellékszereplők is különösen kötnek nála házasságot. Gondoljunk Horváth Miklós uramra, aki kihirdeti, hogy annak adja Rózsi lányát, aki három kérdésére meg tud felelni. Bizony, nehéz a vizsga, egy Bezeredy nevű kapitány mégis megfejtja a kérdéseket — a jóképű férfiút a lánytól megkapta előre a megoldásokat. Katicával se járt jobban a ravasz apa: őt meg egy hadnagy egy éjjel szó nélkül megszőktette, nem csoda, ha Piroskát annyira féltette, s olyan különösen nevelte, hogy sok vonásában a külön Mauks Ilonára hasonlított...

Eszményítő, népmesei-romantikus házasságot az író csak pályája első szakaszában mutatott be, s még ekkor sem szívesen. Szereplői ritkán jutottak el a mesei lagzi megtartásához, a történet rendszerint a házasság ígéretével fejeződött be. Mintha az író szándékosan kerülne a templomi ceremónia bemutatását, amely saját életében, mindkét házassága alkalmával csak gondot és alkalmatlanságot okozott neki.

A *két koldusdiák*, éppen úgy, mint *A beszélő köntös* az esküvő ígéretével fejeződik be. A bátor cigánylány, aki mesés hőstettel ér el céljához, azt kérdi jövődöbéljéről: „Várod-e még egyszer, míg a hajam kinő?”

A vitéz tisztán, hallhatóan felelte:
— Nem Cinna, nem várom.”

Még az esküvő megható, könnyekre fakasztó hangulatát sem akarja megteremteni. A *Beszterce ostromát* így fejezi be: „És most már, midőn olvasóimtól búcsút veszek, még csak azon tépelődöm, nem felejtettem-e ki egyet-mást? Talán a Tarnóczy esküvőjéről kellene szólanom még valamit?

— Ejh, hiszen benne volt akkor egész terjedelmében a „Vág-völgyi Lap”-ban. Még az Apolka öltözékét is leírták. Ha jól emlékszem, sűrű útiruhát viselt, orgona-virágos szalmakalappal.”

Akli Miklós esküvőjét divatos templomban rendezik, de a szertartást egy merénylő megzavarja. Az esketés elmarad, s úgy tűnik, mindörökké, mert a császár és felesége égi jelt látott ebben a templomi eseményben. Szerencsére egy pletyka elterjedése mégis szükségessé teszi a házasságot. Ekkor végre úgy folyik az esketés, ahogy Mikszáth a magáét is szeretete volna. Akli szobájában rendezték: „Orgonaszó nem volt, se szent ének, hanem egy madár csiripelt az ablakpárkányon a szertartás alatt, és az olyan szép volt, hogy gyönyörűség volt hallani”.

Hány magyarszakos tanár bosszankodott már azon, hogy tanítványai beleszerettek Noszty Feribe! Hiába magyarázták nekik a váltóhamisítást, Mari rászédését, a gyerekek nem szívesen engedtek. Vajon miért? Nem volt-e igazuk, legalább egy kissé?

Mint Jókai, Mikszáth is saját élményeiből merített, nagy regényeinek szerelmi jelenetei sok tekintetben a nógrádi múltat elevenítik fel.

Mikszáthné említi visszaemlékezésiben, mennyire szeretete férje a természetet. Ez egyébként már korai novelláiból kitűnt. Nem csoda, ha csaknem valamennyi regényének szerelmesei a szabadban, szép tájon, költői környezetben beszélgetnek egymással. És ez a beszélgetés? Csipkelődés, ugratás, amely sokszor szinte sakkjátszmára vagy még inkább kártyajátékra emlékeztet. Ez különösen Noszty Feri esetében áll: minden adu az ő kezében van, hiszen Mari nem ismeri a cselszövést, amelyet Máli néni gondolt ki. De hiszen ilyenféle, persze ártatlan tréfákat a Mauks lányok rászédésére maga az író gondolt ki.

Már Sötér István rámutatott, hogy Noszty Ferinek számos kedves, megnyerő vonása van. Hogyne lenne, mikor az író olykor saját érzékeny lelkiismeretét szólaltatja meg, pedig Ferit beszélteti, vagy a természetben gyönyörködik, amúgy Mikszáthmódra, amikor a züllött dzsentrifíút ábrázolja. Tóth Marit pedig sok tekintetben feleségéről, Mauks Ilonáról ábrázolta: alakjával a jellemes lányt mutatta be.

A Noszty fiú esete Tóth Marival talán még a *Különös házasságnál* is keserűbb regény. Itt nem találunk kontraszt-hatást, olyan szerelmeseket, akiket igazán megszerethetnének. Mikszáth ebben a regényben nem mutatott be. Sőt, a Noszty család aljas tervén kívül, amely végül is sikertelen maradt, csak olyan házasságokat ábrázolt, amelyek kiábrándítják az olvasót. Mennyi szeretettel mutatja be a három ifjút, akiknek barátsága híven kitart késő öregségükig! De milyen házaseletet élnek ezek a barátok? Tóthné, Velkoviczné nem véletlenül olyan ostoba, hiú és gyermeketeg lélek, Mikszáth ilyennek ismerte az asszonyokat, akiknek férje meggazdagodott, s talán kiművelődött, hogy annál távolabb kerüljön tőlük. És a dzsentriházasság? Ezt Kope-reczky és Vilma, tehát a főispán úr és neje bemutatásával leplezi le az író. Vilma megtanulta a Sacré Coeur intézetben, hogy a szegény lánynak nem szabad válogatnia, mert aki gyalog jár, az üljön fel az első hintóra, amelyet felkínálnak. Meg is fogadja a tanácsot: hozzámegy Kope-reczky báróhoz, akit nem szeret, sőt lenéz, s erre meg is van minden oka, ugyan miért tisztelné, szeretné „az állatok tanítványát”? Van más, akit szeressen. A főispáni titkár, régi szerelme jött el utána, persze, a jó testvér, Feri segítségével.

Keserű regény a *Noszty fiú esete Tóth Marival* azért is, mert az egész vármegyét elítéli. Itt nem szakad két pártra a nemesség, hanem az öreg Noszty és Máli néni irányításával az egész apparátus azért dolgozik, azon fáradozik, hogy Ferinek megszerezze Tóth uram lányát, s főként a vagyonát.

A ravasz csel nem koronázza siker: a polgár leleplezi a dzsentriintrikát. A házasság füstbe megy, s ez jelképes is, hiszen a házasság a hős végső, legnagyobb jutalma lenne, másrészt erkölcsi ítélet is, hiszen megghiúsítása a hozományvadászat megbélyegzését jelenti.

Semmi sem bosszantotta jobban Mikszáthot, mint az, ha Ilonka is követte a szokásokat, és attól tartott, hogy valamiért megszólják. Eppen az előítéletek, a rossz közvélemény ellen küzdött, s erre buzdította menyasszonyát, majd feleségét is. Talán ezért is ábrázolta Podwolski grófit olyan ellenszenves figurának, mert ő igazán tudta, mi a szokás, ha valakinek a lányát kompromittálják: „Ezt így csinálják, barátocskám, egész Európában, a világ eleje óta... Hát mi az ördögöt csinált volna akkor az elszegényedett nemes ember, hol regresszállhatta volna magát, ha az efféle szerencsejáték se lett volna?”

Eppen úgy, mint a *Különös házasság* hőse, Tóth uram is világosan látja: itt nem lehet élni, és családostól elköltözik a környékről.

A *fekete város* legszebb, legmegragadóbb lapjain Fabriciusz és Otrókócsy Rozália szerelméről olvasunk. És még ezek is megszépülnek, ha Mikszáthné visszaemlékezéseit is felidézük: a kedves csipkelődés, a nyomozás egy titok után az ifjú Mikszáthot jellemzi: az író ismét sok emléket, vonást elevenített fel múltjából.

Mennyire kívánja az olvasó az ifjak boldogságát! Maga a szerző is érzi: ez a tiszta, őszinte szerelem beteljesülést érdemel. Még arról is ír, hogy a szerző akarata ellenére. „a gondviselés” szerint fejeződik be a történet. De vajon művészi szempontból lehetett-e másképpen? Az egész regény komor, sötét, csak ez a szerelem nyújt némi vigasztalást az olvasónak. A mondanivaló világos: nemes és polgár ontja egymás véré, céltalanul vagy aljas, földszerző céllal. Nincs innen kiút, a realizmus nem találhat ilyent, ezért hát Mikszáth, s nem a gondviselés fejezi be a regényt.

Dehát akkor ez lenne a végső válasz? Ez hát az író mondanivalója három nagy regényével?

Legfőbb mondanivalója nyilván a leleplezés. Ennek eszköze elsősorban a szerelem megcsúfolásának, a házassági visszaéléseknek bemutatása. Ezekkel van tele még *A fekete város* is (gondoljunk Bibók uramra, vagy Preszton házasságára.)

Az ilyen társadalom kemény, könyörtelen kritikája nagy érdem, különösen amikor a legszebb emberi érzés, a szerelem nevében lehet ítélkezni. De Mikszáth ennél többet is tesz: utat mutat.

Nógrádtól sohasem szakadt el, az országos, sőt a világhír sem szorította háttérbe a megyét, s mégiscsak az számított, amit ott mondtak róla. A fővárosban rendszeresen látogatta Veres Pálné szalonját, ebben a Borz utcai szalonban nagy viták folytak, itt Jókai, Gyulai Pál, Szász Károly, Vámbéry Ármin és a szellemi élet sok más kiválósága megfordult. Mikszáth ilyen módon első forrásból ismerte meg Veres Pálné tevékenységét, és cikkeivel támogatta „a nőmozgalmat”, sőt a lányok világi nevelésének tervét is.

Veres Pálné 1867-ben megszervezi a Nőképző Egyesületet, majd két év múlva megindítja az első nőképző intézetet. Tanácskozásokon, röpiratokban, előadásokkal népszerűsíti tervét: meg akarja reformálni a nőnevelést. Egyik beszédében így szól erről: „Hazánkban a még most is dívó nőnevelés, kiváltképpen az előkelő és gazdag családok lányainál, a reáltudományok, idegen nyelvek s néhány technikai ügyesség elsajátításában kulminál. Ez a nevelési rendszer oly épülethez hasonlít, melynek tetőzete nincsen, s ezért nem felel meg céljának. Hogy tehát a nők magas hivatásukhoz mért célszerű műveltséget nyerjenek, oktatási rendszerünket reformálni kell...”

A nők magas hivatása egyrészt a férfival egyenrangú kenyérkereset, másrészt az ősi, kezdetleges családi élet megújítása. Ilyen módon Veres Pálné világi nőnevelő intézete fontos feladatot tölt be, előkészíti a nők egyenjogúsítását és a családi közösség harmóniáját.

Mikszáth mindezt éber figyelemmel követi nyomon. Veres Pálné felhívásait, pedagógiai előadásait még a kiadás előtt megismeri, maga is tart előadást a híres szalonban. Mint újságíró támogatja a mozgalmat, mint ember szinte családtag Vereséknél. *Múlik a vármegye* című írásával búcsúztatja Veres Pált, az egykori Nógrád megyei alispánt, és Szilárdával, lányukkal szoros kapcsolatot tart. Legfontosabb az a cikke, amelyben Veres Pálné pályafutását bemutatja. Ebből világosan kiténik: Mikszáthnak határozott koncepciója van, számára a nőnevelés elsőrendű feladat.

Abból indul ki, hogy „nálunk csak olyan asszonyok képe függ a falon, akik férfiak voltak...” Pedig Veres Pálné Beniczky Hermin, aki egykor Madách Imrével levelezett, és akinek pedagógiai tevékenységére külföldön is felfigyeltek bizony megérdemelné, hogy megbecsüljék. Ebben az országban, ahol az asszonyokat „a szellemi mozgalmak, nemzeti aspirációk...nem interesszálják”, sok a tennivaló nőnevelés terén. Mert mi volt eddig a gyakorlat? A katolikusok zárdába adták a lányokat, a protestánsok a helybeli kántorra bízta a nőnevelést, az meg is tanította a lányokat írni és olvasni. És a gazdagok? A gazdag lányokat idegen „boszorkányokra” bízta. Ahogy Mikszáth írta: „Kálmán király hiába törölte el a boszorkányokat. Ezek az idegen boszorkányok idejártak (tízezer volt itt!), és megmételtyezték lányainkat.”

Jól tudta ezt Veres Pálné, és maga is ezért kezdett munkálkodni: lányát nem bízta „boszorkányokra”, hanem maga nevelte. Tapasztalatait értékesíteni akarta, először csak huszontkét asszonyt hívott össze, és megalapította a Nőképző Egyesületet, majd Deák Ferencet is meggyőzte terve helyes voltáról, és nem sokára megindíthatta világi nőnevelő iskoláját, s ezzel megteremtette a magyar nőnevelést.

Mindez nemcsak azért állt közel Mikszáth felfogásához, mert sokat hallott róla Veres Pálné szalonjában, amely a nógrádi emlékek miatt is kedves volt előtte, hanem azért is, mert a nők erkölcsi, társadalmi szerepét olyan sokra becsülte. Romantikus-népies elbeszéléseiben és regényeiben olyan hősokeket, hősnőket ábrázolt, akik bátran küzdöttek céljaik megvalósításáért, és áldozatot hoztak a házasságért. És ezek a regényes házasságok az író élményét is jelentették. Vajon küzdött-e valaki bátrabban az érvényesülésért, hozott-e nagyobb áldozatot a közös boldogságért, mint Mikszáth? Realista regényeiben leleplezte a visszaéléseket, amelyeket a legszebb érzés, a szerelem megcsúfolásával követtek el, elítélte vagy nevetségessé tette a „különös házasságokat”. De mind romantikus fogantatású, mind realista művei nagy részében a jegyesség, a házasság a jellem próbaköve, éppen úgy, mint az író és felesége életében. Ezért saját életének erkölcsi példája akár mint eszmény, akár mint ítélet, kimondatlanul is ott ragyog műveiben.

És az író, aki könyveiben a jót és a gonoszt oly világosan elválasztotta egymástól, mint újságíró is új utat mutatott, olyan utat, amely a különös házasságoktól a modern házassághoz vezet el.

Lengyel Dénes

JEGYZETEK

1. Mikszáth Kálmán: *Visszaemlékezésel*, Bp. 1957. Mikszáth Kálmán; *Összes művel*, 24. kötet, *Levelezése I.* Bp. 1961.
2. *Levelezése*, I. 73–74.
3. *Levelezése*, I. 173.
4. Király István: *Mikszáth Kálmán*, Bp. 1952. 377.
5. Mikszáth Kálmán: *Összes Művel*, 5. kötet, Bp. 1957. 104.
6. *Levelezése*, I. 46.
7. *Levelezése*, I. 139.
8. *Levelezése*, I. 130.
9. *Az ebecki délutánok*, *Hátrahagyott munkák*, Bp. é. n. 39–48.
10. Veres Pálné Beniczky Hermin *élete és működése*, összeállította Rudnay Józsefné és Szigethy Gyuláné, Bp. 1902. 234.
11. *uo.* 651–662.

Munkásarcok a magyar filmművészetben

A magyar filmnek az államosítás óta több jó vonulata, számottevő hagyománya van. Ezek a jelentős sorozatok voltaképpen a felszabadulás előtt kezdődtek, a minőségi kivételnek tekinthető alkotások azonban nem állhattak össze egységes sorozattá. Az előrelépés feltételei csak 1945 (s még inkább 47–48) táján teremtődtek meg. A szóbanforgó körülmény megszabja vizsgálódásunk jellegét: célszerű, ha jegyzetünkben csak az új magyar filmművészet útkereséseiről és eredményeiről szólnunk.

A leginkább „körüljárt” és leghitelesebben ábrázolt problémakörnek a falusi világot tekinthetjük. A sovány örökség emlékezetes darabjai, a *Tavaszi zápor* (Fejős Pál) és a *Földindulás* (Cserépy Arzén) után tucatnyi film bírt felfedező jelentőséggel e témakörben. Például *Fabri Zoltán* drámái (*Körhinta*, *Hűs óra*), a *Ranódy* rendezte *Szakadék*, *Zolnay Pál* *Hogy szaladnak a fák!* című alkotása — mindenekelőtt és főképpen a klasszikussá nemesedett *Talpalatnyi föld* (Bán Frigyes rendezése). Tartalmas hagyományként, pozitív tendenciaként tartjuk számon a két testvéri Múza, az évezredek múlta vizsziatekinthető irodalom és a felnőttkorba csak most érkezett film kapcsolatát. Fentebb említett példáink is bizonyítanak. Kodolányi János, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc, Darvas József prózája termékeny ihletőnek bizonyult és megmozgatta a rendezők fantáziáját. Hosszasan sorolhatnánk a szuverén „irodalmi filmek” címeit: a *Bakaruhában* (Fehér Imre költői szépségű Hunyady-adaptációja) éppúgy útjelző kő a két művészet békés egymás mellett élésében, mint a *Hideg napok* (Cseres Tibor regényét Kovács András vitte vászonra) vagy a *Szindbád* (Krúdy Gyula világa — *Huszárik Zoltán* szemével.) Bizonyos történelmi illúziók szétfoszlatásának szándéka, a társadalom ok-okozati összefüggéseinek vizsgálata jellemzi egy másik filmtípusunkat (*Jancsó Miklós*-teremtette modell, a *Szegénylegények* nyomán).

De hagyjuk a további skatulyákat. Bármilyen koordináta-rendszerbe helyezzük, akár műfieleesztétikai-történeti komputerbe tápláljuk a közelműt és a jelen magyar filmjeit, az említettekhez hasonló formátumú sorozatról a munkástatatikában még nem beszélhetünk. Korunk tohósán, a kétkezi dolgozón a magyar filmművész természetesen rajta tartja a szemét. A számszerű arányok sem rosszak.

A problémákat többen többféleképpen közelítették meg; tudunk olyan nekifutásokról, melyek az adott témakör műfaji gazdagítását, a hagyományos keretek kiszélesítését célozták. Az eredmények nem lebecsülendők, de hát a tények ettől tények maradnak. A munkásosztály közérzetét, forradalmi harcait és mai küzdelmeit megörökítő magyar filmek még nem eredményeztek minőségi-esztétikai robbanást. Jelen vannak ugyan a filmművészetben, formálják a közvéleményt is, érvényességük és hatékonyságuk azonban — néhány kivételtől eltekintve — még nem egyetemes.

Mielőtt a történeti vázlatot közreadnánk és a legfrissebb — figyelemre méltó — kísérletekről, valamint az előrelépés feltételeiről szólnánk, nem hagyhatjuk említetlenül a szerény bizonyítvány okait. Alaposabb vizsgálódást is megérne a kérdés, ezúttal csak címszószerűen teszünk említést a (valószínűnek látszó) magyarázat összetevőiről. A falusi változások mozgalmasabbak, mint a városiak: jobban kínálják a drámai nyersanyagot. Rangosabb az irodalmi tükrözés színvonala. A művészek jórésze alaposabban ismeri a kisebb települések, a falvak szokásait, kultúráját, a paraszt felfogását, pszichológiáját, mint a munkások, a gyárban vagy üzemekben tevékenykedők életét. (Megállapításunknak nem mond ellent, inkább a dolgok bonyolult összefüggéseit bizonyítja, hogy a *Talpalatnyi föld* rendezője világéletében városban élt s mégis kongeniális körképet adott a paraszti valóságról. Nem elhanyagolható, ki honnan jött, ám ennél is lényegesebb: merre tart? Még egy érdekes adalék. *Máriássy Félix*, a nemrégiben elhunyt kiváló rendező az elkötelezettek szenvedélyességével térképezte fel a munkás-sors különböző változatait. Erre tette fel az életét. Pedig nem volt proletár származású: nagypolgári családban született.)

Az új idők új munkása, a szocialista Magyarország feltétlen híve és harcosa a negyvenes évek végefelé jelenik meg először a magyar vásznon. A „fényes szelők” korában meglódul az idő, ám bizonyos szempontosi megnyírbálja a művészi kifejezés lehetőségeit. A *Szabóné* (1949) — a nyitány — még a merev előírások előtt került műterembe. Bizonyára ez az oka annak, hogy magasan felülmúlja a később készített, időszerű munkástatatikával foglalkozó sematikus tanmeséket. Nemeskürty István azért említi elismeréssel a filmet történelmi munkájában, mert a mű alapvető erkölcsi kérdéseket feszeget, mindenekelőtt a munkamorál problémáit. A művészi-formai nyelv is eredeti: „Szépek *Máriássy* indító képsorai, a vasútvonal mellett húzódo gyárkerítés, a munkába özőnlő emberek, a műhelyben mozgó daruval ellentétes diagonálisban mozgó kamera felfedező útja egy magyar filmek

számára ismeretlen világban. Felfedezhetjük *Máriássy* egyéni stílusjegyeinek csíráit is: az apró, jelentéktelennek látszó részek mellett elidőzéssel való jellemzését.”

Az ötvenes évek első felének filmjeit: a „hurrá-optimista” *Kis Katalin házasságát*, a szabványhelyzeteket összeférelő *Dalolva szép az életet*, az agitációs szándék-szülte *Teljes gözzelt*, a pátoszteli *Kiskrajcárt* mai mércével mérve részben vagy egészben elavultnak tekinthetjük. *Fabri Zoltán* — még a *Körhintán* innen, de már a *Viharon* túl — az *Életjel* című filmben összetettebb, sokszínűbb valóságot állít elénk. A bányásztragédia kapcsán a kollektív erő fontosságát hangsúlyozza, bár egyéni figurái még kissé sápadtak.

Az 1955 körül kibontakozó magyar filmes „új hullám” egyik erénye éppen az volt, hogy plakátszerű szövegeket mormoló, szürke hősök helyett hús-vér emberekkel népesítette be a differenciáltabb valóságszemléletet tükröző műveket. *Jut* ebből az egészséges feltöltődésből némi rész a munkásvilágnak is. Írásunkban teljességre nem törekedhetünk, inkább a jellemző törekvésekről teszünk említést. Két fontos mű gazdagítja a téma szinképet. Az egyik *Máriássy Félix* munkája, az *Egy pikoló világos*; a másik az azóta hazájától, művészetétől elszakadó *Herskó János Vasvirágja*. Előbbi hétköznapi hangulatának spontán természetességével, utóbbi megrázó kontrasztjaival, karakterinek gazdagságával, a *Horthy-korszak* atmoszférájának pontos felidőzésével hatott.

Az ellenforradalom után a magyar film „sovány évei” következnek. A társadalmi „megrendelést” — hogy ti. készítsenek minél több jelentős alkotást az elsüllyedt műltről és az alakuló-formálódó jelenről, premier plámban a munkással — a művészek csak részben tudják kielégíteni. Jobbára konfliktusszegény szituációkat ábrázolnak vagy dekorációnak használják az üzemi háttérrel. Kivétel is akad. Még a mélypont idején, 1962-ben születik meg az *Angyalok földje* (rendező *Révész György*, az inspiráló Kassák Lajos prózája) Ez a film iskolát teremthetne, annyira szép és olyan igaz. Sajnos, alig van folytatása — *Révész* sem követte az utat, mások sem nagyon hasznosították tanulságait. Találón írta a műről a lengyel kritikus, Barbara Mruklik: „Már maga a cím — *Angyalok földje* — is magában hordozza azt, ami jellemzi *Révész György* egész filmjét: a pátoszt és a metaforát. A téma mégis a valósághoz kötődik — *Angyalföldnek* Budapest egyik, *szegények lakta negyedét* nevezik. A »valóságosnak« és az »irodalminak« az összekapcsolása: ez a harmadik tényező, amely a film költészetét adja.”

A fellendülés előfilmjei közé nem szokás a *Legenda a vonatont* sorolni, pedig Rényi Tamás ügyes, szórakoztató epizódokat fűzött egymás mellé s visszahelyezte jogaiba a mesét. Az 1962-ben megjelent műben jellegzetesen mai munkáshumor csillan meg, s ami ennél is fontosabb: a rendező elkerüli a sémák buktatóit a jellembrázolásban. A hatvanas évek közepén-végén — immár szinkronban a magyar filmművészet gyors előretörésével — újszerű látásmód, bonyolultabb valóságkép és „merészen” progresszív mondani-való jellemzi munkástémájú alkotásainkat. Fontos állomásnak érzem a *Nehéz embereket* (Kovács András 1964-ben készített interjúsorozata arról szól, hogy a társadalmat a munka, a bizalom és az ésszerűség abroncsai tartják össze), a *Sikátort* (Rényi Tamás ezúttal komor helyzetjelentést adott az egyensúlyvesztés mozgatórugóiról), a *Tiltott területet* (Gábor Pál 1968-as első jelentkezése „új hang”, új stílus elevenségét hozza magával: a dokumentum- és játékelemek ötvözését az oknyomozás köreinek szélesítését). Egy-egy munkásokkal kapcsolatos kérdés (az érvényesülés lehetőségei, a „beilleszkedés” nehézségei, a vezetők és vezetettek viszonya, az életvitel változásainak folyamata, a kollektív tudat alakításának feladatai stb.) képezi több, ekkortájt — vagy mostanában — forgatott film alapját. Örvedetes, hogy a problémák iránti fogékonyság (és felelősség) számos műben kimutatható. A kísérletezés ellen sem berzenkedhetünk: egy-egy jelenségről a szatíra, a groteszk, a tragikomikum eszközeivel is lehet szólni. Kisebb-nagyobb szeletet hasított ki a munkáséletből, de a gondolati tartalom és a filmnyelvi arzenál bizonyos „üresjáratát” sem nélkülözi az *Ismeri a szandi-mandit?* (Gyarmathy Lívia), a *Kitörés* (Bacsó Péter), a *Horizont* (Gábor Pál), a *Madárkák* (Böszörményi Géza).

Ezzel el is érkezünk a legmaibb mához. Az utóbbi hónapokban több alkotó szolt hozzá a tanulmányokban vizsgált kérdéskomplexushoz. A salgótarjáni munkásfilmaprogramjában (a kezdeményezés méltán keltett országos visszhangot) nem remekművek kaptak helyet, de nem is tucatárúk. Az alkotások, mint a filmeket követő eszmecserek bizonyították, részben vagy egészben eljutottak a néző tudatához, állásfoglalásra készítették, megajándékozták a bensőséges élmény örömeivel.

Kitapinthatók-e, megfogalmazhatók-e a *Kilenc hónap*, a *Kenyér és cigaretta*, a *Tiltott terület*, a *Kitörés*, a *Jelenidő*, a *Harmadik nekifutás*, a *kenguru*, a *Végül*, a *Makra*, az *Utazás Jakabbal*, *Az öreg és más művek* alapján bizonyos tendenciák? Van-e előrelépés? És reálisnak mondhatjuk-e a reményt, hogy a sok részeredmény után a *Talpalatnyi földhöz*, vagy a *Húsz órához* hasonló, szintetizáló mű megszületik a munkásélet hétköznapijait megörökítő filmek sorában?

A felsorolt filmek között jelentős különbségek vannak. A „munkástéma” megjelölés önmagában nem minősít: vezető osztályunkról és képviselőiről kiváló, jó, közepes és gyenge filmeket egyaránt le-

het készíteni. Legtovább azok a művészek jutottak, akik nem a felszín borzogatják, hanem a gyökerekig igyekeztek leásni. Mármost egy-egy téma kibontásakor. Például Gábor Pál és Maár Gyula. A *Tiltott terület* szerzője azzal a képességgel rendelkezik, hogy a mikrovilágot érzékeltes pontossággal látja és látatja: nem a sztorira, hanem a magatartás emberi-társadalmi hitelére fordít nagy figyelmet. Az is tetszik, hogy mindig az ember igazságát keresi; a múlt század harmincas éveiben játszódó történelmi filmjében, a *Járványban* sem változott a képlet. Maár Gyula a *Végülben* a félreállítás, a mellőztetés lelkiállapotát elemezte rendkívül igényes pszichológiai megközelítéssel. Olyan hőst hozott emberközelpel, akit addig a magyar film kevés figyelemre méltatott — noha fontos kovácsa ő mai eredményeinknek. A *Végül* hatékonyságát bizonyos ritmusproblémák csökkentik: túlságosan szikár, eseménytelen a tálalás, nagyon részletező az előadásmód.

Bacsó Péter több filmben is munkásmilót mutat be. Jó érzékkel fedezi fel a disszonanciákat (a munkahelyi demokrácia megsértése, a brigádmozgalom formalitásai, egyes vezetők kényelmessége és elvtelensége, a „kiemelkedés” és a „lecsúszás” egészségtelen kísérő akusztikája, a női passzivitás stb.), de — talán a *Jelenidő* kivételével, melyet következetesen felépített és okos logikával érvelő műnek tekinthetünk — megelégszik a címszavak egymás mellé sorakoztatásával. Alkotásai érdekesek, ám vázlatosak. A művészi érlelés köhéziója hiányzik belőlük. Talán kicsit szűfoltak is a Bacsó-filmek, több a probléma bennük — ismételjük: a skiccek szintjén —, mint ahány részletes analízisre, hiteles okfejtésre a rendező erejéből futja. Neki felróhatjuk ezt a következetlenséget, hiszen tucatnyi filmet rendezett és birtokában van a kifejezés, a hatáskeltés minden eszköze. Csányi Miklós a *Kenyér és cigaretta* másfél órájában ugyancsak felnyalábolt két-három filmre való konfliktust: nyilvánvaló, hogy a felét sem volt képes igazán exponálni. Ez azonban bocsánatos bűn: Csányi csak most indult a pályán. (Tehetsége főleg jellemfestő jeleneteiben és fanyar humorral átítatott epizódjaiban mutatkozott meg.)

Az *Örökbefogadás* és a *Kilenc hónap* — Mészáros Márta filmjei — sajtóságosan „női lenyomatok”. Munkások, munkásnők szerepelnek bennük, gyárak sziluettje is felvillan mindkét alkotásban, mégsem állíthatjuk, hogy ez lenne a vezérmotívum az alkotásokban. Mészáros Márta ugyanis mindenképp neméről beszél, s csak másodsorban firtatja azt, hogy mivel is töltik idejüket a férfinak kiszolgáltatott asszonyok. Az *Örökbefogadás* és a *Kilenc hónap* konfliktusai más atmoszférába is beágyazhatók: a munkásnittek jobbára illusztratívák bennük. A rendező — ennek ellenére sok találó részletmegfigyeléssel gazdagította a témakört, főként az érzelmek hullámveréséről, a női felemelkedés lehetőségéről szól meggyőzően.

A filmművészet aligha hasznosíthatja a futurologia eredményeit. Milyen lesz a holnap mozija s abban megnő-e a mun-

káséletéről szóló filmek szerepe, nem tudhatjuk. Csak az látszik bizonyosnak, hogy a mennyiségi akkumulálódás után lassan eljön az ideje a minőségi előrelépésnek. Három feltétel teljesítése elengedhetetlenül szükséges hozzá. A munkások a váznon nem fellegekbe emelt hősök, hanem közülünk való emberek legyenek. Harcaikat ne „csip-csup igaz”, hanem az összefüggések mélyebb igazsága hitelesítése. A filmnyelv tükrözze az élet és a művészet változásait.

Veress József

Kassák Lajos:

Csavargók, alkotók

Vannak a magyar szellemi életnek óriásai, akiket minden kornak újra fel kell fedeznie magának, s minden bizonyjal ezek közé tartozik Kassák Lajos is. Sorsa, pályája rendhagyó voltában is tragikusan és tipikusan magyar, noha ő maga talán soha le nem írta magáról szólni a magyar jelzőt. Homo novus a magyar irodalomban, úgy ahogyan az volt Petőfi, majd egy ideig követője és pályatársa: József Attila. Sorsa hosszú élettel áldotta-verte, de csak élete utolsó évtizedében (1957 után) érthette meg, hogy a magyar irodalmi élet egyáltalán elfogadta ezt a nagy küzdőt, építőt. S még ekkor sem rangjának, súlyának megfelelően. Kassák még ma is hiányzik a magyar szellemi életből, illetve csak ama epiteton ornanszban él, miszerint ő az „egyszemélyes magyar avantgard”. Ma, a hetvenes évek második felében már hangsúlytalanul, minősítő és nem értelmező jelzőként ejtjük az avantgardot, de volt idő, amikor a jobb és a baloldal egyaránt átokként, szitokként köpte rá. Kemény ember volt, humortalanul konok és szikár, aki egyenes, határozott léptekkel róttá végig a pályáját, minden arra érdemestől tanulva, de senki előtt meg nem hajolva és gazsulálva. Életműve a maga idegenségében (idegen, mert mindmáig ismeretlen, nem integrálódott a szellemi életünkbe!) is sajátos irodalomtörténet. Kút, amiből sokan merítettek, hogy utána beleköpjének, támpont, amitől elrugaszkoztak, s amelybe belerúgtak. Kicsűfolták, megdobálták záptojással, megvádolták még a hazaárulással is, nevezték burzsoá bérencnek, mások vörös lázítóknak. Ugyanakkor az európai élenjáró irodalom már a tizes években! nem csupán elfogadta és elismerte egyenjogú, egyenértékű társnak, de — pl. képeinek 1961-es párizsi kiállításán — a legnagyobbaknak kijáró tisztelettel ünnepelte. Ki volt hát ez az ember, aki a maga négy elemijével, lakatos-segédlevelével vájtfülvü intellektüeleket is megszegyénített tájékozottságával, széles látókörével, naprakész szellemi frissességével és befogadóképességével, mindig újratekdeni kész töretlen tettvágyával és szívósságával, amellyel pl. a folyóiratait szerkesztette és újraindította? Még akkor is izgalmas és tanulmányozásra érdemes

lenne, ha egy értelmes polgárcsemete irodalmi kalandjaival lenne dolgunk, mert hisz ezek a kalandok mindig valódi szellemi kalandok voltak, bepásztázták a modern európai és magyar irodalmat. De van Kassáknak egy másik, ha nem éppen alapvető, meghatározó arculata, s ez nekünk különösen becses kell, hogy legyen (még akkor is, ha néhány kérdésben van is vele vitánk) — s ez az osztályhűsége, töretlen elkötelezettsége a munkássággal és a szocializmussal. Igaz, ez a hitvallása sohasem párthűséget jelentett, s ezt a szektás túlzás neki bűnéül is rottta fel. Tény az is, hogy Kassák nem volt politikai alkat a szónak sem a jó, sem a rossz értelmében. Kényesen vigyázott a művész volta függetlenségére, szuverenitására (s ehhez nem egyszer már-már a naivitásig ragaszkodott, sőt volt eset, amikor súlyosan tévedett is), de még a magyar munkásmozgalom Scyllái és Charibdiszei között sem tagadta meg magát az eszmét és az ügyet: noha nem hallgatta el az ellenvetéseit, fenntartásait sem. Nem egy kortársa éppen a saját cikkekkel útjáról igyekezett elterelni a figyelmet azzal, hogy Kassák gyalázatát zengte. Ám ez egy másik dolgozat témája lehet (hiszszük, hogy meg is írja valaki, ha megéri rá az idő.) Vállalt feladatunk szerint most Kassák válogatott tanulmányairól kell szólnunk.

Mégsem kitérő volt ez a hosszúra nyúlt bevezető, hanem egyfajta „használati utasítás” az érdeklődő olvasónak, aki kezébe veszi ezt a remek könyvet. Sokféle olvasat kínálkozik, a legcélszerűbbnek mégis az tűnik, ha történeti, irodalomtörténeti dokumentumként, olvasókönyvként veszi kézbe az elfogulatlan olvasó. Ne feledkezzen meg arról, hogy ezeket a tanulmányokat, kritikákat kezdetben egy intelligens, friss (mert elfogulatlan, és iskolázatlan a szó szoros értelmében!) szemű és eszű munkás kezdte írni, aki — mint mondtuk — a magyar és az európai szellemi élet élvonalába dolgozta be, küzdötte fel magát! Könnyebb lenne azt mondani, hogy Kassák is értelmiségivé vált (ez is igaz), hiszen minden művész az, de féltő, hogy ezzel éppen a lényegét veszíti el. Azt ti., hogy Kassák mindig a munkások szemével, eszével, szívével olvasott, írt, mintegy helyettük is. Engedtessek meg itt egy kis kitérőt!

Sosem feledkezhetünk meg arról, hogy a munkásság tanulatlan tömegei éppen a kultúrán keresztül, annak birtokbavételével jutottak el az osztály- és politikai tudatosságig! Mondhatjuk úgy is, hogy olyan mértékben volt tudatos és öntudatos, amilyen mértékben kulturált. A „belepő” a mozgalomba a dal-olvasó-testvedő-versmondó stb. tevékenységen (s ez mindig aktív, tehát nem csupán befogadó, passzív volt!) keresztül történt! Tehát pl. az olvasást nem Marxszal kezdték, hanem Petőfit, Jókait, Mikszáthot, majd Zolát, Tolsztojt, Jack Londont, Gorkijt adták az ifjú kezébe s fokozatosan nevelték rá a politikai cikkekre, társadalomtudományi tanulmányokra. Nem mindenki vált tevékeny tagjává a tényleges munkásmozga-

lomnak, de volt egy kulturált — „kulturéhes” — bázis, amely olvasott, énekelt, zenélt, verset mondott, szindarabokban játszott, statisztált; tehát nyitott volt és szellemiekben egyre gyarapodó, öntudatosodó.

Maga Kassák is így ismerkedik meg az irodalommal, zenével, festéssel, s egyáltalán ismeri fel önmagában is a művészt. Több írásában is megemlékezik, vall erről a rögös, szép útról. Lehetetlenség a csaknem hatszáz oldalnyi könyv elemzése akár csak ebből a szempontból is. Elég legyen itt utalni a címadó tanulmányra, amely valóban vallomásértékű, ugyanakkor nagyon érdekes és sajátos módon elemzi, értékeli, „ősei” — Gorkij, Jack London, Panait Istrati részben Knut Hamsun és más „csavargó” írók — pályafutását. S ez egyáltalán nem véletlen, hiszen maga Kassák is előbb a térben mozdult ki — Magyarországról és az őt felnevelő szellemi égtájáról is, hogy a németországi, belgiumi, párizsi élményekkel gazdagodva jusson el előbb a mozgalomig, majd az írásig, az első magyar avantgard folyóirat(ok) indításáig. Ezek: az érsekújvári gyermekkor nyomorúságai, majd a munkássors élményei és Európa azok a tájékozódási pontjai, amelyek aztán élete végéig biztonsággal kalauzolták az irodalom és egyáltalán a művészet vizein. Ez volt a centrális mag, ami később gyűrűként gazdagodott, tágult a különböző hatások, könyv- és kultúrelmények által.

Ha pedig neveket keresünk, akkor Petőfi után rögtön Ady nevet ugrik elő, akiről több tanulmányt, cikket írt; részben vitázva Adyval, máskor védve Adyt hívei túlzásaitól, ellenségei gyalázkodásaitól. De mindig a legnagyobb tisztelet és megértés hangján. Ady szerepe kulcsszerep Kassák szellemi fejlődésében is. Nagyon is izgalmas, ahogyan Kassák mintegy lehámozza Adyrol a stilromantikát, a sértett „kisúr” gögjét és az újságírói manírok vadhajtásait, kimutatva, hogy miért is vonzódott ő a munkásokhoz, s ugyanakkor azt is, hogy miért nem értette meg őket igazán.

Ne feledjük el, hogy Ady után és mellett Kassák az, aki tartalomban és formában is radikálisan újat hoz a magyar költészetbe, szellemi életbe, s ez: a munkásság hangja! József Attila érett korszakáig jószerivel ő az egyetlen, aki egyáltalán maradandóan képviseli, megörökíti ezt az ügyet, eszmét. Kettős harcot vív ekkor Kassák: a témáért a polgári irodalommal, s egyáltalán a feudális Magyarországgal; s a formáért (ez mindig az állandóan alakuló, változó avantgardot jelenti nála) részben a számára már konzervatív *Nyugattal* és más polgári lapokkal, de az izlésben konzervatív munkásokkal, a *Népszava* költőivel is. Kietlen magányban vívja ezt a harcot, mert a tanítványai vagy harmadrangú epigonok, vagy egyszerűen túllépnek Kassákon (pl. József Attila, Vas István, Zelk Zoltán stb.), amikor már rátaláltak a saját hangjukra. Érdekes megfigyelni ezt a hadakozást a *Nyugattal*, mert nem állandó és merev szembenállást jelent (annál is inkább nem, hiszen

ő maga is publikál benne), hanem alkotó vitát. Mindenkit elismer, aki szellemi érték (lásd pl. Babits, Gellért Oszkár, Móricz stb., de Juhász Gyuláról különösen meleg hangon, szépen ír), de igen keményen bírálja azt, amit önmagáért való szellemi játéknak tart — így pl. Kosztolányi verseit, részben Szabó Lőrincet is. Formai kérdésekben már-már dogmatikus. Ez érthető és magyarázható is az ő peremreszorultságából, magányából is. Értő és finom elemzése van pl. Babits verseiről, tehát „tudja” a poétikát, de az ő terminológiájával: költeménynek csak a modern, az avantgard verset fogadja el. (Tiltakozik a „szabad vers” elnevezés ellen, mondván, hogy minden vers szabad, amelyben adott a tartalom és a forma egysége.) Tanulmányainak, cikkeinek a gerince mindig egy-egy filozófiai gondolat, eszme-futtatás, ez azonban sosem prekonceptiót jelent, hanem szilárd eszmei és világlételem. A kiindulási alap, szempont mindig az osztályszempont, illetve hogy az elemzett szerző, mű értéke hogyan viszonyul ehhez. De nyoma sincs Kassáknál annak a merevségnek, amely a sematizmus irodalomelméletét és gyakorlatát jellemezte. Nem „szeret” bárkit csak azért, mert pl. a munkásokról ír, sőt eleve elutasítja az osztálysovinizmust. Humanizmusa, szocialista meggyőződése egyre árnyaltabb, s ez kitűnően nyomon követhető a kötetben. Kemény és szókimondó kritikus, de mindenkor az értéket keresi és a szerző saját lehetőségeihez méri a teljesítményt. Egyeseket talán meglephet, hogy milyen alaposan elemzi pl. Szomoryt vagy Márait, akik pedig fényévnyi távolságban voltak Kassáktól. Ugyanakkor az is imponáló ezekben az írásokban, hogy valóban birtokba vette az európai irodalmat Dantétól Aldous Huxleyig. Ha meggondoljuk, hogy kb. negyven regény és prózákötet, tucatnyi verskötet, ugyanennyi folyóirat címlapján szerepel a neve, ugyanakkor festett, tipografált is, akkor szinte csodálkozunk kell, hogyan jutott ideje, ereje ezekre a tanulmányokra, cikkekre is? Márpedig ezek nem „melléktermékek” — Kassák esszéistának, kritikuskak is jelentős! Kritikái nem könnyű olvasmányok, s egyáltalán a Kassák-írások nehezen adják meg magukat. Kétségtelen, hogy a stílusában van valami merevség, görcsösség. Mintha végig a szerszámokhoz szokott kemény kéz fogná a tollat. De mindig gondolatgazdagok, problémaérzékenyek. Sok írása ma egyszerűen meg se jelenne nyers szókimondása miatt... Ahogyan pl. Szabó Dezsőről, H. G. Wellsről vagy az akkor divatos Huxleyről (*Szép új világ*) ír, azt nem merné ma vállalni talán egyetlen szerkesztő sem. Máskor meg éppen az őszinte lelkesedésével ragadja magával az olvasót, ha neki tetsző könyvről ír (pl. a *Búcsú a fegyverektől*, *Musza Dagh negyven napja* stb.)

Nem könnyű olvasmány — mint mondtuk —, de végig élvezet, mert egy eredeti gondolkodó szellemi arculata rajzolódik ki a könyvből és — persze — a XX. századi magyar és világirodalom is, hiszen szinte mindenkiről volt mondanivalója, aki arra érdemes.

Milyen kár, hogy 1948-ban évekre elhallgat az az akkor még ereje teljében levő szellem, hogy csak a hatvanas években szólaljon (ekkor már fáradtan, rezignáltan-bölcse) újra! Hiszen éppen a sürgött és oly sokszor hiányolt munkásság szempontjait, hangját, egy érett és tapasztalt szociális gondolkodású író vesztettünk el benne. Ő írja valahol, hogy aki cselekszik, az tévedhet is. Elköveltük vele azt a hibát, hogy csak a tévedései vagy a tévedéseinek vélt írásai alapján íteltük meg, éppen a lényegétől, éltető elemétől fosztva meg ezt a haláláig aktív szellemet: a cselekvéstől. Illesse hát dicséret a válogató-szerkesztő *Ferencz Zsuzsát* és a *Magvető Kiadót*, hogy végre így, egybegyűjtve is közkinccsé válhatnak ezek az írások. Tanuljunk tőle, merítsünk a forrásból: etikai tisztaságot, kemény céltudatosságot és minden újra és értékesre nyitottságot. Ez *Kassák Lajos* munkásságának egyik tanulsága és nagy öröksége. (*Magvető*, 1975).

Horpácsi Sándor

Fülep Lajos egybegyűjtött tanulmányai

Fülep Lajos tanulmányainak összegyűjtése, sajtó alá rendezése és kiadása a szűkebb szakma és az olvasóközönség számára egyaránt páratlan jelentőségű. Kézikönyvekké lettek, naponta leemeljük valamelyik kötetet a könyvespolcra. Ez a kiadás is jelzi azt az érdeklődést és figyelmet, mellyel a századelő művészetelméleti, művészetfilozófiai értékei felé fordulunk.

Egyre több tanulmány méltatja a kor nagy nemzedékének munkásságát. A szépirodalmi és irodalomtörténeti művek értékelése, újrakiadása részben már megtörtént, sokkal rosszabbul állunk azonban a képzőművészetet méltató írásainkkal. Pedig volna mit felfedeznünk, még akkor is, ha pusztán csak a művészetfilozófia és -szociológia területét vizsgáljuk. Példaképpen említhetnénk *Antal Frigyes*, *Tolnay Károly*, *Hauser Arnold* sajnos nagyrészt lefordítatlan és feldolgozatlan munkáit.

Fülep Lajos a század első éveiben kezd publikálni. Ennek, az 1919-ig tartó korszakának képzőművészetéről, irodalomról, filozófiáról szóló értekezéseit tartalmazza az 1974-ben megjelent, és egyik napról a másikra elfogyott, *A művészet forradalmától a nagy forradalomig* című tanulmánykötete. *Fülep* munkásságának igen jelentős szakasza ez a bő tizenöt év. 1905-ben írja a *Modern Művészetben* közzétett, az akadémikus festészetet és szobrászatot finom iróniával és ragyogó íráskészséggel kigúnyoló *szalonkritikáit*. Öt évvel később születik a *Nietzsche*-, majd a *Dante*-tanulmánya és a számunkra olyan je-

lentős *Új művészeti stílus*. Ez utóbbi a huszadik századi modern művészet alapkérdését, az egyetemes stílus felaprózódását, az egyéni stílusok kialakulását követi végig, történetileg vizsgálva a kérdés filozófiai és művészettörténeti hátterét. „Mindent feladtunk: — a régi esztétikákat, a művészetek egységébe vetett hitet, a törvényszerűségeket, a fejlődés logikáját” — írja. Majd kitűnően érvelve elveti ezt az egyoldalúan szubjektív magatartást — objektív rendszert, új világnézetet kérve számon. „Ha nincs egy művészet, egy egységes művészet, hanem minden egyéniség a maga módja szerint fogja föl és teremti a művészetet, akkor — éppen mivel mindig a különbözőségen van a hangsúly — minden általános érvényű törvénynek meg kell szűnnie, s legföljebb *relatív* törvényekről lehet szó: az egyén belső törvényeiről, melyek mindig csak egy-egy valakire érvényesek, sohasem másra.”

Az 1919-es forradalom egy jelentős generáció számára biztosított szabad teret az alkotáshoz. *Fülep* is, aki állandó tagja a *Lukács György* és *Balázs Béla* körül csoportosuló baráti körnek, valamint a *Szellemi Tudományok Szabad Iskolájának*, ekkor kap egyetemi katedrát. A Tanácsköztársaság leverése után szellemi életünk jelentős része, haladó nézeteket valló tudósok, művészek kényszerülnek emigrációba, hogy idővel különböző európai és amerikai országokban élve alkossák meg az egyetemes kultúrát is jelentősen alakító műveiket.

Fülep Lajos viszont a belső száműzetést választja. A korábban *Firenzében* és *Párizsban* élő tudós, a *Károlyi-kormány* volt diplomatája lelkeszi oklevelet szerez, és többek között 1927-től 1947-ig *Zengővárkonyban* lelkészkedik. Huszonöt évig várja önkéntes száműzetésben a műveiben lefektetett és ohajtott új világnézet megvalósulását. Igazán csak a felszabadulás után rehabilitálják; katedrát kap a budapesti egyetemen. 1957-ben munkásságát *Kossuth-díjjal* jutalmazzák. Egyetemi előadásokat tart, művészettörténeti kutatásokat szervez és vezet. Tizennégy évig tartó aktív munka után vonul nyugalomba. 1970-ben budapesti magányában éri a halál.

Az idén megjelent *Művészet és világnézet* *Fülep Lajosnak* az 1920 és 1970 között publikált műveit tartalmazza. A válogatás *Tímár Árpád* gondos szerkesztői munkáját dicséri. A kötetnek is címet adó tanulmányában, a *Művészet és világnézetben* — mint ahogy *Lukács György* *Az utak elváltak* című polemikus írásában — a képzőművészet esztétikai-filozófiai vonatkozásait kiemelve állítja szembe a csak a pillanatnyi látványra és hangulatra építő művészet és művészetelmélet esetleges voltát az objektív, rendszerépítő művészet szemlélettel. Részlettanulmányjaiban körvonalazódik művészetelméletének lényege. Felmérte és értékelte kora művészeti és kulturális válságát, kereste a kiutat a stíluspluralitások, az egyoldalú szubjektívizmus és a művészetet pusztán intuícióra csökkentő impresszionista művészetfelfogásból. Tanulmányjaiban következetesen

kijelölte az irányt a jövő nagy stílusa és új világnézete felé.

A század első évtizedeiben *Fülep Lajosnak* és kortársainak is *Paul Cézanne* a nagy elménye. Az ő művészetét állítja szembe a benyomáson alapuló és a naturalista festészettel, valamint az objektívitást és a racionalizmust *Bergsson*, de főleg *Benedetto Croce* intuíción alapuló művészetelméletével.

Képzőművészetünkről írt tanulmányjaiban a magyar és az egyetemes művészet kapcsolatát szem előtt tartva — leválasztva az epigonizmust — kiemelte nemzeti művészetünk valódi értékeit, s ezt egyetemes művészettörténeti összefüggésekben és értékhatárok között tárgyalta.

Legalább ennyire érdekesek, izgalmasak a felszabadulás után és később, élete utolsó éveiben keletkezett tanulmányok, amelyek *Csontváry*, valamint *Derkovits* helyének meghatározásában nyújtottak művészettörténészeinknek jelentős segítséget.

Sajnálatos, hogy *Fülep Lajos* nem írt összefoglaló művet, de talán éppen ezért maradtak írásai frissek, ösztönzőek. Paradox módon tehát rá is érvényesek az *Új művészeti stílusban*, 1908-ban megfogalmazott, és *Tőkei Ferenc* által is idézett sorai: „...nagy kezdők, nagy torzók... Amire vállalkoznak, egyedül kénytelenek keresztülvinni, és ez szinte — abszurdum. Olyan művészetéről álmodnak, amelynek ismét szilárd bázisa legyen, szilárdabb, mint az egyén, és több legyen mint egyéni. Művészetük zaklatott és töredékes...” A *fülepi* életmű is torzó maradt, de befejezetlenségében is tiszteletet parancsoló, igen nagy jelentőségű. Tanulmányjaiban kijelölte képzőművészetünk művészetelméleti rendszerének alapvonalait. Napjaink művészetelméletének és esztétikájának feladata, hogy *Fülep Lajos* műveinek kellő kritikájával, de az ő igényességével alkossa meg művészetelméleti rendszerét.

Lóska Lajos

Felszabadult hazánk 30 éve

Magyarország felszabadulásának 30. évfordulójára az MSZMP Központi Bizottság agitációs és propagandaosztálya tudományos tanácskozást szervezett az oktatási igazgatóságok részére, *Salgótarjánban*. A *salgótarjáni* emlékülés anyaga most tanulmánykötet formájában jelent meg; a történészek, propagandisták, a marxista történelemtudománnyal, pártunk politikájával foglalkozók közkinccsévé szélesítve a politikai oktatás műhelyeinek, az oktatási igazgatóságoknak az emléküléshez kötődő eredményeit. A megnyitón, zárszón és a központi összegző dolgozatokon kívül 52 tanulmányt tartalmaz a *Birta István* által szerkesztett kötet.

A tudományos ülés jelentős eseménye volt a jubileumi ünnepségsorozatnak, a három nap során elhangzott referátumok

képet adtak Magyarország harmincéves fejlődéséről, a szocializmus építésének eredményeiről. A tanácskozás úttörő jellegű és a helytörténeti kutatások további fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőségű: az országos történet Magyarországon egy-egy gazdasági, politikai egysége életének, fejlődésének bemutatásából bontakozott ki. A dolgozatok a felszabadulástól — ezen belül is elsősorban 1957-től — vizsgálva, társadalmi, gazdasági, politikai életünk minden jelentős témáját érintették; a közelmúlt fejlődését, napjaink történetét dolgozták fel, közvetlenül fejezték ki a szocializmus építésének politikai kérdéseit.

A tudományos ülés vitaanyagát ismerető kötet központi, bevezető tanulmánya *Birta István, Blaskovits János, Rákosi Sándor* és *Szabó Bálint* munkája. A szerzői kollektíva 30 éves fejlődésünk kérdéseit a hatalom kulcskérdése, a párt politikája oldaláról közelíti meg; rövid történeti áttekintés pártunk hatalomért folytatott harcának s a párt szocializmus építésében játszott szerepének. A központi referátum a párt és a tömegek kapcsolatát helyezi a felszabadulás utáni nemzeti fejlődés elemzésének középpontjába. „A magyar nép élni tudott a felszabadulás által nyújtott lehetőségekkel, mert élni a forradalmi harcokban megedzett marxista—leninista pártja áll. Az MSZMP lenini politikai irányvonala 1956 óta fő vonásaiban változatlan és töretlen. Ezt úgy sikerült elérnie, hogy a marxizmus—leninizmus elméletét alkotó módon alkalmazza a hazai viszonyokra, frissen reagál a valóság változásaira, szoros kapcsolatot tart fenn, egységbe forr a tömegekkel, és következetesen a proletár internacionalizmus elvei alapján cselekszik.” — ezekben a tényezőkben összegzik a szerzők a 30 év sikerének legfőbb mozgatóit.

A megyei referátumokat, korreferátumokat közreadó rész tanulmányok a párt belső fejlődésének, az MSZMP újjászervezésének, a tömegkapcsolatok helyi ala-

kulásának menetét, a párt lenini politikájának alakulását, a pártélet lenini normáinak alkalmazását mutatják be. Jelen-tős az ipari fejlődés tényeit ismertető és elemző dolgozatok, a társadalmi átrétegződés folyamatát összegző tanulmányok száma. Sok tanulmány foglalkozik a szocialista ember, a közgondolkodás alakulásával, egyes társadalmi osztályok, rétegek életmódjának változásaival, történetünk területenként eltérő helyi sajátosságaival. A részletek, a speciális vonások azonban együttesen megrajzolják az országos előrehaladás fő vonalát, nem vesznek el a helyi események, az aprólékos tények sűrűjében, elkerülik a helytörténeti munkákra leginkább leselkedő veszélyt: a pozitívista aprólékoságot és a lokálpatrióta elfogultságot.

A tanulmányok azokra a történelmi tapasztalatokra hívják fel a figyelmet, amelyek a politika számára elengedhetetlenül szükségesek. Így az oktatás elsősorban a történeti eseményekből következő eszméi-politikai tapasztalatokra koncentrál. Ugyanakkor az emlékezés zárszava kiemeli: „azt is látjuk, hogy ez az eseménytörténet háttérbe szorításához vezet, ami viszont szegényíti az oktatást, mert a mozgalom történetének éppen az a része marad ki belőle, amely leginkább hat az érzelmekre, amely leginkább erősíti a párt-hoz való tartozás érzését.”

A forradalmi hagyományok felelevenítésével, a helyi munkásmozgalmi események ismertetésével jelentősen segíthetjük a párthoz, a munkásmozgalomhoz való érzelmi kötődést, a szocializmus ügye melletti elkötelezettséget.

A politikai érzékenységre épülő helytörténeti kutatások továbbfejlődése, az oktatási eredmények politikai oktatásban való felhasználása számára hasznos segítség a „Felszabadult hazánk 30 éve” című tanulmánykötet. (*Kossuth, 1976.*)

Hámori Anna

marok útirajzkötete, a *Keleti Golf-áram*, amely végül is a történelmi örökség után a jelen kihasználatlan lehetőségeit is kénytelen számba venni.

A kötet szerzői ahhoz a nemzedékhez tartoznak, amelynek szellemi érése arra az időre esett, amikor a kelet-európai országok között is megnyíltak a határsorompók a főmegegyezés turizmus áradata előtt.

Hogyan indultak útnak annak idején e nemzedék tagjai? Erről így vallanak: „Egy nemzedék képviselői, azt a nemzedék, melynek nem kellett átésznie a nacionalizmus heveny fertőzését, inkább az ismeretlenség homályával kellett megbirkóznia e szomszéd-ságba vezető úton.”

A kötet írásai és a szerzők műfordítói-irodalmi tevékenysége bizonyítja, hogy ők és jó néhány társuk hozzáálltak a homály eloszlásához, s vállalt hivatásukká avatták a kelet-európai közeledést. Kötetük bevallott célja is ebből sarjad: közvetíteni a múlt örökségét és önnön tapasztalataikat „a jelen fiatal magyar közvéleménynek”.

Itt azonban álljunk meg egy gondolatra!

Az a bizonyos „jelen fiatal magyar közvélemény” természetesen nem azonos a kötet szerzőinek generációjával. Jóval szélesebb rétegről van szó.

A hatvanas évek közepén még újdonság volt, ha valaki külföldi útra vállalkozott. Utjára nemes szándék vezérelte: a tapasztalás és a megismerés vágya. Ma, amikor már olyan magától értetődően lapul a fiatalok tömegeinek zsebében az öt országra szóló útlevelel, mint az autóbüszberlet, köznapivá és megszokottá vált „elugrani” Prágába, Krakkóba, a bolgár tengerpartra, Drezdába, Erdélybe. Mindez jó. És mégis van itt valami, ami elgondolkoztat.

Hányszor találkozhatunk nemzetközi vonatok peronján. Közép-Európa pályaudvarain magyar fiatalokkal, akik minden különösebb cél nélkül úcsörögnek (sokszor nem kevés pénzzel a zsebukban) és sejtelmük sincs róla, mi az, amit meg kellene nézniük, amivel érdemes lenne megismerkedniük. Elindultak előzetes tájékozódás, útikönyv, térkép nélkül, balé a vakvilágba. És ha van is valamiféle céljuk, hát legtöbbször a tenger (érthető kívánság, de nem elegendő), a sör (a német és csehszlovák söröket mindenki szívesebben issza, mint az itthoniakat), a nudista strand (látványnak egy idő után meglehetősen unalmas — még a nudisták bevallása szerint is), a lányok (akik üdülési szezonban mindenhol a világon olyanok, mint a Balaton körül). Az országos tekerés helyébe a nemzetközi csavargás lépett.

Es most nem is beszélék azokról, akikről *Varga Csaba* fitymálva írja bulgáriai útirajzában: „megelégedtek az utazási irodák színes plakátjainak csábitásával”. Rájuk igazán nem vonatkozik a megállapítás, miszerint „a világlátás haszna, hogy az utazó belülről is megújul”.

De hát miért mindez, a lehetőségeknek ez az elfecsérlése?

Azt még meg lehet érteni, hogy történelmi okok folytán bizonyos generációkra helytálló *Gulai István* csehszlovákiai útirajzában megállapítása: „Nemcsak felszínesen, fölényesen is utazunk! Főleg persze sorstestvéreinkhez, ide a szomszédainkhoz.” A fiatalok igénytelen-sége (?) és ismerethiánya azonban már nehezen menthető. Mert nem kevesebbről van szó, mint amit *Kiss Benedek* a *Napjaink* szeptemberi számában a lap körkérdésére válaszolva így fogalmaz az 1945. után születettekről: „Kis túlzással (...) azt mondhatjuk, hogy a mi nemzedékünk: kelet-európai nemzedék. Mindegy persze, minek nevezzük, a lényeg ugyanis az, hogy közös a sorsunk.”

Úgy tűnik, sikerrel jegeltük a nacionalizmus lázlobbját, de nem juttattunk az új vérárammal együtt elegendő friss tápanyagot is közgondolkodásunk bonyolult szervezetébe, hanem csupán agyonlédített citátumokkal és folytonosan ismételtetett eszmékkel éltettük. Ezért kérdez vissza indulatosan *Kulcsár Szabó Ernő* a *Napjaink* említett számában: „Miertem tud egy érettségiző magyar diák *Mickiewicz*ről, *Botev*ről, *Eminescur*ról? (...) A »szellemi út« többszöröse lenne a földrajzinak?”

Kiss Gy. Csaba joggal állapítja meg szlovákiai útirajza végén: „A hidak akkor töltik be majd hivatásukat, ha nem csak az építést vállaló kevesek járnak rajtuk...”

E mai könyvkiadásunkban a maga nemében úttörő jellegű kötetet lehetne kritikával is illetni: el lehetne mondani, hogy az írók színvonala nem eléggé egyenletes, hogy a műfaji sokrétűség tartalmi tarkaságot okoz, hogy egyes állításokkal érdemes lenne vitázni; lehetne kiemelten dicsérni *Spiró György* utólréhetetlen jugoszláv esszéjét (!) Ezek a megjegyzések azonban eltörpülnek a kötet egészének jelentősége mellett. Jó lenne látni a *Móra Kiadó* gondozásában megjelent kötetet minél több fiatal (és nem fiatal) kezében.

Felütné a hátsó borítót: „9800 példány”. Csak ennyire futná iskolarendszerünk és közművelődésünk orientáló, figyelemfelkeltő erejéből?

P. J.

A „Keleti Golf-áram” ürügén

Hányan és hányszor megfogalmazták már itt Közép-Európában a szomszéd népek közeledésének szükségességét! Idézni tudunk koro-kat, neveket, verssorokat, amelyek a kölcsönös megismerés fontosságát hirdették, hirdetik. Mi, mai magyarok, ebbéli igyekezetünkben a népek barátságának eszméjét már-már történelmi fejlődésünk vezérlő gondolatává is avatnánk, mintha nem is pusztított volna ezen a vidéken a nacionalizmus. Aztán ha mérleget vonunk, rá kell döbbernünk, hogy — a számottevő eredmények mellett — szellemi nagyjaink törekvései jórészt még citátumok-ként, nem pedig realizálódott eredményekként vannak jelen.

A közép-európai fiatal írók községi nemzetközi tanácskozása jó alkalom volt, hogy ezen újból elgondolkojunk. Szinte a községi találkozó nyitó napjára jelent meg a fiatal irodal-

A fűtő

Hajnóczy Péter kötetét a „fülek” elolvasása után kíváncsi izgalommal, de némi aggályal veszi kézbe az olvasó — s titkon „szurkol” is neki, mint a mesebeli legkisebb fiúnak, aki csupasz kézzel megérkezett a sárkányok barlangja elé. Letéve a könyvet már röstelkedik aggályai miatt, hiszen ennek a fiúnak a sárkányok nem is ellenfelei.

Hajnóczy kötet (első kötet) meglepetés a fiatal prózában. Nemcsak eredeti látásmódja, szerkesztési bátorsága — biztonsága miatt, hanem mert különösebb erőlködés nélkül éri el a katarzist.

A kötet legpregnansabb darabja a kötet címét adó elbeszélés, amit azért érdemes kiragadni és bővebben szólni róla, mert ebben valósul meg leginvenciózusabban Hajnóczy

frói szándéka. Az elbeszélést Heinrich von Kleistnek ajánlja a szerző. (Első pillanatban ez az ajánlás meglehetősen bizarrnak tűnik, viszont Hajnóczy ezzel már kapukat nyit a szabad asszociációknak.)

A történetet „in medias res” indítja, reálisnak tűnő alaphanggal, figurákkal. (Persze, aki ismeri Michael Kohlhaas történetét, már gyanítja a későbbi groteszket.) Kohlhaas Mihály 31 éves kazánfűtő egy délelőtti órában bekopog a főgépész (közvetlen felettese) ajtáján és kéri a megszokott védőitalt, a fél liter tejet. A főgépész zavartan és sajnálkozva közli, a védőitalt felső utasításra megszüntették, mert egy vizsgálat megállapította, hogy munkahelye egészségre „nem kifejezetten ártalmas.” A történet fokozatosan, szinte észrevétlenül megy át a reális alaphungból a groteszkbe, az ironikusba, az abszurd helyzetekbe — viszont az író mindig megtartja a reális pontokat, vissza-visszkapcsol. Hajnóczy ösztönösen érzi, hol, mikor és mennyit kell torzítania ahhoz, hogy a groteszk, abszurd (abszurdoid?) mögül ki-

letsszen a nyers valóságzelet, de már művészi magaslatra emeljen.

A fűtő, miután minden számba vehető helyen megpróbálta elintézni, hogy jogos védőitalt továbbra is kiutalják, megunja a szelmalomharcot, kilép a munkahelyéről — vásárol egy benzinnel teli kannát, hogy magára öntse. De végül is nyelvet ölt a kannára, mégsem lesz öngyilkos. Visszalép a gyárba és reggelente munkába menet kigombolja kabátját, testével fűti fel a levegőt, hátha gyorsabban megérkezik a tavasz.

Eddig a történet önkényesen Prokrusztész-ágyba szorított gerince, és ebből is kitűnik, ezt a történetet nehezen lehet kivonatolni. Ez a sztorimág és egyik summázott igazsága (tudniillik, hogy nincs bagatell ügy — még ha első látásra annak tűnik is —, amikor egy elhamarkodott intézkedés jogot, igazságérzést sért) még kevés lenne egy jó novellához. Hajnóczy megmutatja, hogyan lehet kibontani ezt a magot úgy, hogy tágabb érvényű igazságokat mondjon ki, és ezt a tipikusnak egyáltalán nem mondható szituációt és hőst piedesztálra helyezve, mintegy sugallja: a valóság és a tények néha bizonyos kompromisszumokra kényszerítenek, viszont ezt a kompromisszumot (még ha pillanatnyira hasznosnak látszik is) nem szabad elfogadni — egyéniségünk szabadsága érdekében. (Hajnóczy hőse szabad, mert úgy nézhet szembe önmagával, hogy nem kell szégyenkeznie soha kompromisszuma miatt). Az író többlete: mindazok felelősek a fűtő kálváriájáért, akik közhelyek, paragrafusok mögé bújnak és elvtelen kompromisszumokra kényszerítenek embereket.

Hajnóczy és a fűtő viszonyát vizsgálva, önkéntelenül Kafka jut eszünkbe (Kafka 1913-ban írt, „A fűtő” című irástörredékében, egy hajófűtő keresi az igazát Karl Rossmann hajóutas segítségével), de míg Kafka Karl Rossmann-nal „belülről” (a tiszta lelkiületű embernek azzal a naív, érdek nélküli segítőkészséggel, aminek az eredője az izolált „transzcendens” jóság) azonosul hőisével és küzd igazáért, Hajnóczy „kivülről”, a társadalmi ember alapállásából azonosul; ambivalenciában hagyja nyitva történetét: a fűtő kudarcai ellenére mégiscsak győztes. Kafkánál a fűtő az igazáért küzdés „tárgyát” jelentette, Hajnóczynál pedig „alanyát”.

Hajnóczy magabiztosan építi fel elbeszélését. Szerkesztése emlékeztet a némafilmek montázstechnikájára. (Az elbeszélésen belül, a rövid fejezetcímzerű témára utalások a némafilmek magyarázó felirataihhoz hasonlóak.) Rövid kijelentő mondatai után, hám-pölygő, véget nem érő mondataival és ez k változtatásaival lüktetővé teszi stílusát. Gyakran használ idézőjeleket — a megszokottnál több funkcióval. (Kiemel belső monológokat, gondolatokat sűrít, összegyez velük, transzformálja az iróniát, elkülöníti a konvenciók szabta közhelyeket a valótól.) A fűtő bizonyítja, Hajnóczytól mi sem áll távolabb, mint a sablonhelyzetek. Sőt az egész elbeszélés mintegy támadás a közhelyszerű figurák, a közhelyszerű szituációk megtéremtői ellen. Humora és iróniája segíti ebben, ez „meséinek” is kovásza.

A Márai-történeteket (hat lazán összefüggő novellát) végigolvasván és visszapillantván értjük meg, miért nem tartja szükségesnek az író, hogy ezeket szerkezetileg is egységbe fogja és Márai alakját jobban kibontsa. Ezekben a novellákban ugyanis nem Márai centrum, hanem a környezet. Ezt világítja meg, hozza közel, ezt bontja ki részleteiben. Úgy azonosul ezzel a behelyettesíthető figurával, hogy egyben távolságot is tart: Márai alakja csak ürügy arra, hogy rajta keresztül az író a periférikus valóságot saját szemszögéből érzékeltesse.

Mikrovilágáról közvetített gondolatait nem föltétel nélküli elfogadásra kínálja, de nem akar semmit rákényszeríteni olvasójára. Amit (és ahogyan) azonban felvillant a valóságból (írói eszközeivel, ötleteivel, leleményeivel), azáltal mindenképpen kikényszerül az olvasóból a továbbgondolkodás igénye. (Magvető, 1975.)

Kovács Károly

Chillet
776-

1996.
CF